

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Катедра української мови
імені проф. І. Ковалика

**НОМІНАЦІЯ ЛЮДИНИ У НАДДНІСТРЯНСЬКИХ ГОВІРКАХ
(СЕМАНТИКА ТА СЛОВОТВІР)**

Магістерська робота
студентки II курсу групи ФЛУМ-21с
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма “Українська мова та література”)
денної форми здобуття освіти
Цимбалістої Анни Василівни

Науковий керівник – к.ф.н. доц. Глібчук Н. М.

Львів – 2021

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ НАЗВ ОСІБ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ	15
1.1. Поняття категорії особи в українському мовознавстві	15
1.2. Назви осіб в українській мові як об'єкт лінгвістичних студій.....	19
1.3. Логіко-предметне членування назв осіб	23
1.3.1. Назви осіб як виконавця певної дії чи роду заняття.....	28
1.3.2. Назви осіб за зовнішніми ознаками та внутрішніми ознаками.....	32
1.3.3. Назви осіб за місцем проживання.....	36
1.3.4. Назви осіб за родинними зв'язками	38
1.3.5. Назви осіб за соціальним та майновим станом.....	43
1.3.6. Назви на позначення ворожих до людини сил.....	46
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ, ЕТИМОЛОГІЧНИЙ ТА СЛОВОТВІРНИЙ АНАЛІЗ НАЗВ ОСІБ У НАДДНІСТРЯНСЬКИХ ГОВІРКАХ.....	50
2.1 Назви осіб за родом діяльності	51
2.1.1. Назви осіб за професіями	51
2.1.2. Назви осіб, пов'язані з іншими діями та вчинками	62
2.2. Назви осіб за територіальною ознакою	68
2.3. Назви осіб за соціально-майновим станом та суспільно-політичним становищем.....	70
2.3.1. Назви осіб за певним майновим становищем	70
2.3.2. Назви осіб, пов'язані з судочинством, правовою та військовою справою	73
2.3.3. Назви осіб за соціальним станом.....	74
2.3.4. Назви осіб, пов'язані з релігійним та церковним життям	78
2.4. Назви осіб за сімейними, родинними стосунками та свояцтвом	82
2.4.1. Назви осіб по прямій лінії.....	82

2.4.2. Назви осіб по боковій лінії.....	87
2.4.3. Назви осіб за свояцтвом.....	90
2.5. Назви осіб за віком.....	92
2.5.1. Назви дітей.....	92
2.5.2. Назви молодих людей	95
2.5.3. Назви старших людей.....	98
2.6. Назви осіб за рисами зовнішності	99
2.6.1. Назви, що характеризують людину за виразними зовнішніми ознаками	99
2.6.2. Назви осіб, які характеризують ставлення людини до зовнішнього вигляду.....	105
2.6.3. Назви осіб, що характеризують людину за особливістю статури.....	107
2.6.4. Назви осіб, що характеризують людей за станом зору, слуху, вадами мовлення, статури	109
2.7. Назви осіб за внутрішньою ознакою	113
2.7.1. Назви осіб за рисами характеру, що виражають відношення особистості до діяльності.....	113
2.7.2. Назви осіб за рисами характеру, що виражають відношення особистості до інших людей	116
2.7.3. Назви осіб за рисами характеру, що виражають ставлення до речей...	119
2.7.4. Назви осіб за внутрішніми властивостями.....	120
2.8. Назви осіб, що стосуються свят, музики та розваг.....	123
2.9. Назви на позначення ворожих до людини сил.....	127
ВИСНОВКИ	130
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	137
ДОДАТКИ	146
Додаток 1	146
Додаток 2	147

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЛСТГ – лексико-семантична група;

НРС – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Гаврило Шило; відп. ред. Л. Полюга, Н. Хобзей; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, Наук. т-во ім. Шевченка в Америці. – Львів; Нью-Йорк: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. – 287 с.;

ОУНР – організація українських націоналістів революційна;

ст. – старе;

пор. – порівняйте;

діал. – діалектне;

сх. – східне;

виг. – вигук;

пн. – північне;

пд. – південне;

пох. – походить;

мн. – множина;

зб. – збірна назва.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ МОВ, НАРІЧ І ДІАЛЕКТІВ

ав. – авестійська;

дангл. – давньоанглійська

аз. – азербайджанська;

(англосаксонська);

алт. – алтайська;

двн. – давньоверхньонімецька;

англ. – англійська;

дінд. – давньоіндійська;

болг. – болгарська;

дірл. – давньоірландська;

бр. – білоруська;

дісл. – давньоісландська;

вірм. – вірменська;

др. – давньоруська;

вл. – верхньолужицька;

іє. – індоєвропейська;

гебр. – гебрайська;

ірл. – ірландська;

гол. – голландська;

іт. – італійська;

гот. – готська;

каз. – казахська;

гр. – грецька;

кирг. – киргизька;

крим. – тат. – кримсько-татарська;
лат. – латинська;
лит. – литовська;
лтс. – латиська;
молд. – молдавська;
н. (нім.) – німецька;
нар.-лат. – народно латинська;
нвн. – ново верхньонімецька;
ног. – ногайська;
п. – польська;
перс. – перська;
прус. – пруська;
псл. – праслов'янська;
р. – російська;
р.-цсл. – русько-
церковнослов'янська;
рум. – румунська;

свн. – середньоверхньонімецька;
сгр. – середньогрецька;
слат. – середньолатинська;
слн. – словенська;
слц. – словацька;
стсл. – старослов'янська;
схв. – сербохорватська;
тат. – татарська;
тур. – турецька;
туркм. – туркменська;
уг. – угорська;
укр. – українська;
фр. – французька;
фриз. – фризька;
цсл. – церковнослов'янська;
ч. – чеська;
чаг. – чагатайська.

ВСТУП

Як відомо, наддністрянський говір – це один із центральних говорів галицько-буковинської групи південно-західного наріччя української мови. Поширений він у верхів'ї р. Дністер. Займає територію центральної частини Львівської, південну частину Тернопільської і північну частину Івано-Франківської областей. Межа наддністрянського говору на заході тепер проходить по кордону з Польщею, а далі на південь приблизно по лінії Немирів – Яворів – Мостиська – Добромиль. Цей говір межує з надсянським, бойківським, гуцульським діалектами та покутсько-буковинськими говірками. Приблизно по лінії р. Свіч – Золочів поділяється на західнонаддністрянські і східнонаддністрянські говірки.¹ Щоб маркувати цю групу говірок, у діалектології відомі два терміни “наддністрянський говір” та “опільський говір”. Вони зумовлені назвами регіонів – Наддністрянщина та Опілля². Науковці К. Дейна³ та З. Бичко назву “опільський говір” вважали більш вдалою, оскільки “над Дністром лежить ряд інших говорів”⁴. Більше того, польський лінгвіст В. Курашкевич, крім “опільський” та “наддністрянський”, уживає також термін “галицький” говір⁵.

Уперше наддністрянські говірки, осередком яких є місто Галич, виділив Яків Головацький 1848 р. у доповіді “Розправа о языці южно-руским і его нарічіях”⁶, а також у підручнику 1849 р. “Граматика руского языка”⁷. У вченого наддністрянські говірки разом з буковинськими й гуцульськими утворюють галицьке чи наддністрянське наріччя. Але дослідник зміг подати лише схематичну характеристику українських наріч, а не окремих конкретних діалектів, тому що повне вивчення говорів на той час ще не було розпочате. Однак поділ українського живого народного мовлення, який

¹ Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 79.

² Кирчів Р. Етнографічне районування України / Р. Кирчів // Етнографія України / за ред. проф. С. А. Макарчука. – Львів: Світ, 2004. – С. 123–148.

³ Dejna K. Gwary ukraińskie Tarnopolszyny / K. Dejna. – Wro aw: Ossolineum, Wyd-wo PAN, 1957. – 164 s.

⁴ Бичко З. Діалектна лексика Опілля / Зиновій Бичко. – Львів: Фенікс, 1997. – 160 с.

⁵ Kuraskiewicz W. Zarys dialektologii ws hodnios owiańskiej z wy orem tekst w gwarowych / W. Kuraskiewicz. – Warszawa, 1963. – 168 s.

⁶ Головацький Я. Розправа о языці южно-руским і о его нарічіях. – Львів, 1849. – 97 с.

⁷ Головацький Я. Граматика руского языка. – Львів, 1849. – 178 с.

зробив Я. Головацький, у цілому не суперечить сучасному діалектному членуванню. Варто зазначити, що говір сьогодні досить ґрунтовно вивчений. Навіть попри те, що науковці не можуть дійти згоди стосовно поширення чи виникнення говору, його продовжують досліджувати. Наприклад, Ю. Шевельов у своїх працях доводив, що говір відіграв “ключову роль у ширенні інновацій на північ (у надсянські говірки) та на південь (у буковинсько-покутські) у межах підпольської (та підмолдавської) України”⁸. Однак О. Горбач доводив інше: наддністрянські говірки “виникли з поширювання покутсько-буковинських та надсянських фонетичних процесів на західний масив подільських говірок”, але він пояснював їх як “мовне запліччя львівського культурного осередку”⁹. Ще один науковець Ф. Жилко висловив думку, що наддністрянський говір, як і буковинський та карпатський, почав проявляти свої ознаки у XV–XVI ст.¹⁰, однак Ю. Шевельов таки зазначає, що “існування цієї діалектної одиниці простежується від кінця XIII ст.”¹¹

Цьому говору присвятили монографії такі видатні вчені, як: Іван Верхратський¹², Кость Кисілевський¹³, Ярослав Рудницький¹⁴, П. Приступа¹⁵, Гаврило Шило¹⁶, Ярослав Пура¹⁷, Дмитро Бандрівський¹⁸, Олекса Горбач¹⁹, Михайло Лесів²⁰. Цей діалект входить в коло наукових інтересів таких

⁸ Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Юрій Шевельов. – Харків : АКТА, 2002. – с. 969.

⁹ Горбач О. Говірка Комарна й Комарнянщини // Зібрані статті. Т.V. – Діалектологія. – Мюнхен, 1993. – С. 167.

¹⁰ Жилко Ф. Нариси з діалектології української мови / Ф. Жилко. – К.: Рад. школа, 1955. – с. 240.

¹¹ Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Юрій Шевельов. – Харків: АКТА, 2002. – с. 970.

¹² Верхратський І. Говір батюків // Збірник філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка. – 1912. – Т.15. – 307 с.

¹³ Кисілевський К. Ізглоси південно-східного Наддністров'я // Науковий збірник УВУ. Т. 5. – Мюнхен, 1948. – С. 98-107.

¹⁴ Рудницький Я. Львівський говір // Наш Львів. – Мюнхен, 1952. – С. 79-84.

¹⁵ Приступа П. Говірки Брюховицького району Львівської області. К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 134 с.

¹⁶ Шило Г. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра. – Львів: Вид-во Львів, пед. інституту, 1957. – 254 с.

¹⁷ Пура Я. Говори Західної Дрогобичини. 4.1. – Львів, 1958. – 87 с.

¹⁸ Бандрівський Д. Говірки Підбузького району Львівської області. К.: Вид-во АН У РСР, 1960. – 104 с.

¹⁹ Горбач О. Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області // Зібрані статті. Т.V. – Діалектологія. – Мюнхен, 1993. – С.56-156.

²⁰ Лесів М. Українські говірки у Польщі. – Варшава: Український архів, 1997. – 492с.

зарубіжних дослідників, як Кароль Дейна²¹, М. Курашкевич²², А. Клосовська²³.

Дослідження наддністрянського діалектного обширу сягає початку ХХ ст. і пов'язане із працями І. Верхратського. У них містяться чималі словники діалектних слів, зразки живого мовлення різних жанрів ареалу наддністрянського діалекту. Науковець вивчав окремі гнізда та варіанти наддністрянських говірок (батьюцькі, північно-західні), зокрема він побічно проаналізував батьюцькі говірки околиць Жовкви, Рави-Руської, Яворова та ін. Учений вивчив також окремі говірки в басейні р. Висли (на південному заході сучасної Львівської області). У праці подано основні мовні риси говору батьюків на основі наддністрянського діалекту, зразки діалектного мовлення та словник найуживаніших лексем.²⁴

Важливим внеском у вивчення наддністрянського говору стали праці І. Зілинського “Проба упорядкування українських говорів”²⁵ та “Карта українських говорів з поясненнями”²⁶, у яких завдяки методу лінгвістичного картографування детально охарактеризовано фонетичну систему говорів. Учений підготував “карту нового типу, на якій більші та менші діалектні групи окреслювалися б, за сучасною термінологією, пасмами ізоглос”²⁷ І. Зілинський уклав “Питальник до лінгвістичного атласу української мови” та разом зі своїми учнями вивчав говори, щоб укласти “Мовний атлас Галичини, Холмщини та Підляшшя”. Мережа атласу охоплювала населені пункти, які репрезентували лемківські, надсянські, наддністрянські та волинські говірки. На жаль, атласу не було створено, хоча й укладено 29

²¹ *Dejna K. Gwary ukraińskie Tarnopolszyny / K. Dejna. – Wrocław: Ossolineum, Wyd-wo PAN, 1957. – 164 s.*

²² *Kuraszkiewicz W. Zarys dialektologii ws hodnios owiańskiej z wy orem tekst w gwarowych / W. Kuraszkiewicz. – Warszawa, 1963. – 168 s.*

²³ *Kłosowska A. Cechy semantyczne jednostek o postaci ktoś naprawił coś. Linguistica Copernicana. 2009. № 2(2). – С. 151–161.*

²⁴ *Верхратський І. Говір батьюків // Збірник філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка. – 1912. – Т. 15. – 307 с.*

²⁵ *Зілинський І. Проба упорядкування українських говорів / Іван Зілинський // Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка. – Т. 117–118. – Львів, 1913–1914. – С. 333–375.*

²⁶ *Зілинський І. Карта українських говорів з поясненнями / Іван Зілинський // Праці Українського Наукового Інституту. – Т. 14: Серія філологічна. – Кн. 3. – Варшава, 1933. – 20 с.*

²⁷ *Дзендзелівський Й. І. Зілинський і початки застосування лінгвогеографічного аспекту в українській діалектології / Й. О. Дзендзелівський // Мовознавство. – 1991. – Т. 2. – С. 24–36.*

пробних карт. Видані матеріали І. Зілинського записано за чотирма питальниками. Це важливе та цінне джерело, що містить загальні та локальні назви.

Найважливіші фонетичні явища, проблеми словозміни та дієвідмінювання дослідив К. Дейна²⁸. В основі його праці “Gwary ukraińskie Tarnopolsz zyzny” – власні записи зразків діалектного мовлення зі 170 сіл Тернопільщини. Автор показав поширення явищ в сусідніх говорах, дав 8 синтетичних карт, які показують 66 явищ. Вчений одним із перших помітив відсутність чітких меж між діалектами, наявність діалектного суміжжя.

У полі зору П. Приступи були перехідні говірки до середньонадбужанських населених пунктів Жовківщини й Куликівщини на північ від Львова. Окреслити географію діалектних явищ, зв’язків, взаємовідношень різних особливостей цих говірок з іншими говірками української мови було метою праці дослідника. Також він описав стан говірок, проаналізував фонетичну систему (вокалізм, консонантизм), морфологічні та синтаксичні особливості говору²⁹.

Наддністрянські говірки як найбільший і центральний говірковий масив Галичини досліджував і О. Горбач, який зібрав матеріал та детально проаналізував говірки наддністрянського говору, зокрема Теребовельщини, основу студії якого становить здебільшого лексика, оскільки матеріал було зібрано за питальником в еміграції³⁰; Комарна й Комарнянщини, де автор визначив межі наддністрянського говору, описав історію його дослідження й основні діалектні монографії про окремі гнізда та варіанти наддністрянських говірок³¹. Більше того, дослідник уклав діалектний словник с. Романів Львівської області³². О. Горбач наголошував на неоднорідності

²⁸ *Dejna K. Gwary ukraińskie Tarnopolszyny / K. Dejna. – Wrocław: Ossolineum, Wyd-wo PAN, 1957. – 164 s.*

²⁹ *Приступа П. Говірки Брюховицького району Львівської області. К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 134 с.*

³⁰ *Горбач О. Говірки й словник діалектної лексики Теребовельщини // Зібрані статті. Т.V. – Діалектологія. – Мюнхен, 1993. – С. 173 – 256.*

³¹ *Горбач О. Говірка Комарна й Комарнянщини // Зібрані статті. Т.V. – Діалектологія. – Мюнхен, 1993. – С. 157 – 172.*

³² *Горбач О. Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області // Зібрані статті. Т.V. – Діалектологія. – Мюнхен, 1993. – С.56-156.*

наддністрянського говору, зокрема про “експансію південноволинських фонетичних процесів (на території Теребовельщини)”³³. Варто зазначити, що, характеризуючи говірки, дослідник часто намагався подати й генезу фонетичних чи морфологічних явищ.

Об’єктом зацікавлення низки дослідників є й перехідні говірки наддністрянсько-бойківського порубіжжя. Зокрема Д. Бандрівський не тільки показав вплив наддністрянського говору на говірки північної частини Підбузького району, а й окреслив фонетичні, морфологічні, словотвірні та синтаксичні риси у зв’язку з говірками суміжної Наддністрянщини³⁴.

Наддністрянський говір опрацьований і лексикографічно. У 2008 році вийшов друком “Наддністрянський регіональний словник” Гаврила Шила³⁵. Словник фіксує різноманіття лексики та фразеології (близько 10 000 одиниць) наддністрянського говору, зібраних у понад 500 населених пунктах Львівської, Тернопільської та північних районах Івано-Франківської областей. Це багаторічна праця доктора філологічних наук, професора Гаврила Федоровича Шила. Словник було створено за життя професора, але з різних причин не опубліковано. Більше того, ґрунтовною працею є монографія Г. Шила “Південно-західні говори на північ від Дністра”³⁶, у якій на підставі фонетичних та граматичних явищ здійснено опис діалекту, його історії, меж та проведено порівняльний аналіз рис говору з іншими говірковими системами.

У зв’язку з активізацією дослідницької уваги до локальних форм існування мови відбувається інтенсивне розширення емпіричної бази лінгвістичних досліджень за рахунок уведення в науковий обіг великого масиву регіонального фактичного матеріалу. Попри наявність багатьох таких

³³ Горбач О. Говірки й словник діалектної лексики Теребовельщини // Зібрані статті. Т.V. – Діалектологія. – Мюнхен, 1993. – С.175.

³⁴ Бандрівський Д. Говірки Підбузького району Львівської області. К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 104 с.

³⁵ Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Гаврило Шило ; відп. ред. Л. Полюга, Н. Хобзей; Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ, Наук. т-во ім. Шевченка в Америці. – Львів; Нью-Йорк: Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ, 2008. – 287 с.

³⁶ Шило Г. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра. – Львів: Вид-во Львів, пед. інституту, 1957. – 254 с.

студій, українські назви осіб усе ще залишаються тим об'єктом дослідження, який потребує детального і ґрунтовного вивчення. Недостатньо проаналізовано їх на окремих територіях – не тільки тих, які відіграли значну роль в історії мови, нації і держави, але й тих, які заселено в результаті активних міграційних процесів різного часу, зокрема й новітнього. Крім того, вивчення цих назв може допомогти з'ясувати соціокультурний, можливо, й ментальний феномен певних регіонів. На матеріалі наддністрянського говору назви осіб як об'єкт лінгвістичного аналізу були досліджені недостатньо, тому вони привертають увагу мовознавців. Такі назви відбивають погляд людини на саму себе, оцінку діяльності та поведінки інших індивідів, окремих груп, що відповідає антропоспрямованим дослідженням у сучасних гуманітарних науках. У лінгвістиці антропоцентризм перетворився на один з основних чинників, який зумовив зосередження лінгвістичних студій на вивченні мови у співвідношенні з людиною, її мисленням, світобаченням, роллю у створенні культури, цивілізації, на виявленні здібностей людини до пізнання світу, що відображається й у мові. Акцент на людині автоматично висуває на перший план вивчення назв осіб, що зумовило **актуальність роботи.**

Варто зазначити, що в українському мовознавстві є досить велика кількість публікацій, у яких проаналізовано назви осіб на сучасному мовному матеріалі. Це насамперед праці І. Ковалика³⁷, Г. Дідківської³⁸, Г. Вільчинської³⁹, Н. Клименко⁴⁰, Л. Буднікової⁴¹, М. Годованої⁴², М. Брус⁴³. З

³⁷ Ковалик І. Питання слов'янського іменникового словотвору / І. І. Ковалик. – Львів: Вид-во Львів. університету, 1958. – Ч. 1. – 155 с.

³⁸ Дідківська Г. Назви осіб за професією у сучасній українській мові (лексико-семантичні особливості) / Г. Г. Дідківська // Мовознавство. – 1969. – № 5. – С. 18–23.

³⁹ Вільчинська Т. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Вільчинська Тетяна Пилипівна; Львівський державний університет імені Івана Франка. – Львів, 1996. – 16 с.

⁴⁰ Клименко Н. Назви осіб // Українська мова: Енциклопедія. – Київ: Вид-во “Українська енциклопедія”, 2000. – С. 366.

⁴¹ Буднікова Л. Творення назв жінок у словацькій та українській мовах / Л. Буднікова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: філологія. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2005. – Випуск 12. – С. 34–37.

⁴² Годована М. Автохтонні та запозичені назви осіб за видом діяльності в українській мові / М. П. Годована // Українська термінологія і сучасність. – Випуск VII. – Київ, 2007. – С. 99–101.

історичного словотвору та історичної лексикології відомі лише окремі дослідження, присвячені конкретним суфіксам (роботи Я. Закревської⁴⁴, І. Олійника⁴⁵, П. Білоусенка⁴⁶, Л. Павленко⁴⁷ та ін.).

Позначення людей пов'язані із заняттями, професіями, становищем у суспільстві, національною й територіальною належністю, тобто вони окреслюють людину у найрізноманітнішій сукупності всіх суспільних відносин. Однак у класифікації розряду назв осіб й існують труднощі. Вона не є описана за допомогою єдиного принципу. Скоріше за все це зумовлено тим, що лексика – це складний об'єкт, і як зазначає Ю. Степанов, “група “люди” взагалі не може членуватися на підкласи”⁴⁸.

Мета роботи – здійснити структурно-семантичний, етимологічний та словотвірний аналіз назв осіб у наддністрянських говірках (на матеріалі лексикографічної праці “Наддністрянський регіональний словник”⁴⁹ Г. Шила, а також двох хрестоматій діалектних текстів “Говірки південно-західного наріччя української мови: збірник текстів”⁵⁰, “Українські говірки південно-західного наріччя. Тексти”⁵¹, окрім того, використано назви осіб, записані особисто в с. Бовшів Галицького району Івано-Франківської області (бабуся Антоник Леся Іванівна, 1948 р. н., освіта середня спеціальна).

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

⁴³ Брус М. Фемінітиви північного наріччя української мови / М. Брус // Волинь-Житомирщина. – 2010. – № 22. – С. 23–34.

⁴⁴ Закревська Я. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я. В. Закревська. – Київ: Наукова думка, 1976. – 164 с.

⁴⁵ Олійник І. Іменники з суфіксом -ець на позначення назв осіб / І. С. Олійник // Дослідження з словотвору та лексикології. – Київ: Вища школа, 1985. – С. 34–38.

⁴⁶ Білоусенко П. Нариси з історії українського словотворення (суф. -иця) / П. І. Білоусенко, В. В. Німчук. – Київ–Запоріжжя, 2002. – 206 с.

⁴⁷ Павленко Л. Номінативна деривація назв осіб у західнополіських говірках / Л. П. Павленко // Літопис Волині: всеукр. наук. часоп. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; голов. ред. С. Радчук. – Луцьк, 2008. – С. 156–160.

⁴⁸ Степанов Ю. Имена. Предикаты. Предложения / Ю. С. Степанов. – М.: Наука, 1981. – 360 с.

⁴⁹ Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Гаврило Шило; відп. ред. Л. Полюга, Н. Хобзей; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, Наук. т-во ім. Шевченка в Америці. – Львів; Нью-Йорк: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. – 287 с.

⁵⁰ Говірки південно-західного наріччя української мови : збірник текстів / [упор. Н. М. Глібчук]. – Л.: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 155 с.

⁵¹ Українські говірки південно-західного наріччя. Тексти/ Упорядник та автор передмови Н. М. Глібчук. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 238 с.

- 1) узагальнити підходи до лінгвістичного аналізу назв осіб і здобутки вчених у цій галузі;
- 2) скарткувати назви осіб наддністрянських говірок;
- 3) окреслити лексичну базу та здійснити її структурно-семантичний аналіз;
- 4) з'ясувати роль різних класів онімної та апелятивної лексики у формуванні назв осіб;
- 5) проаналізувати структуру і схарактеризувати словотвірні моделі;
- 6) встановити продуктивність суфіксів / префіксів у назвах;
- 7) з'ясувати діалектні особливості виявлених назв осіб.

Об'єктом дослідження слугують лексеми на позначення осіб у "Наддністрянському регіональному словнику" Г. Шила, назви осіб, зафіксовані в хрестоматіях діалектних текстів та лексеми, записані особисто в с. Бовшів Галицького району Івано-Франківської області.

Предметом дослідження є семантика, етимологія та словотвір назв на позначення осіб у наддністрянському говорі.

Для досягнення мети та виконання завдань використано загальнонаукові та спеціальні **методи**:

- 1) описовий;
- 2) зіставний (для порівняння основ із апелятивною лексикою);
- 3) методи семантичного та структурного аналізу (для інвентаризації та систематизації мовних одиниць);
- 4) порівняльно-історичний метод (для зіставлення сучасних особливостей із специфікою їхнього розвитку в діяхронії);
- 5) метод кількісного аналізу (для встановлення продуктивності формантів у назвах);
- 6) використано також експедиційний метод.

Структура та обсяг роботи. Дослідження складається зі списку умовних скорочень, вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше комплексно досліджено лексику на позначення осіб у наддністрянському говорі, виявлено й описано номінаційні процеси в цій групі говірок, здійснено класифікацію назв осіб за семантикою, подано їх словотвір та етимологію.

Результати дослідження можна застосовувати в курсах із ономастики, дериватології, лексикології, народознавства, краєзнавства, у науковій роботі школярів, студентів та аспірантів. Особистий внесок автора цього дослідження полягає в збиранні, систематизації та аналізі назв осіб на матеріалі наддністрянського говору української мови.

Джерельною базою дослідження слугували назви осіб, зафіксовані у “Наддністрянському регіональному словнику” Г. Ф. Шила та діалектних текстах, які у 1999 - 2000 роках під час діалектологічної практики студенти-філологи записали на аудіокасети від представників наддністрянського говору південно-західного наріччя української мови, а також особисті записи від бабусі-інформатора.

РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ НАЗВ ОСІБ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Поняття категорії особи в українському мовознавстві

Мікросистема назв осіб розвивалася неоднаково з часу їх виникнення. По-різному проявлялася семантична розгалуженість цього лексичного шару в певні періоди розвитку мови, яка була спричинена внутрішніми та зовнішніми чинниками. Якщо у пошук ввести поняття “особа”, то побачимо, що його трактують неоднозначно. Це поняття розглядають навіть у різних значеннях: соціологічному, філософському, юридичному. Але все одно перед нами з’являється логічна класифікація предметности на осіб / неосіб, що входить до змісту поняттєвої категорії персональності / імперсональності як складовий компонент категорії істот / неістот або, як ще кажуть, антропонімічності / неантропонімічності. По-друге, як вказує М. Плющ “поняття “особа” є стрижневим компонентом семантико-синтаксичної категорії особовості / безособовості, яка в єдності з категорією референції бере участь у структуруванні семантики речення”⁵². Також дослідник вказує, що “поняття змінюється до змісту морфологічної категорії особи дієслова, яка реалізується у предикативному зв’язку з іменником, займенником чи субстантивованим словом”⁵². Таким чином, мовні семантичні функції утворюють певну систему, куди входять підсистеми категорійних значень частин мови, лексико-граматичних розрядів слів, потенціал морфологічних форм та значень, які є часткові і конкретні, що буде зумовлено ситуацією мовлення. Ідентифікація мовця, адресата, суб’єкта, об’єкта передбачає актуалізацію їх не тільки за типом референції імени (означений / неозначений, відомий / невідомий та ін.), але й за граматичними семами, які втілюють поняттєві категорії особи / неособи, квантитативности (однина / множина, збірність), статі.

⁵² Плющ М. Я. Семантична категорія особи в сучасній українській мові / М. Я. Плющ // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Випуск 8. – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 83.

Дослідниця Н. Клименко дає таке визначення цього поняття: “Назви осіб – назви, що характеризують людину за родом діяльності, професією, зовнішніми чи внутрішніми ознаками, поведінкою, за належністю до певної організації, наукового, політичного, релігійного напрямку, місцем проживання, національністю, родинними стосунками, за ознакою володіння чим-небудь, можливістю бути об’єктом дії тощо”⁵³.

Вони утворюються афіксальним способом, субстантивацією, аббревіацією, основоскладанням та словоскладанням. Кожен з цих способів у названих розрядах іменників має різну активність.

Без процесу номінації не буває процесу комунікації. Утворити речення – це не лише повідомити про певний момент дійсності, а й описати мовця та інших осіб у реченні, засвідчити їх, дати знати про їхні характеристики, оцінити те, про що йдеться в реченні, показати позицію мовця щодо адресата. Це все роль номінації. Поруч із такою діяльністю людини стоїть і комунікативна. Існує думка, що комунікація – це практичне оволодіння мовою, однак це й об’єктивне та суб’єктивне ставлення до навколишнього світу й інших людей. Вони вступають в особистісні контакти як носії певних соціальних цінностей і реалізують у спілкуванні суспільні відносини.

З погляду семантики назви осіб належать до найбільш поширених і важливих внутрішньомовних та екстралінгвальних факторів для пізнання. Якщо розмежовувати категорії персональності / імперсональності, то розуміємо, що семантичний зміст полягає в логічному поділі всього на живу й неживу природу та виділенні з-поміж істот людини. Оскільки персоналізація входить до ширшої логічної категоризації предметності на істот / неістот, то вона працює у зв’язку з поняттєвими категоріями, які є потрібні для кращої будови мислення, поглядів на предмети і явища об’єктивної дійсності. Це назви, що характеризують людину “за родом діяльності, професією, зовнішніми чи внутрішніми ознаками, поведінкою, за

⁵³ Клименко Н. Ф. Назви осіб // Українська мова: Енциклопедія. – Київ: Вид-во “Українська енциклопедія”, 2000. – С.416.

належністю до певної організації, наукового, політичного, релігійного напрямку, місцем проживання, національністю, родинними стосунками; за ознакою володіння чим-небудь, можливістю бути об'єктом дії тощо”⁵⁴.

Назви осіб посідають чи не найперше місце за обсягом та різноманітністю. Назви виконавців дії за характером їх занять і способом діяльності, родом їх професії є одним із найбагатших словотворчих розрядів як щодо кількості лексем, так і щодо багатогранності словотвірних типів у межах словотворчої категорії особи. Такий стан речей зумовлений тим, як слушно зауважує І. І. Ковалик, що “в об'єктивній дійсності наявні різноманітні заняття, професії, які постійно викликала до життя виробнича діяльність людей, що і привело до утворення цілого ряду слів”⁵⁵. Тому ці найменування мають певні виражні показники – кількість, репрезентативність і продуктивність.

Розташування регіону, історія, культурні особливості мешканців визначають види діяльності, якими впродовж віків займаються люди. Професія формує особливості лексики мовця, тому неocenним матеріалом для дослідника є народна виробнича термінологія, яка є дзеркалом багатовікового життя народу. Назви осіб за родом діяльності давно вже стали об'єктом пильної уваги мовознавців, які простежили основні особливості їх формування, з'ясували окремі риси структурної, системної та лексико-семантичної організації. Назви осіб за родом діяльності, як і назви осіб за іншими рисами (родинними зв'язками; місцем проживання; зовнішніми чи внутрішніми ознаками; особливостями поведінки; приналежністю до певного етносу, соціальної верстви, організації, політичного чи релігійного напрямку; належністю певному господареві), виконують функцію ідентифікаторів особи⁵⁶.

⁵⁴ Климченко Н. Ф. Назви осіб // Українська мова: Енциклопедія. – Київ: Вид-во “Українська енциклопедія”, 2000. – С.366.

⁵⁵ Ковалик І. І. Вчення про словотвір: словотвірні частини слова / І. І. Ковалик. – Випуск 1. – Львів: Вид-во Львів. університету, 1958. – с. 78.

⁵⁶ Москаленко Л. А. Ідентифікація осіб жіночої статі в “Актових книгах Полтавського полкового суду” (1683 – 1740 рр.) // Мовознавство. – 2009. – № 6. – С. 37.

Найменування виконавців дії за характером занять, за способом діяльності і професією у говірковому мовленні становлять багату і різноманітну групу як з погляду лексичного, так і словотвірного. Їх творення та функціонування значною мірою пов'язані з дією позамовних чинників: економічним розвитком суспільства в цілому, процесами, що відбувалися у виробничій сфері в певній історичній ситуації та ін.

Семантика особи, яка об'єктивується на протиставленні іншим істотам чи предметам, інтерпретується як граматична категорія особи на конкретно мовному рівні. Уже її семантика своєрідно реалізується в іменнику, займеннику та дієслові. У сучасній українській мові категорія особи в іменнику виконує функцію позначення особи, визначає особові форми дієслова та координовані з іменниками займенники у ролі підмета. На словниковому рівні усі назви людей об'єднуються семою "особа". На неї накладається граматична категоризація через супровідні поняттєві категорії статі. Іменники поділяються за ознакою референтності на власні (ідентифіковані, означені) й загальні назви (неозначені). Найменуванням осіб (частково й тварин) властива також ознака, яка сигналізує про належність до істот і реалізується у мовленні формами знахідного, що збігається з родовим, давального та місцевого відмінків. Наприклад, *зустрів друга, подякував другові, залишився при другові*.⁵⁷

Називний відмінок, в якій фіксується іменник у словнику одночасно з функцією номінації особи "приховано" позначає 3-тю особу, призначення якої полягає у вираженні суб'єкта дії, стану, носія динамічної ознаки, властивості, відношення характеристизації тощо. М. Плющ пише, що "в актах комунікації категорія особи іменника реалізує свій зміст способом конкретно-мовленнєвого перетворення лексичної одиниці (семантими) у синтаксему, яка виражає відношення субстантива до інших слів у реченні"⁶. Тобто семантично найпростішими моделями вираження 3-ої особи, яка не

⁵⁷ Плющ М. Я. Семантична категорія особи в сучасній українській мові / М. Я. Плющ // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Випуск 8. – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 84.

бере участі у мовленні, є речення, у яких позицію суб'єкта займає іменник у називному відмінку, а позицію предиката – особове дієслово, закінчення якого є маркером особи означеної, вираженої власною назвою або прикметниковими чи іншими дескрипціями. Наприклад: *Луція заходить з жінками до хати... Гарненьке дитинча спить у колисці.*⁵⁸

Речення співвідносить свій зміст з реальною дійсністю. Віднесеність висловлення до предметів і явищ об'єктивного світу (предикативність) характеризує його організацію, яка передбачає вираження об'єктивних і суб'єктивних модальних значень. Позначувана в реченні ситуація відображає його номінативний аспект. У семантичній структурі речення-висловлення позначення предметної ситуації є основним, на який нашаровуються інші компоненти, що модифікують основний зміст інформації, відображаючи комунікативно-прагматичний аспект спілкування.

Отже, у реалізації синтаксичної категорійної семантики особи спостерігається її взаємодія зі значеннями семантико-синтаксичної категорії суб'єктності та з морфологічними категоріями іменника, займенника та дієслова, по-різному представлених у висловленні як ситуативно і прагматично мотивованих компонентів його змісту.

1.2. Назви осіб в українській мові як об'єкт лінгвістичних студій

Українське мовознавство характеризується підвищеною увагою до мови як царини етнокультурних знань. Вивчення історії мовної картини засвідчує, що номінативна система мови якнайповніше передає національну своєрідність лінгвістичного розподілу світу. Варто наголосити, що в українському мовознавстві є досить велика кількість публікацій, у яких проаналізовано назви осіб на сучасному мовному матеріалі. Тому природно, що ці найменування, з огляду на їх виражні показники – кількість, репрезентативність і продуктивність – здавна привертати увагу мовознавців.

⁵⁸ Плющ М. Я. Семантична категорія особи в сучасній українській мові / М. Я. Плющ // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Випуск 8. – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 84.

Це насамперед праці І. Ковалика⁵⁹, Л. Родніної⁶⁰, Г. Дідківської⁶¹, Я. Закревської⁶², З. Сікорської⁶³, Н. Клименко⁶⁴, І. Вихованця та К. Городенської⁶⁵.

Наприклад, І. Ковалик у монографії “Вчення про словотвір”⁸ зауважує, що словотворчу будову іменників можна поділити на дві основні словотворчі категорії: словотворчу категорію особи (*nomina personalia*) і словотворчу категорію предмета (не особи) (*nomina impersonalia*). У складі першої з них він виділяє шість словотворчих розрядів, у тому числі й розряд агентивних і професійних назв (*nomina agentium*, *nomina professionalia*). У праці “Питання іменникового словотвору в східнослов’янських мовах у порівнянні з іншими слов’янськими мовами”⁶⁶ І. Ковалик присвячує цьому розрядові цілий розділ.

Л. Родніна у статті “Варіанти назв осіб за місцем проживання і національністю в сучасній українській мові”⁶⁷ на значному фактичному матеріалі проаналізувала особливості творення іменників – назв осіб за територіальною ознакою (за місцем проживання або народження) та з’ясувала функціональну спеціалізацію словотворчих формантів. Основна мета статті – простежити основні словотвірні тенденції, які діють у сучасній українській мові в процесі творення назв осіб за територіальною ознакою.

Авторка дійшла висновку, що “іменники, що визначають осіб за територіальною ознакою, а саме за місцем проживання чи народження,

⁵⁹ Ковалик І. І. Вчення про словотвір: словотворчі частини слова / І. І. Ковалик. – Випуск 1. – Львів: Вид-во Львів. університету, 1958. – 77 с.

⁶⁰ Родніна Л. О. Варіанти назв осіб за місцем проживання і національністю в сучасній українській мові / Л. О. Родніна // Славистичний збірник / відп. ред. І. К. Білодід. – Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1963. – С. 188–197.

⁶¹ Дідківська Г. Г. Українські назви ремесел і професій у зіставленні з іншими слов’янськими / Г. Г. Дідківська // Структурні рівні мови і методи їх дослідження. – Київ: Наукова думка, 1972. – С. 52–57.

⁶² Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я. В. Закревська. – Київ: Наукова думка, 1976. – 164 с.

⁶³ Сікорська З. Сучасна українська мова. Словотвір і морфеміка: Навч. посіб. для студ. філол. фак. ун-тів і пед. ін-тів. — Луганськ: Альма-матер, 2000. — 174 с.

⁶⁴ Клименко Н. Ф. Назви осіб // Українська мова: Енциклопедія. – Київ: Вид-во “Українська енциклопедія”, 2000. – С. 366.

⁶⁵ Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови. Академічна граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська; [за ред. І. Р. Вихованця]. – К.: Пульсари, 2004. – 400 с.

⁶⁶ Ковалик І. І. Питання слов’янського іменникового словотвору / І. І. Ковалик. – Львів: Вид-во Львів, 1958. – Ч. 1. – 155 с.

⁶⁷ Родніна Л. О. Варіанти назв осіб за місцем проживання і національністю в сучасній українській мові / Л. О. Родніна // Славистичний збірник / відп. ред. І. К. Білодід. – Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1963. – С. 188–197.

ґрунтуються на такому семантично елементарному реченні, до складу якого входять два непередикатних компоненти: локатив і локалізований суб'єкт, породжені предикатом із локативним значенням”⁶⁸, а найвищою активністю у творенні назв осіб за територіальною ознакою, зокрема за місцем проживання або народження, відзначається словотвірний тип із суфіксом **-ець**. Цей формант поєднується з основами акцентованих локативів, що є передусім назвами населених пунктів, а також держав та континентів: *симферопонець, ялтинець, херсонець*.

Л. Родніна, зауважила, що цей суфікс зараз витісняє з ужитку словотвірний тип із суфіксом **-анин (-янин)**, який широко використовується також для утворення назв жителів від географічних найменувань місцевостей, які не є назвами міст, країн. Як цікаво відзначає авторка, “укладачі словників (Б. Грінченко, Ласло Деже та ін.) вважали очевидним те, що при множинному іменнику на **-яни** має бути форма на **-янин** (її вважали початковою). Тому структури на **-ин** і **-янин** варто розглядати разом, дотримуючись такої послідовності в цитаціях: 1) деривати на **-ин**; 2) деривати на **-анин(-янин)**”⁶⁹. Варто зазначити, що, на думку дослідниці, іменники із суфіксом **-чанин** вживалися паралельно до іменників на **-ець**: *полтавець – полтавчанин, черкасець – черкащанин*. Та Л. Родніна, наголошує на тому, що цю специфіку творення слід надалі глибше дослідити.

Я. Закревська у праці “Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті”⁷⁰ поділяє матеріал на такі лексико-семантичні групи: назви полів з-під сільськогосподарських культур; назви діючої особи, з особливим наголосом на утворених із суфіксом **-ар**; збірні та одиничні назви (“назви листя сільськогосподарських культур”, “назви рослинних масивів”); народні

⁶⁸ Родніна Л. О. Варіанти назв осіб за місцем проживання і національністю в сучасній українській мові / Л. О. Родніна // Славістичний збірник / відп. ред. І. К. Білодід. – Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1963. – С. 188.

⁶⁹ Родніна Л. О. Варіанти назв осіб за місцем проживання і національністю в сучасній українській мові / Л. О. Родніна // Славістичний збірник / відп. ред. І. К. Білодід. – Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1963. – С. 193.

⁷⁰ Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я. В. Закревська. – Київ: Наукова думка, 1976. – 164 с.

назви рослин (перехід з розмовної мови в розряд термінологічної лексики). У групі “Назви діючої особи” авторка зробила поділ суфіксів, які мають найбільшу частотність і поділила їх за родами:

- 1) Чол. рід: “-ник”, “-льник”, “-івник”, “-ик”, “-ак” (скрипак-скрипач: варіантні форми)
- 2) Жін. рід: “-ка”, “-инка”, “-ниця”, “-иця”, “-ля”
- 3) Збірні та одиничні назви: “-в-а” (братва, татарва), “-от-а” (німота)

У кінці монографії Ярослава Закревська доходить таких висновків: кожна мовна територія характеризується своїми словотворчими рисами; словотворчі та лексичний ареали часто не накладаються.

Також не менш важливою є праця О. Кровицької, яка дослідила найменування осіб чоловічого роду в українській мовній традиції XVI-XVIII ст., у тому числі й найменування, пов’язані з різними видами сільськогосподарської діяльності (рілляництвом, тваринництвом, бджільництвом, городництвом і садівництвом)⁷¹.

Монографія висвітлює характерні особливості і основні тенденції розвитку діалектного суфіксального іменникового словотвору, представленого в межах окремих лексико-семантичних груп, які найповніше відбивають багаті, складні і вічно живі процеси народного слово- і назвотворення. Дослідження ведеться в ареальному аспекті, обмеженому в основному матеріалами південно-західної і західної частини північних говорів української мови, суттєво доповненими новими матеріалами, які подаються на широкому фоні інших українських діалектів, а також діалектів інших слов’янських мов. Основні положення монографії ілюструються 22 лінгвістичними картами. Основну базу праці складають матеріали Атласу української мови (картографовані, архівні). Окрім цього, наявні власні записи дослідниці в польових умовах, картотека гуцульського говору

⁷¹ Кровицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI– XVIII ст.: семантика і словотвір / О. Кровицька. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2002. – 213 с.

(В. Ф. Курильчук), матеріали рукописного діалектного словника (Є. М. Грицак) та закарпатського бойківського (М. Й. Онишкевич).

Варто теж згадати про сучасну дослідницю Л. Колеснік і її працю “Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генеза та просторове варіювання”⁷². Дослідниця провела комплексне дослідження номінаційних процесів, структури, генези, мотивації лексики у сучасних покутсько-буковинських говірках, виявила деякі закономірності номінації в діалектному мовленні, тенденції функціонування діалектної лексики, схарактеризувала просторову поведінку зафіксованих номенів, окреслила нечітке членування досліджуваного ареалу. Створена емпірична база діалектних текстів змогла розкрити живе народне мовотворення, природне широке використання діалектної лексики в комунікації.

1.3. Логіко-предметне членування назв осіб

Назви осіб виступають мовними одиницями розлогої семантики, різних типів номінативної деривації. Сюди належать питомі й запозичені слова, однослівні найменування і похідні складнішої структури. Виходячи з тих основних сфер, у межах яких перебуває людина за своєю соціально-біологічною й психологічною сутністю, назви осіб доцільно розглядати з урахуванням диференціації сфер того семантичного чи предметного простору, у якому проявляється людина:

- 1) антропологічні й біофізичні, природні властивості людини (стать, вік, фізично-фізіологічні ознаки тощо);
- 2) соціально-трудова і родинні стосунки, тобто суспільно надбані характеристики (у стосунку до праці, власності, політичних, релігійних, культурних та інших інститутів);

⁷² Колеснік Л. Варіантність словотвірної структури агентивів у покутсько-буковинських говірках / Л. Колеснік // Українська мова. – 2017. – № 4 (64). – С. 88–97.

3) сфера технічної діяльності, емотивних дій і станів (схильність до чогось, здатність мислити, виявляти емоційні стани тощо)⁷³.

Л. Павленко вказує на те, що семантико-класифікаційні характеристики назв осіб можуть перетинатися через те, що окремим словам властиві різні класифікаційні ознаки, які найвиразніше інтерпретуються в контексті історичної ономасіології⁷⁴. Називання осіб ілюструє певний рівень розвитку номінативної сфери в національній чи народній мові на певному етапі її історії. Традиційно дослідники виділяють поділ таких лексико-семантичних груп:

- 1) назви осіб за родом діяльності та професією;
- 2) назви осіб за національною і територіальною ознаками;
- 3) назви осіб за соціальним і майновим станом, суспільнополітичним становищем;
- 4) назви осіб за сімейними і родинними стосунками, свояцтвом;
- 5) назви осіб за зовнішніми ознаками і внутрішніми властивостями.

Це найпоширеніший поділ між дослідниками.

Поділ *nomina personalia* на ці лексико-семантичні групи дозволяє повністю охопити всі слова і чітко визначити семантичні підгрупи, зміст яких залежить від опрацьованого лексичного матеріалу.

У лінгвістичній літературі знаходимо й інші класифікації. Наприклад, Н. Єльнікова виділила декілька груп, кожна з яких характеризується диференційними семантичними ознаками, що стали ознакою для такої класифікації номінації осіб:

- 1) номінація людини за статевою ознакою;
- 2) номінація людини за віком;
- 3) номінація людини за етнічною ознакою;

⁷³Павленко Л. П. Номінації осіб як об'єкт історичної ономасіології / Л. П. Павленко // Науковий вісник Волинського державного університету. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – Випуск 1. – Луцьк: Вежа, 1996. – С. 64.

⁷⁴Павленко Л. П. Номінації осіб як об'єкт історичної ономасіології / Л. П. Павленко // Науковий вісник Волинського державного університету. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – Випуск 1. – Луцьк: Вежа, 1996. – С. 65.

- 4) номінація людини за зовнішньою ознакою;
- 5) номінація людини за внутрішньою ознакою;
- 6) номінація людини за станом;
- 7) номінація людини за схильністю;
- 8) номінація людини за ситуативною ознакою;
- 9) номінація людини за родом діяльності;
- 10) номінація людини за соціальним призначенням⁷⁵.

Л. Павленко опирається на типові макрооб'єднання назв осіб, а також додає й інші:

- 1) назви, що позначають людину взагалі;
- 2) назви, що позначають найвищі небесні сили;
- 3) назви, що позначають осіб за етнічними, рідше топографічними особливостями;
- 4) назви осіб за родом занять, посадами, титулом;
- 5) назви осіб за родинними стосунками, за соціальною належністю;
- 6) назви осіб за внутрішніми або зовнішніми рисами;
- 7) назви ворожих у стосунку до людини сил;
- 8) назви осіб за їх постійною чи тимчасовою діяльністю;
- 9) назви осіб за стосунком до певних ідеологічних, культових угруповань⁷⁶.

Проте не завжди існують підстави однозначно стверджувати про належність аналізованого слова до тієї чи іншої підгрупи. Інколи семантичний обсяг слова дозволяє йому входити до кількох груп одночасно або взагалі утворити нову. Тоді основним критерієм визначення семантики стає контекст. У монографії “Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст.: семантика і словотвір” О. Кровицька подає детальну семантичну класифікацію *nomina personalia*:

⁷⁵Сльнікова Н. І. Семантичні особливості жаргонних номінацій людини / Н. І. Сльнікова // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Харків, 30 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків: ХНУВС, 2018. – С. 305.

⁷⁶Павленко Л. П. Загальні особові назви у творах Івана Вишенського / Л. Павленко // Лінгвостилістичні студії. - 2016. - Вип. 5. - С. 156.

- 1) назви осіб за родом діяльності та професією:
 - а) назви осіб, що працюють у виробничій сфері;
 - б) назви осіб, що працюють у невиробничій сфері;
 - в) назви осіб, пов'язані з іншими діями та вчинками;
- 2) назви осіб за територіальною і національною ознаками:
 - а) назви осіб за етнічною ознакою;
 - б) назви осіб за територіальною ознакою;
 - в) загальні назви осіб за місцем проживання;
- 3) назви осіб за соціальним та майновим станом, суспільно-політичним становищем:
 - а) назви осіб за певним соціально-економічним становищем;
 - б) назви осіб за певним суспільно-політичним становищем;
 - в) назви осіб, пов'язані з адміністративно-державним управлінням, службовою діяльністю;
 - г) назви осіб, пов'язані з судочинством, правовою діяльністю;
 - г) назви осіб, пов'язані з релігією та церковним життям;
 - д) назви осіб, що пов'язані з військовою справою;
- 4) назви осіб за сімейними і родинними стосунками, свояцтвом:
 - а) назви осіб за сімейними стосунками по прямій лінії;
 - б) стосунками по прямій лінії назви осіб за родинними, сімейними стосунками по боковій лінії;
 - в) назви осіб за свояцтвом;
 - г) загальні назви осіб за сімейними і родинними стосунками, свояцтвом;
- 5) назви осіб за зовнішніми ознаками та внутрішніми властивостями:
 - а) назви осіб за фізичним, фізіологічним станом;
 - б) назви осіб за внутрішніми властивостями;⁷⁷

⁷⁷ Кровицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст.: семантика і словотвір / О. Кровицька. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – С. 8.

Лексико-граматична група назв осіб не формується просто так, а працює за такою схемою:

- 1) характеристика семантичного змісту;
- 2) класифікація слів (підгрупи, ряди, мікрогрупи);
- 3) аналіз їх словотвірної будови;
- 4) визначення основних особливостей їх функціонування у джерелах;
- 5) загальна характеристика сучасного стану розвитку лексико-семантичних груп⁷⁸.

Спроби об'єднати лексику за якимось єдиним принципом у більш дрібні групи часто призводить до того, що класифікація виходить занадто детальною. У подібній класифікації виникають труднощі, пов'язані з тим, що визначена частина лексики, що увійшла до того чи іншого класу, не відповідає цілком параметричним особливостям цього класу. У зв'язку з цим у лінгвістиці вже давно висловлюється думка не про лінійний розподіл лексики на лексико-семантичні групи, а про польовий підхід до її вивчення. Польовий підхід до опису лексики полягає в тому, що в лексичній системі мови дослідник виокремлює або в якийсь інший спосіб “інвентаризує” деяку лексичну мікросистему (“поле”, “ЛСГ”, “синонімічний ряд”), а потім досліджує синтагматичні, парадигматичні, епідигматичні властивості лексичних одиниць, що входять до складу виокремленого поля. Переваги такого підходу полягають в тому, що слова, які утворюють мікросистему, розглядають не ізольовано, не “атомарно”, а системно.⁷⁹

На відміну від традиційних класифікацій назв осіб, у яких проводиться розподіл лексики на розряди навіть і тоді, коли вони взаємно тяжіють один до одного, польовий принцип дає можливість показати й семантичні розбіжності визначених частин лексики всередині, і те, що поєднує їхню семантику й обумовлює взаємодію полів.

⁷⁸ Кровицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст.: семантика і словотвір / О. Кровицька. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – С. 9.

⁷⁹ Левицький В.В. Польовий і концептний принципи опису лексики / В. В. Левицький // Лексикологія німецької мови.: Посібник. – Вінниця: Нова Книга, 2014. – С. 109.

Істотною семантичною характеристикою назв осіб є те, що, називаючи конкретний предмет – особу, вони в той же час асоціюються з її діями, вчинками, поведінкою. Назви осіб характеризуються семантичною подвійністю: вони не тільки називають особу за якою-небудь ознакою, але й стійко асоціюються з діями, вчинками, поведінкою їхніх носіїв, відображають різні сторони буття й у значній мірі використовуються не тільки для того, щоб назвати особу, але й для того, щоб дати про неї деяку інформацію чи висловити своє ставлення. Семна поліфонія назв осіб робить їх привабливим об'єктом досліджень.

1.3.1. Назви осіб як виконавця певної дії чи роду заняття

Поняття “діяч” (агентив) – це семантична категорія, яка під час лінгвістичної інтерпретації в колі суцільно оформлених назв у межах дериваційного підходу виступає як словотвірна категорія. Це сукупність назв, тотожних за семантичною структурою, але відмінних за формальною структурою.⁸⁰ Серед назв осіб чоловічого роду значне місце займають назви за родом діяльності та професією. Це пов'язано з дією позамовних чинників: економічним розвитком суспільства в цілому, процесами, що відбувалися у виробничій сфері в певній історичній ситуації. Агентивні назви були предметом зацікавлення багатьох дослідників: одні вивчали словотвірну будову агентивних назв (Т. Басова⁸¹, П. Білоусенко⁸², Л. Дідківська⁸³, Р. Железна⁸⁴, К. Ленець⁸⁵, Г. Малишко⁸⁶, І. Олійник⁸⁷, М. Скаб⁸⁸, В. Токар⁸⁹),

⁸⁰ *Мирошниченко М. І.* До питання словотвору іменників-назв діячів / М. І. Мирошниченко // Наукові записки [Національного університету “Острозька академія”]. Сер. : Філологічна. - 2010. - Вип. 13. - С. 462-467.

⁸¹ *Басова Т.О.* Про формально-семантичну структуру суфіксальних агентивів // Семасіологія і словотвір. - К., 1989. - С. 102-107.

⁸² *Білоусенко П. І.* Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду). - К.: Вид-во КДП, 1993.- 215 с.

⁸³ *Дідківська Г. Г.* Назви осіб за професією у сучасній українській мові (лексико-семантичні особливості) / Г. Г. Дідківська // Мовознавство. – 1969. – № 5. – С. 18–23.

⁸⁴ *Железна Р.В.* Из истории существительных агентивно-профессиональной семантики в русском языке: автореф. дис. докт. филол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык” / Р.В. Железна; Санкт-Петербург. ун-т. – СПб., 1992. – 32 с.

⁸⁵ *Ленець К.В.* Суфікс -щик (-чик) у назвах осіб // Питання мовної культури. – К.: Наук, думка, 1970. - Вип. 4. - С. 7-15.

⁸⁶ *Малишко Г.І.* Словотвір іменників чоловічого роду в збірці Климентія Зіновієва “Вірші. Приповіді посполиті” // Дослідження з словотвору та лексикології. - К.: Вища школа, 1985. - С. 48-52.

інші – окремі семантичні підгрупи (Н. Захлюпана⁹⁰, В. Коломоєць⁹¹, Є. Чернов⁹²), а ще дослідники опрацьовували стилістичні можливості та функціонування агентивів у текстах (Ф. Ткач⁹³, М. Худаш⁹⁴). В окремих працях проведено зіставлення кількох лексичних груп, серед яких є і назви осіб за родом діяльності та професією, у міжмовному, порівняльному плані (В. Коломієць⁹⁵, І. Ковалик⁹⁶). Є багато досліджень, присвячені семантичному опису цих іменників, причому класифікації здійснюються за різними принципами.

До семантичного поля агентивних назв осіб зі значенням функції належать іменники, що називають людину за дією, що вона зобов'язана виконувати (хоча й не обов'язково виконує). Це значення виражають назви професій і посад, військових звань, занять, що носять регулярний характер.

Агентивні іменники називають особу за дією, яку вона чинить у момент мовлення. Характерною ознакою семантики слів цього типу є наявність в їхній семантичній структурі вказівки на протікання дії в конкретний, “актуальний” момент.

⁸⁷ Олійник І. С. Агентивні і професійні назви // Питання східнослов'янської лексикографії XV-XVII ст. - К.: Наук, думка, 1979. – С. 90-94.

⁸⁸ Скаб М. В. Взаємозв'язок словотвору і семантики у найменуваннях людини-виготовлювача // Семасіологія і словотвір. - К.: Наук, думка, 1989. – С. 31-34.

⁸⁹ Токар В. П. Із історії суфікса -шик (-чик) в українській мові // Наукові записки Дніпропетровського ун-ту: Збірник праць іст.-філол. фак. – 1958. – Т. 64. – Вип. 15. – С. 81-91.

⁹⁰ Захлюпана Н. М. Агентивні назви актових документів і грамот XVIII століття // Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков. Вторая всеюзна научн. конф, 12-14 окт. 1988 г.: Тез. докл. – Днепропетровск, 1988. – Ч. 2. – С. 12-13.

⁹¹ Коломоєць В. М. Про словотворчу і семантичну структуру української сільськогосподарської лексики // Исследования по русскому и украинскому языкам. – Днепропетровск, 1973. – С. 80-89.

⁹² Чернов Є. І. З історії професійно-виробничої лексики української мови // Дослідження з лексикології і словотвору. – К: Вища школа, 1985. – С. 97-100.

⁹³ Ткач Ф. Є. Суспільно-економічна лексика мови українських ділових документів I пол. XVII ст. // Праці Одеського ун-ту. Серія філол. наук. – 1958. – Т. 148. – Вип. 8. – С. 189-194.

⁹⁴ Худаш М. Л. Лексика українських ділових документів кінця XVI - початку XVII ст. (На матеріалах Львівського Ставропігійського братства). – К.: Вид-во А НУРСР, 1961. – 164 с.

⁹⁵ Коломієць В. Т. Розвиток словотвору слов'янських мов у післявоєнний період. – К.: Наук, думка, 1975. – 302 с.

⁹⁶ Ковалик І. З методики порівняльного аналізу дослідження словотвору слов'янських мов. Вихідна величина порівняльного вивчення словотвору слов'янських мов // Доповіді та повідомлення ЛДУ. – Львів, 1957. – Вип. VII. – Ч. I. – С. 49-52.

А. Клоковська узагальнено зазначає, що агентс – це причина ситуації, яка передбачає своє виконання⁹⁷. Вона обґрунтовує важливість уточнення характеру дії, яка може бути цілеспрямована чи випадкова у реченні, оскільки агентивні іменники є семантично недостатніми в цьому плані. Н. Клименко виділяє назви виконавців дії або агентиви (від лат. *agens* (*agentis*) – діючий) і зазначає, що це одна з категорій назв діячів на позначення осіб за родом діяльності, фахом, заняттям, які виражаються іменниками. Ядром цієї групи є віддієслівні похідні іменники, на периферії знаходяться відіменні утворення. Важливим, на її думку, є те, що “це напівпредикативні імена, оскільки в їхньому значенні наявна сема “той, хто виконує дію”. У віддієслівних іменниках значення дії передається твірним дієсловом, її виконавця – суфіксом, семи конкретизаторів дії (об’єкта, знаряддя, місця, продукту) не виражені в структурі слова. Натомість у відіменних похідних вони, як і сема “виконавець дії”, виражені у слові, а значення самої дії є потенційним. Агентиви утворюються афіксацією, субстантивацією, осново- та словоскладанням, а також аббревіацією⁹⁸.

К. Городенська наголошує, що семантико-словотвірну категорію агентивності в структурі іменників складають суфікси віддієслівних іменників, відіменникових іменників, суфікси іншомовного походження, а також складні іменники на позначення суб’єкта дії⁹⁹. Особливо складні іменники вважаються формально-граматичними репрезентантами різних типів семантично елементарних речень. Організаційна роль суфіксів у формуванні структури як суфіксальних, так і складних іменників зумовлена їхньою класифікаційною функцією, тобто здатністю визначити частиномовну належність деривата. Відлокативні агентиви розглядаються як одна з формальних субкатегорій відіменникових дериватів зазначеної словотвірної категорії. Твірна основа похідних субстантивів передає основне лексичне

⁹⁷ *Kłosowska A. Cechy semantyczne jednostek o postaci ktoś naprawił coś. Linguistica Copernicana. 2009. № 2(2). – S. 153.*

⁹⁸ *Клименко Н. Ф. Назви виконавців дії / Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 360-361.*

⁹⁹ *Городенська К. Г. Структура відіменних дієслів. Розділ І. Київ: Наукова думка, 1981. – С. 28.*

значення слова і може вказувати на об'єкт, інструмент, місце або результат дії. Словотвірний формант має агентивне значення, тобто вказує на виконавця дії, яку, у свою чергу, розуміють як потенційно виконувану. Таким чином, відіменникові агентивні назви можна поділити на такі семантичні групи, як їх ділить Л. Костич:

- 1) відоб'єктні субкатегорії;
- 2) відрезультативні;
- 3) відлокативні;
- 4) відінструментальні¹⁰⁰.

Вивчення агентивних назв осіб у статичі показує, що можливі кілька семантичних типів цих назв, якщо виходити з розбіжностей у диференціальних семантичних компонентах. Розподіл слів проводиться за допомогою трансформації агентивів, розгортання значення слова до рівня простого речення. Назви виконавців дії можуть утворюватися від твірної основи слова, що є назвою місця, де виконується дія. До цієї групи можна зарахувати назви професій (*аптека́р* – людина, яка працює в аптеці), назви осіб за сільськогосподарською діяльністю (*горо́дник* – той, хто працює на городі, займається городництвом) та назви осіб, які перебувають або виконують дію в якомусь місці (*ка́торжник* – людина, яку заслано на каторгу або яка перебуває чи була на каторзі). До цієї групи не зараховуємо назви національностей та мешканців міст, сіл, незважаючи на те, що вони позначають осіб, які перебувають в тому чи іншому місці. Також додаємо лексеми відприкметникового походження, які семантично пов'язані з місцезнаходженням: *неві́льник* ← *неві́льн-ий*. В українській мові для творення слів цієї семантичної групи використовується незначна кількість суфіксів, з-поміж яких продуктивними є **-ник-** (*сад-ів-ник*), **-ист-** (*гімназ-ист*), **-ар-** (*аптека́р*); малопродуктивними виступають: **-он-** (*компаньй-он*), **-ер-**

¹⁰⁰ Костич Л.М. Статус словотвірної категорії. Українське мовознавство. 2014. № 1(44). – С. 26.

(*парламент-ер*), **-ач-** (*цирк-ач*) та **-івник-/овник-**, які виділяє у словнику Є. Карпіловська, не кваліфікуючи **-ов-**, **-ев-** як інтерфікси (*банк-івник*)¹⁰¹.

До непродуктивних варто зарахувати суфікси **-ал-** (*провінці-ал*), **-ант-** (*сект-ант*) та **-ип-** (*кас-ип*). Паралельно в українській мові функціонують суфікси **-ар-** та **-ник-** за умови відмінних твірних основ (*млин-ар*, *мель-ник*), **-ір-** та **-івник-** (*банк-ір*, *банк-івник*), **-овик-** та **-ар-** (*пошт-овик*, *пошт-ар*). Складнощі при поділі на групи дериватів української мови викликає:

- 1) відсутність мотивації;
- 2) явище додавання до вже наявного слова переносного значення.

В українській мові кількісно переважають іменники – назви виконавців дії, в яких активно використовують усі способи словотворення. Особи на зразок *переселенець*, *адресат*, *арештант* об'єднуються в нечисленний розряд слів, утворюваних за допомогою поодиноких суфіксів **-ець**, **-ат**, **-ант**, рідко **-ик**: *випускник*.¹⁰²

1.3.2. Назви осіб за зовнішніми ознаками та внутрішніми ознаками

Через активну взаємодію книжної мови з живим народнорозмовним мовленням у лексичній системі української мови є атрибутивні назви осіб, що впродовж довгого часу безупинно поповнюються новими словами. Функціонування цих *nomina personalia* у текстах різних стилів обмежене, оскільки кожна атрибутивна назва має емоційне (позитивне чи негативне) забарвлення. Формування семантики атрибутивних іменників відбувалось через наявність семантичного компонента “оцінка”, “емоційність”, “інтенсивність”. Таким чином, завдяки семантичним нашаруванням виникає слово з емоційно-оцінним забарвленням, які характеризують людину за її зовнішнім виглядом, поведінкою, рисами характеру, психічним складом. Семантичне поле назв осіб за ознакою властивої референту риси, поєднує

¹⁰¹ Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови : Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. Київ: Українська енциклопедія, 2002. – 912 с.

¹⁰² Білоус А. О. Словотворення відлукативних агентивних іменників в українській мові порівняно з польською та англійською мовами / “Young Scientist”. – 2019. – №3. – С. 327-331.

іменники різних типів. До цього поля належать іменники, які мають ознаки, що відображають:

- 1) характерологічні й поведінкові особливості людей;
- 2) звички й нахили людей;
- 3) здібності і навички людей;
- 4) психофізичний стан людей;
- 5) зовнішні риси;
- 6) розумові здібності людей, а також оцінні іменники.

Але необхідно відзначити умовність розмежування між названими групами слів унаслідок взаємозалежності деяких ознак.

Назви носіїв ознак – назви, що означають осіб, тварин, рослини, предмети за зовнішніми або внутрішніми ознаками¹⁰³. Здебільшого вони утворюються афіксальним способом, основокладанням і субстантивацією. Якщо перед нами є іменники, мотивовані дієсловами, то їх визначають як носіїв процесуальної ознаки. Вони утворюються за допомогою продуктивних суфіксів **-ник-**: *зрадник, мрійник, наставник*; **-ч-, -ач-/(-яч-)**: *підспівувач, утискувач*; **-ець-**: *звитяжець, переможець*, а також малопродуктивних **-тель-**: *гнобитель, цінитель*; **-чик-/(-щик-)**: *нальотчик, підтасовщик*; **-ар-/(-яр-)**: *бунтар, страйкар*. Також тут представлені експресивно забарвлені слова розмовного та художнього стилю з суфіксами **-ак-/(-як-)**: *жебрак, мерзляк*; **-ай-/(-яй-)**: *шахрай, гультяй*; **-ень-**: *лежень, сидень*; **-ун-**: *брехун, пустун*; **-ій-**: *тюхтій, плаксій*; **-к-о**: *вигадько, хвалько*. Можна побачити й іменники спільного роду, які здебільшого виражають негативну оцінку осіб і утворюються за словотворчими типами на **-ак-а/(-як-а)**: *писака, кривляка*; **-аг-а/(-яг-а)**: *плутяга*; **-уг-а/(-юг-а)**: *хануга, волоцюга*; **-ах-а**: *невдаха*; **нульовий суфікс**: *рева, причепа*; **-к-а**: *вискочка*; **-л-о/-йл-о**: *недбайло, міняйло*; **-ищ-е/-іщ-е**: *убоїще*¹⁰⁴.

¹⁰³ Клименко Н. Ф. Назви носіїв ознак / Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С.415.

¹⁰⁴ Там само. – С.415.

Значну кількість становлять іменники, похідні від прикметників. Вони визначають осіб за особливостями поведінки і характерними зовнішніми чи внутрішніми ознаками й утворюються за допомогою продуктивних суфіксів **-ик**: *крамольник, негідник*; **-ець**: *безумець, мудрець*; **-ак/(-як)**; **-чак**: *юнак, дивак* і непродуктивних **-ач**: *багач*; **-ань**: *здоровань*; **-ень**: *дурень*; **-ун**: *дикун, товстун*; **-ай**: *кудлай*; **-ил-о**: *здоровило*; **-ук/(-юк)**: *малюк*; **-ул-я/-юл-я**: *бруднуля*; Якщо згадати запозичені суфікси, то вони використовуються значно рідше, ніж в іменниках назвах за родом діяльності, професією. Вони здебільшого належать до інтернаціоналізмів. Це суфікси **-ер/-ор**: *гастролер, фантазер*; **-ант/(-янт)**: *емігрант, симулянт*; **-ист/-іст**: *активіст, шантажист*.⁵²

У творенні назв цієї групи значну роль відіграє субстантивація. Активним способом творення є основоскладання. Роль його неоднакова в оформленні назв осіб і тварин та рослин. Назв осіб значно менше. Вони характеризують осіб за поведінкою, часто виражаючи при цього негативну оцінку: *дурносміх, тонкослізка*.

Н. Клименко виділяє ще назви осіб за належністю та подібністю, які є семантично близькі до групи назв за зовнішніми та внутрішніми ознаками. Назви осіб за належністю – це слова і словосполучення, що реалізують категорію посесивності. Посесивність (присвійність) – одна з універсальних понятійних категорій мови, яка означає відношення предмета до особи, тобто належність предмета особі, що виражається синтаксичними, лексичними і морфологічними засобами¹⁰⁵.

Основна функція цієї категорії – визначення назви об'єкта через його відношення до певної особи або предмета. Серед апелятивних іменників таких слів небагато. Це переважно ті, що позначають чийось власність, успадкованість. Дослідниця наголошує, що такі назви розрізняють слова, що характеризують відношення до об'єкта і суб'єкта. А якщо зважати ще на

¹⁰⁵ Барань Є. Б. Короткий термінологічний словник з морфології української мови / Є. Б. Барань. – Берегове, 2010. – 25 с.

переносне значення, то можна сказати, що у таких словах можливий розвиток обох відношень. Якщо брати до уваги назви осіб, утворені від якісних прикметників, то їх, по-перше, є велика кількість, а по-друге, вони тлумачаться як невід’ємна частина від цілого. Це слова, утворювані за допомогою суфіксів **-ат-**: *горбатий, крилатий*; **-аст-/(-яст-)**: *бровастий, ікластий, гребенястий*; **-ист-**: *йодистий*; **-ав-/(-яв-)**: *жилавий, кістлявий*. Близькі до них композитні прикметники з другою основою **-носна-**: *ефіроносний, каучуконосний*. У аналізованих словах є поява у семантиці на тлі первинного об’єктно-посесивного значення вторинних значень. Вони виділяють інтенсивність або кількісний вияв ознаки.

Існують і моделі, що виражають об’єктно посесивні відношення, які залучені у творенні прикметників з ширшим оцінно-кваліфікативним значенням. Поява певного деривата залежить від того, наскільки сильна є ознака для суб’єкта. Можемо порівняти: *м’язистий* – “з дуже розвиненими м’язами” і *вусатий* – “той, хто має вуса” (розмір неважливий). Серед аналізованих слів є і словотворчі синоніми зі значенням присвійності, що виражають ознаку: *зубатий, зубастий*.¹⁰⁶

Значну групу становлять також прикметники, що утворюються за допомогою прийменника **без**. Означають ці назви відсутність певної частини від цілого: *безголовий, беззубий*.¹⁰⁷

Назви осіб за подібністю – назви, що означають подібність одних предметів або істот до зовнішніх ознак інших. Можуть виражатися іменниками і прикметниками. Утворюються лексико-семантичним словоскладанням, афіксальним способом творення здебільшого у прикметниках, ґрунтуються на метафорі, коли предмети та ознаки уподібнюються тим, що вже існують. Ознаки, що підкреслюють зовнішню подібність до предметів, істот або їхньої поведінки, виражаються прикметниками за допомогою суфікса **-уват-**: *вовкуватий, їжакуватий*. Цю

¹⁰⁶ Клименко Н. Ф. Назви носіїв ознак / Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 412.

¹⁰⁷ Там само. – С. 412.

функцію активно виконують також складні прикметники, що утворюються шляхом основоскладання з другими основами **-подібн-ий** і рідше **-видн-ий**: *змісподібний, човноподібний*. Серед назв істот широко поширені слова, утворені осново- і словоскладанням: *голка-пила, меч-риба, молот-риба, качконіс, мечоніс, пила-риба, ремінь-риба, шилодзьобка, шилохвіст*. Сюди можна віднести і слова, вживані у фольклорі: *жар-птиця*.¹⁰⁸

Серед назв за внутрішньою або зовнішніми ознаками, на відміну від назв за фахом, широко представлені іменники спільного роду: *писака, смішко*, що належать до розмовно-побутового стилю. У цьому розряді спостерігають численні словотворчі синоніми: *глухий, глушко; сліпий, сліпець*. У назвах носіїв ознак майже не використовують аббревіацію та субстантивацію.

1.3.3. Назви осіб за місцем проживання

Серед назв осіб чоловічого роду особливе місце займають найменування осіб за етнічною та територіальною ознаками. Ці дві лексичні групи слів об'єднуються, оскільки мають одну твірну базу – топоніми і репрезентовані “одними й тими ж словотвірними типами”¹⁰⁹. Уже в писемних пам'ятках Київської Русі засвідчено чималу кількість іменників, утворених за допомогою слов'янських суфіксів від конкретних географічних назв та етнонімів, що було зумовлено, у першу чергу, специфікою власної назви, яка була позбавлена номінативного значення і називала лише конкретний об'єкт (територію, країну, місцевість, народ, народність). Про це згадує О. Кровицька і також вказує, що похідні утворення, як правило, функціонували з мутаційним словотвірним значенням “житель певної території, місця, названих твірним словом”, “представник певного племені, народності, названих твірним словом”, яке формувалося шляхом семантичних трансформацій:

¹⁰⁸ Клименко Н. Ф. Назви носіїв ознак / Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 413.

¹⁰⁹ Смольская А. К. Словообразование в славянских языках: Автореф. дис... КФН. - Одесса, 1971. – С.11.

а) “назва території, місця” → “сукупність осіб, які населяють їх” → “представник певної території, місця”;

б) “назва племені, народності” → “сукупність осіб конкретного племені, народності” → “представник племені, народності”¹¹⁰.

Уся сукупність іменників, що називають людей за ознакою національності і місця проживання, розподіляється між двома семантичними центрами. В одному випадку семантичним центром є ознака національності, в іншому – ознака місця проживання.

Н. Клименко згадує у своїх дослідженнях про катойконіми. Це назва жителів, назва людей за місцем проживання чи народження. Формуються такі назви на базі топонімів – власних назв: *Київ* – *кияни*. Деяку кількість мотивують і загальні назви, які позначають місцевість проживання: *поліщуки*, *подоляни*.

Основним способом творення є суфіксальний, композитно-суфіксальний: *Червона Слобода* – *червонословбідці*, *Велика Яблунівка* – *великояблунівці*; трапляється й аббревіатурно суфіксальний: *Кремгес* – *кремгесівці*. Деякі утворюються внаслідок семантичного переосмислення (с. *Драбівці* → *драбівці*, с. *Голяки* → *голяки*), а також усіченням одного, переважно першого, компонента топоніма (*Стара Буда* → *будяни*, *Веселий Хутір* → *хуторяни*).

Також використовуються продуктивні суфікси **-ець**: *херсонець*; **-анин/(-янин)**: *пражанин*, *волинянин*; малопродуктивні **-ак/(-як)**: *волиняк*, *подоляк*; непродуктивні **-ук**: *пінчук*, *поліщук*; **-ич**: *в’ятич*, *москвич*. Останній суфікс є у словах, здебільшого запозичених з російської мови. А у говірках поширені **-ан/(-ян)**: *Сагунівка* – *сагуняни*, *Ксаверівка* – *ксаверяни*. Серед таких назв мало слів із запозиченими суфіксами: **-ит**: *одесит*, **-от**: *кінпріот*. Також для катойконімів характерне співіснування словотвірних типів,

¹¹⁰ Кровицька О. В. Назви осіб за територіальною та етнічною приналежністю у староукраїнській мові XVI–XVIII ст. / О. В. Кровицька // Українська лексика в історичному та ареальному аспектах / відп. ред. Р. Й. Керста. – Київ: Наукова думка, 1991. – С. 26.

рекомендованих нормами літературної мови і також тих, які витісняють діалектні типи. Наприклад, втратили свою продуктивність типи з суфіксами **-ак, -ик, -иц-я, -ук, -ун**. Через це маємо високий ступінь варіативності. Найчастіше співіснують два найпродуктивніші словотвірні типи: на **-ц-і** та **-ан-и**: *Іванівка – іванівці, Шпола – шполянці, поляни*. Суфікси **-ець, -анин / -янин (-ин)** вже давно використовують для творення слів цієї групи¹¹¹.

Система творення катойконімів дуже цікава тим, що дає можливість вибору з кількох варіантів. На вибір можуть впливати ступінь знання літературної мови, історії та місцевих традицій. Тому ці назви є цінним джерелом з питань етногенезу слов'ян, їхньої історії, мов, топонімії, дериватології і культури української мови.

Назвам осіб за територіальними або національними ознаками через одноманітність мотивуючих слів, однозначних власних назв, властивий високий ступінь варіантності, особливо в побутовому мовленні.

1.3.4. Назви осіб за родинними зв'язками

Лексико-семантична група назв осіб за сімейними і родинними стосунками чи не найтісніше пов'язана з індоєвропейською та праслов'янською мовами. Вона утворює майже замкнену мікросистему з малою кількістю членів і є однією з найдавніших лексичних груп, що обслуговують буття людини. Семантичне поле назв осіб, що називають людей за ознакою родинних і сімейних стосунків, утворюється при взаємодії двох груп слів: назв осіб, що називають споріднення, й назв осіб, що називають людей за ознакою віднесення до шлюбу й родини. Серед перших можна виділити підгрупу слів, що називають факт споріднення узагальнено, чи щодо місця в генеалогічній послідовності.

Кожна лексична група має “свою долю” у розвитку. О. Кровицька вказує на такі фактори, якими встановлюється шлях груп:

- а) ступенем збереження у мові спільнослов'янського шару лексики;
- б) ступенем спрощеного вираження родинних стосунків;

¹¹¹ Клименко Н. Ф. Катойконіми / Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С.257-258.

- в) семантичними змінами в окремих назвах споріднености;
- г) появою нових афіксів чи нових слів у цій групі;
- д) закріпленням у мові окремих запозичень¹¹².

В українській мові, як і в кожній слов'янській, засвідчені п'ять основних індоєвропейських термінів споріднености: “батько”, “мати”, “брат”, “дочка”, “сестра”. О. Трубачев каже, що єдиної думки щодо походження цих термінів досі немає¹¹³. Група починає розвиватися і кількісно, і якісно у спільнослов'янський період. Насамперед утворюються похідні іменники на основі індоєвропейських коренів, пізніше виникають нові слова на позначення *мачухи, вітчима, пасинка* і тд., що було зумовлено формуванням батьківської сім'ї в умовах парного шлюбу. В українському мовознавстві назви осіб за родинними стосунками, свояцтвом проаналізовані передусім із семантико-стилістичного погляду, на це вказує Бурячок. А. у своєму дослідженні¹¹⁴. Історики стверджують, що шлюбні відносини відзначалися тривалістю, щирою прихильністю між чоловіком і жінкою і переважно добрим згідливим життям між ними”¹¹⁵. Ми знаємо, що роль жінки завжди була не на останньому місці, а навіть майже на одному рівні з чоловічою. Українські жінки могли успадковувати майно по матері, бути на рівних із своїми братами чи іншими членами родини чоловічого роду. Жінки були активними, енергійними, прагнули свободи, навчались, розвивались і тому є чимало назв осіб пов'язаних не лише по лінії чоловіка, а жінки. Етимологія деяких назв споріднености досі остаточно не з'ясована. Кількісно це невелика група слів, але розмаїта і чітко структурована, що можна пояснити важливими функціями, які виконували і виконують члени роду, родини, сім'ї у громадському житті та вихованні нащадків. Звичаєве право

¹¹² Кровицька О. В. Назви осіб за сімейними і родинними стосунками, свояцтвом / О. В. Кровицька // Матеріали наукової конференції “Словотвір як вияв динаміки мови”. – Львів, 1994. – Ч. 1. – С.50.

¹¹³ Трубачев О.Н. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 21 с.

¹¹⁴ Бурячок А. А. Назви спорідненості та свояцтва в українській мові / А. А. Бурячок. – Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1961. – 150 с.

¹¹⁵ Маячанець Л. Про шлюб на Україні-Русі в XVI–XVIII ст. / Л. Маячанець. – Л.: Літературно-наукова бібліотека, 1906. – С. 32.

регулювало вживання цих назв, адже люди, вступаючи в родинні стосунки, ставали одночасно і суб'єктами майнових відносин. Також слід зважати і на норми християнської моралі, за якою треба шанобливо ставитися до старших членів роду, пам'ятати і молитися за померлих. Український народ вчить своє покоління і у покорі до старших виховує дітей. Із назвами спорідненості і свояцтва пов'язані й такі загальні назви, як рід, родина. Якщо умовно виділити назви, то це можна зробити по прямій і бокових лініях.

До назв повної спорідненості по прямій лінії належать назви, що позначають поняття “рідний батько”, “рідна мати”, “рідний син”, “рідна дочка”. Знаємо, що колись сім'ї були переважно багатодітними, дуже рідко в сім'ї була лише одна дитина. До назв неповної спорідненості в літературній мові належать лексеми зі значенням “нерідний батько”, “нерідна мати”. Хоч між дітьми і нерідними батьками склалися по-різному стосунки, але в мовному етикеті склалося звертання до них як до рідних. Сюди також можуть належати лексеми “нерідний брат”, “нерідна сестра”.

Другий ступінь спорідненості – це спорідненість між дідами і внуками. Це лексеми на позначення “батьки мами”, “батьки тата”.

Назви третього і четвертого ступеня спорідненості презентовані лексемами “дід та баба матері”, “дід та баба батька”.

До назв по бокових лініях спорідненості належать брат і його діти, сестра та її діти. За давньою традицією особливої шани заслуговував старший брат, як охоронець роду. Та аналогічно шанобливим було ставлення молодших до найстаршої сестри. Часто саме вона виховувала молодших дітей, була нянькою і вихователькою. Цьому сприяла й та обставина, що родини були переважно багатодітними і різниця у віці між наймолодшою дитиною і найстаршою могла бути досить великою.

До назв другої бокової лінії спорідненості належать брат батька і його діти, сестра батька і її діти, брат матері і його діти, сестра матері і її діти.

Назви для третьої бокової лінії спорідненості відсутні. Вони позначають брата і сестру діда і баби та їх нащадків. Можна, звісно,

припустити, що такі назви давніше могли бути, але, як бачимо, з часом втратилися. Таку класифікацію виділила дослідниця Колеснікова Людмила у своєму дослідженні буковинських говірок¹¹⁶.

Назви свояцтва виражають відносини, що склалися між людьми внаслідок одруження чоловіка і жінки, які походять з різних родин. Традиційні у говірках назви, спільні з літературною мовою і означають такі лексеми: “синова дружина”, “чоловік дочки”, “батьки зятя чи невістки”, “батьки чоловіка”, “батьки дружини”. До цієї групи належать також назви, що виражають відносини між чоловіком і дружиною та його і її родичами. Вони означають поняття “братова дружина”, “чоловік сестри”, “брат чоловіка”, “сестра чоловіка”, “жінчина сестра”.

Особливим видом спорідненості є духовна спорідненість. За християнськими звичаями з народження дитину виховують не лише її рідні батьки, а й хресні, які наділені цим обов’язком під час обряду хрещення. Вони стають кумами для рідних батьків дитини, а дитині – хресним батьком і матір’ю. Оскільки хрещення є загальнохристиянським обрядом, то такі назви

не є локальними. У говірках вони функціонують із значенням “хресний батько”, “хресна мати”. Часто назви духовної спорідненості могли накладатися на назви кровної спорідненості. Наприклад, рідний брат батька є хресним батьком свого племінника. Духовна спорідненість є вторинною,

але українці часто сприймають її як головну, ближчу, що впливає і на називання. Як бачимо, назви спорідненості і свояцтва можуть вживатися

паралельно з літературними назвами і запозиченими словами. Запозичені назви є переважно з сусідніх держав і функціонують на суміжних територіях.

Також окремо можна і згадати назви малят – назви, що мають значення недорослості, яке в сучасній українській мові часто поєднується зі зменшувально-пестливим значенням. Такі назви виражаються похідними іменниками. Сюди також належать слова, що означають дітей як

¹¹⁶ Колеснік Л. Назви спорідненості й свояцтва у буковинських говірках *Культура слова* №72’ 2010. – С. 143-146.

представників певної статі, національності, соціальної верстви. Вони утворюються продуктивними словотвірними типами за допомогою суфіксів **-єн-я/-єнят, -чен-я/-ченят-, -я/-ят-, -а/-ат-, -ч-а/-чат-**. Такі назви мають свою особливість – поява морфів **-ат-/(-ят-)** у творенні форм множини і непрямих відмінків: *собача* → *собачати, -та*. У межах названих типів виділяють зменшувально-пестливі назви, що є емоційно забарвленими синонімами “чистих” демінутивів. Для порівняння наведемо приклад: *дитя* → *дитятко* → *дитятонько*, *курча* → *курчатко*, *тигрень* → *тигреньátko*. Дослідниця Клименко Н. наголошує, що окрему групу становлять слова зі значенням дочки або сина (недорослих), названих мотивувальним словом: *бондарівна, князівна, лимарівна, царівна; гетьманич, королевич, попович; коваленко, крамаренко, ткаченко; кухарчук, шахтарчук*. І вказує, що словотвірні типи з суфіксами **-івн-а, -ич (-ович/-евич), -енко, -чук (-ук/-юк)** у сучасній мові є непродуктивні. Вони закріпилися в давніх прізвищах: *Шевченко, Попович, Паламарчук* або в прізвищах дочок у варіанті: *Луговиківна, Рубчаківна*. Ці ж суфікси іноді не тільки виражають значення родинних стосунків, а й вказують на професійні чи національні ознаки осіб, назви яких стали мотивуючими: *Слюсаренко, Татарчук, Титаренко*¹¹⁷.

Назви осіб за родинними зв'язками становлять нечисленний розряд слів, що належать до пасивного складу сучасної мови і витісняються описовими найменуваннями на зразок: *дружина брата (братова), брат дружини (шуряк), сестра дружини (своячка)*. За семантикою ці назви поділяють на кілька груп. А. Бурячок у монографії “Назви спорідненості та свояцтва в українській мові” наводить такий поділ:

- а) назви родичів;
- б) назви дружин, утворені від назви чоловіка за його основним заняттям, соціальним становищем;
- в) назви дочок;

¹¹⁷ Клименко Н. Ф. Назви малят / Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 416.

г) назви синів.¹¹⁸

Їх утворюють афіксальним, здебільшого суфіксальним способом (*свояк*), у деяких випадках префіксальним (*прапрабаба, прадід*), а також субстантивацією (*близькі, домашні, рідні, свої*). Назви дружин утворюють за допомогою суфіксів **-их, -а**: *двірничиха, ковалиха; -ов-а, -ев-а* (поширений у західноукраїнських говірках): *братова, королева, майстрова, синова*; рідко **-ш-а**: *генеральша; -к-а*: *крамарка; -ин-я*: *майстриня; -иц-я*: *цариця*. Назви дочок оформляють суфіксом **-івн-а**: *бондарівна, князівна, лимарівна*; назви синів – суфіксами **-ич/-ович**: *княжич; -ович/ -евич*: *попович, королевич; -енк-о*: *гетьманенко*. Ці слова поповнюються за рахунок похідних з розряду назв малят (дітей), що мають суфікси **-ен**: *негрень; -а, -ат*: *хлоп'я (хлоп'ята)*. Серед назв синів засвідчені словотворчі синоніми з суфіксами **-евич, -енк-о**: *царенко*. В іменників на **-чук** здебільшого співіснують значення “сина” за професією, заняттям батька і “помічник майстра”: *вуглярчук, шахтарчук*. До речі, за словами О. Ткаченка, на утворення цих типів припадає близько 29% українських прізвищ¹¹⁹.

1.3.5. Назви осіб за соціальним та майновим станом

Зрозуміло, що впродовж століть неодноразово змінювалася політична та економічна ситуація в Україні. Історик О. Субтельний згадує, що ще здавна розвивався цілком новий суспільно-господарський порядок, зовсім не схожий на устрій Київської Русі. Економічні зв'язки України із Заходом нечувано зміцніли. Запроваджувалася станова організація суспільства. Нові епохальні події, велика народновизвольна війна під проводом Б. Хмельницького, часи Руїни, Гетьманщина цілком змінили державний устрій України¹²⁰. Безперечно, що дія цього потужного екстралінгвального фактора спричинила появу нових слів, нових термінів в українській соціально-політичній, економічній лексиці. Під терміном суспільно-

¹¹⁸ Бурячок А. А. Назви спорідненості та свояцтва в українській мові / А. А. Бурячок. – Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1961. – С. 57.

¹¹⁹ Ткаченко О. Б. Українські прізвища з суфіксом –енко та споріднені утворення (питання походження). В кн.: Слов'ян. Мовознавство, зб. 2 К., 1958. – С. 134.

¹²⁰ Субтельний О. Україна. Історія. – К.: Либідь, 1991. – С. 79.

політична лексика розуміємо групу слів, що позначають поняття, безпосередньо пов'язані з життям суспільства, а також ті, що стосуються обслуговування різних ланок суспільного життя (торгівлі, адміністративного управління, судочинства, права). Таким чином, цей термін об'єднує такі важливі поняття, як суспільство, економіка, управління, право, військо, церква. Власне вони стануть визначальними у поділі на семантичні підгрупи. О. Кровицька у статті “Назви осіб за соціальним та майновим станом, суспільно-політичним становищем” виділяє наступні підгрупи:

- 1) назви осіб за певним соціально-економічним становищем;
- 2) назви осіб за певним суспільно-політичним становищем;
- 3) назви осіб, пов'язані з адміністративно-державним управлінням, службовою діяльністю;
- 4) назви осіб, пов'язані з судочинством, правовою діяльністю;
- 5) назви осіб, пов'язані з релігією, церковною діяльністю.
- 6) назви осіб, пов'язані з військовою справою.¹²¹

До статусних назв осіб належать слова, що називають особу за ознакою перебування цієї особи в якомусь, обумовленому ситуацією, становищі.

Н. Клименко виділяє такі назви в інший спосіб, називаючи їх назвами осіб за фахом, що є професійною характеристикою людини. Вони виражаються іменниками та утворюються афіксальним способом, осново- і словоскладанням. Дослідниця каже, що близько 75 % становлять однослівні найменування, решту – багатослівні описові назви. А частка назв засвоєних з іноземних мов становить 4,2 %¹²². Найпродуктивніший спосіб творення є суфіксальний, найактивніший суфікс **-ик** разом з похідними від нього суфіксами **-ник**: *візник*; **-льник**: *фрезерувальник*; **-івник**: *рахівник*; **-ільник**: *полільник*. Запозичені суфікси **-ист/-іст**: *бандурист*, *окуліст*; **-ар/(-яр)**: *аптекарь*, *друкар*, *бавовнярь*; **-ер**: *гример*, *докер*, *тренер*; **-ик/-ік**: *генетик*,

¹²¹ Кровицька О. В. Назви осіб за соціальним та майновим станом, суспільно-політичним становищем / О. В. Кровицька // Матеріали наукової конференції “Словотвір як вияв динаміки мови”. – Львів, 1994. – Ч. 1. – С. 36-49.

¹²² Клименко Н. Ф. Назви за фахом / Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 413.

хімік; -ор: ревізор, провізор, а також питомий -ач/-увач: ткач, опорядкувач, розфасовувач. Невелика продуктивність у словотвірних типів на -тель: вихователь, учитель; -ент: кореспондент; -ант: комерсант; -аль: коваль, скрипаль; -ій: водій; -ич: погонич; -ух/(-юх): конюх; -ець: кравець; -л-я: ткаля, тесля.

Непродуктивним став словотвірний тип на **-чук** для називання підмайстра певного фаху: *ковальчук, кухарчук, столярчук*. У багатьох випадках простежується також регулярне співвідношення між похідними іменниками. Завдяки наявності одного стає можлива поява другого: *вишивальник → вишивальниця, вихователь → вихователька, тракторист → трактористка, свинар → свинарка, кореспондент → кореспондентка*. Наведімо приклади ще назв за допомогою осново- чи словоскладання: *сталевар, інженер-конструктор*. Є назви із запозиченої з грецької мови основи **-лог**: *біолог, геолог, епідеміолог, геоморфолог*. Аффікс **-граф** у цій групі слів вживають рідко: *географ, хореограф*. У розмовному стилі поширені назви, які утворені аббревіацією на основі описових найменувань професій: *ветлікар (від ветеринарний лікар), диккур'єр, санінструктор*.

Видо-родові відношення передають перші основи композитів: *зварник → електрозварник → газоелектрозварник*; другі компоненти юкстапозитів: *лікар-логопед, лікар-хірург, лікар-онколог, лікар-педіатр, лікар-терапевт*. У сучасній мові функціонують гнізда юкстапозитних назв, що об'єднуються навколо першого складника слів: *токар-карусельник, токар-оператор, токар-револьверник, токар-універсал, токар-швидкісник*. Описові найменування фаху, що активно з'являються на етапі розвитку української мови, групуються коло стрижневих слів. Такі слова типу *автоматник, апаратник, верстатник, машиніст, монтажник, оператор* можуть об'єднувати по кілька сотень описових назв за фахом¹²².

Назви осіб за соціальним станом, належністю до певної організації, суспільно-політичного, релігійного напрямку формують численний розряд слів за допомогою багатьох продуктивних суфіксів. Це суфікс **-ець** та його

похідні **-овець, -івець, -анець, -іанець**: *кантіанець, гегельянець, толстовець, челюскінець*. Малопродуктивні **-ак/(-як)**: *білак, середняк*; **-ар**: *бідар: злидар*; **-анин/-янин**: *магометанин, християнин* і непродуктивний **-ит**: *гусит*. Широко використовують також запозичені афікси: **-с, -іст**: *абсолютист, курсист, ідеаліст*; **-ант**: *екскурсант, курсант, сектант*; **-атор**: *експлуататор узурпатор*; **-ик, -ік**: *єретик, академік*; **-ат**: *конфедерат, уніат*. Для цього розряду слів мало характерні такі способи творення, як основоскладання: *голодранець, іновірець, кінногвардієць*; словоскладання: *лінгвіст-компаративіст, філософ-неопозитивіст*; субстантивація: *багатий, бідний, безробітний*; *білі, червоні, праві, коричневі* та аббревіація: *політв'язень*.

1.3.6. Назви на позначення ворожих до людини сил

Українська демонологічна лексика пройшла багатовіковий період розвитку. Вона є складним мовним утворенням, тому її характер системної організації є важливий та не менш цікавий. За словами А. Бурячка: “Системний характер лексики виявляється передусім у системних зв’язках лексичних значень слів, які утворюють різні семантичні підсистеми”¹²³.

За ознакою співвіднесеності демонологічної лексики із позамовною дійсністю можна диференціювати її на тематичні групи, а за характером зв’язків між самими лексичними одиницями – на лексико-семантичні групи, у яких можна виділити ряди синонімів, антонімів, гіперо-гіпонімічні відношення тощо.

У межах кожної групи формується ряд структурних утворень, об’єднаних на основі загальної для всіх лексем тематико-семантичної ознаки. Тобто, навколо родової назви (переважно домінанти) організовуються видові найменування, утворюючи ієрархічно підпорядковані семантичні єдності – лексико-семантичні групи, вершиною яких є родова назва, або гіперонім. Подібне розташування та взаємозв’язок усіх елементів здійснюється в більшості випадків на основі гіперо-гіпонімічних відношень.

¹²³ Бурячок А. Принципи моделювання семантичних полів лексики// Мовознавство. – 1985. – №4. – С.41.

Такий підхід дає можливість дослідити номени осіб ворожих до людини як єдине і цілісне об'єднання всередині лексичної системи мови. Спираючись на семантико-логічний критерій, можна вичленувати в тематичних групах дрібніші структурні одиниці – лексико-семантичні групи, а в межах останніх такі підгрупи:

- 1) номени людей, що чинять тільки зло;
- 2) номени людей, які можуть і відганяти злих духів, і лиходіяти;
- 3) номени людей, які магічними діями лікують;
- 4) номени людей, що передбачають майбутнє;
- 5) номени заставного мерця;
- 6) номени русалки;
- 7) номени привида;
- 8) номени упира.

Н. Тяпкіна у дисертації “Демонологічна лексика української мови” зробила таку класифікацію тематичних груп:

- 1) Назви антропозооморфно-зооморфних демонологічних персонажів:
 - а) Перевертень;
 - б) Потвора;
 - в) Змій;
 - г) Чорт.
- 2) Назви антропоморфних демонологічних персонажів:
 - а) Відьма;
 - б) Некродемономени¹²⁴.

Варто зауважити, що оскільки демонологічні персонажі, згідно з народними уявленнями, здатні до метаморфоз (відьма превтілюється в собаку; чорт – у гарного хлопця, панича), то слід відзначити умовність поділу на тематичні, лексико-семантичні групи. Дослідники демонології визначають важкість класифікації демонологічних персонажів, а відповідно й їхніх назв –

¹²⁴ Тяпкіна Н. Демонологічна лексика української мови / Н. Тяпкіна // Лінгвістичні студії. – Запоріжжя, 2006. – С. 31.

демономенів. Якщо для позначення демонологічного персонажа використовується загальновживане слово чи локальне утворення, коли важко виявити персонажну співвіднесеність, то рух здійснюється у зворотному порядку – від лексико-семантичної одиниці до поняття у свідомості українців. Назви демонологічних персонажів позначені етнокультурною специфікою, що співвідноситься з духовним життям народу. Семантику демонологічних номінацій неможливо об'єктивно проаналізувати без урахування етнокультурного та психоментального життя нації. У семантиці демономенів виділяються поняттєвий, образний і ціннісний компоненти. Компонент ціннісний не є специфічним, він притаманний будь-якому ментальному утворенню, феномену культури, пов'язаному з духовним життям людини.

Системність демонологічної лексики базується на екстралінгвальних ознаках, оскільки відображає систему понять як результат світосприйняття та світоусвідомлення давніх українців, що виявляється й у традиційному світогляді наших сучасників. На думку А. Болебруха, можна виділити три великі стадії процесу осягнення людиною сутності того, що відбувалося навколо неї, а саме: міфологічну (язичницьку), християнсько-релігійну й сучасну (активно-особистісну)¹²⁵ Ці стадії знаходять відображення в реалізаціях демонологічної лексики сучасної української мови. Зафіксовані тлумачення демонологічних назв у різних мовних групах (локальні утворення, загальновживана лексика) дають можливість окреслити палітру картини світу сучасних українців, яка визначається культурою й ментальністю епохи, місцем людини в соціальному просторі, її самоідентифікацією.

Таким чином, дослідження номінації людини як складного багатогранного явища перебуває в постійному зв'язку із загальнотеоретичними проблемами. Попри уставлену традицію дослідження таких назв на ґрунті слов'янських мов, номінація людини є цікавим об'єктом

¹²⁵ Болебрух А. Світосприйняття давньоруських людей// Київська старовина. – 2002. – №6. – С.57.

докладного опису. І незважаючи на багаторічне дослідження, номінація людини та номінаційні процеси, що супроводжують утворення таких назв залишаються мало представленими в українській діалектології.

РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ, ЕТИМОЛОГІЧНИЙ ТА СЛОВОТВІРНИЙ АНАЛІЗ НАЗВ ОСІБ У НАДДНІСТРЯНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Дослідивши “Наддністрянський регіональний словник” Г. Шила та діалектні тексти, які у 1999 – 2000 роках під час діалектологічної практики студенти-філологи записали на аудіокасети від представників наддністрянського говору південно-західного наріччя української мови, ми змогли виділити такі лексико-семантичні групи назв осіб наддністрянського говору, кожна з яких характеризується диференційними семантичними ознаками, що стали основою для класифікації:

1. Назви осіб за родом діяльності:
 - 1) Назви осіб за професіями;
 - 2) Назви осіб, пов’язані з іншими діями та вчинками;
2. Назви осіб за територіальною ознакою;
3. Назви осіб за соціально-майновим станом та суспільно-політичним становищем:
 - 1) Назви осіб за певним майновим становищем;
 - 2) Назви осіб, пов’язані з судочинством, правовою та військовою справою;
 - 3) Назви осіб за соціальним станом;
 - 4) Назви осіб, пов’язані з релігійним та церковним життям;
4. Назви осіб за сімейними, родинними стосунками та свояцтвом:
 - 1) Назви осіб по прямій лінії;
 - 2) Назви осіб по боковій лінії;
 - 3) Назви осіб за свояцтвом;
5. Назви осіб за віком:
 - 1) Назви дітей;
 - 2) Назви молодих людей;
 - 3) Назви старших людей;
6. Назви осіб за зовнішньою ознакою:

- 1) Назви, що характеризують людину за виразними зовнішніми ознаками;
 - 2) Назви осіб, які характеризують ставлення людини до зовнішнього вигляду;
 - 3) Назви осіб, що характеризують людину за особливістю статури;
 - 4) Назви осіб, що характеризують людей за станом зору, слуху, вадами мовлення, статури;
7. Назви осіб за внутрішньою ознакою:
- 1) Назви осіб за рисами характеру, що виражають відношення особистості до діяльності;
 - 2) Назви осіб за рисами характеру, що виражають відношення особистості до інших людей;
 - 3) Назви осіб за рисами характеру, що виражають відношення до речей;
 - 4) Назви осіб за внутрішніми властивостями;
8. Назви осіб, що стосуються свят, музики та розваг;
9. Назви осіб ворожих до людини сил.

2.1 Назви осіб за родом діяльності

Формування цієї ЛСГ відбувалося разом з розвитком суспільства. Творення та функціонування назв осіб за родом діяльності значною мірою пов'язане з дією позамовних чинників: економічним розвитком суспільства, процесами, що відбувалися у виробничій сфері в певній історичній ситуації. Назви осіб за родом діяльності класифікуємо так:

- 1) Назви осіб за професіями;
- 2) Назви осіб, пов'язані з іншими діями та вчинками.

2.1.1. Назви осіб за професіями

До назв осіб за професіями належать такі номінативні одиниці: 'бондар', 'пасічник', 'робітник', 'каструвальник худоби', 'кухарка', 'вершник', 'інженер', 'той, хто доглядає і випасає волів', 'орач', 'ганчірник', 'той, хто займається похованням', 'гробокопач', 'той, хто громадить сіно',

‘оповідач’, ‘годинникар’, ‘дігтяр’, ‘лікар’, ‘той, хто молотить’, ‘листоноша’, ‘той, хто працює на комбайні’, ‘сажотрус’, ‘жінка-комірник’, ‘копач’, ‘коваль’, ‘акушерка’, ‘чоловік-покоївка’, ‘продавець м’яса’, ‘продавчиня м’яса’, ‘той, хто кладе печі’, ‘учителька’, ‘жінка, яка дере пір’я’, ‘пастух’, ‘людина, яка випікає хліб’, ‘нянька’, ‘погонич коней’, ‘жінка, яка пере’, ‘грабіжник’, ‘рибалка’, ‘лісоруб’, ‘той, хто сіє зерно в ґрунт’, ‘людина, яка виконує всю хатню роботу’, ‘той, хто копає криниці’, ‘тесля’, ‘ткаля’, ‘той, хто ріже колоду на дошки’, ‘робітник у полі’, ‘пастух’, ‘скляр’, ‘той, хто возить мазут’.

У значенні **‘бондар’** у “Наддністрянському регіональному словнику” Г. Шила (далі НРС) представлена лексема *‘боднар’*. На сучасному зрізі *бондар* означає ‘ремісник, що займається виготовленням бочок’. У цій формі і похідних відбулась метатеза **дн** (пор. р. *бондар*, болг. [бѣн'де] ‘бочонок’). Припускається і власне слов’янський характер слова **bьdьнь* як здавна успадкованого¹²⁶ Отже, слово *‘боднар’* старе. ЕСУМ вказує на його вживання до XVI ст. і походить від ст. *бодня* ‘діжка з кришкою’ (можливо, з укр.). Утворене за допомогою суфікса *–ар*. Фонетичний діалектизм.

У значенні **‘пасічник’** у НРС виражена лексема *борт'ник* > п. *bars* ‘дупло, в якому живуть бджоли’ (ЕСУМ 1, с. 235). У сучасній літературній мові теж є слово *бортник* ‘людина, що займається збиранням в лісах меду диких бджіл’. Утворене за допомогою додавання до основи *борт* суфікса *–ник*.

Поняття **‘робітник’** у НРС виражена лексемою *бри'кар* ‘робітник, що ремонтує шосе’. Похідне слово від кореня іє. **bher-* ‘терти, скребти, різати’, від якого походять і *брус*, *бруд*, *брид*, *брити*, *брикати*. Чергування в основах *брукати* і *брикати* пояснюється як звуконаслідувальне утворення від псл. *brukati* (ЕСУМ 1, с. 256). У діалектних текстах фіксуємо й назву *брига'дір*

¹²⁶ Етимологічний словник української мови: В 7 т. – Т. 1: А–Г / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К.: Наукова думка, 1982. – с. 222 (далі, покликаючись на це видання, будемо використовувати скорочення ЕСУМ і вказувати том і сторінку).

‘керівник виробничої бригади’. Через російське і польське посередництво запозичено з німецької або французької мови: н. *Brigade, Brigadier* походять від фр. *brigade* і утвореного від нього *brigadier*, які зводяться до іт. *brigata* ‘військо, бригада, група людей, компанія’, утвореного від *briga* ‘боротьба, суперечка, спір, сварка, неспокій, турбота’, що вважається запозиченням з кельтських мов (ЕСУМ 1, с. 254). Утворений за допомогою додавання до основи суфікса *–ip*. У текстах знаходимо й слово *майст'ри* ‘робітники, що працюють на будівництві’. Запозичення з німецької мови > *Meister* виникло з **ma(g)istro*, що походить від лат. *magister* ‘начальник, учитель, керівник’ (ЕСУМ 3, с. 363).

У значенні ‘*каструвальник худоби*’ у НРС було знайдено назви *вала'шайчик* та *валашів'ник*. Походить від слова *валах* ‘кастрований кінь’. Запозичення з німецької мови > *Wallache* ‘волох, румун’. Пов’язано з тим, що кастровані коні надходили до Німеччини з Волощини, Угорщини і Русі (ЕСУМ 1, с. 323). Утворене за допомогою додавання до основи *валаш* суфіксів *–(ай)чик* та *–(ів)ник*. Лексичні діалектизми.

Поняття ‘*кухарка*’ у НРС виражене лексемою ‘варилиха’. Зрозуміло, що слово походить від *варити* > стсл. *варити*, споріднене з лит. *verdu, virti* ‘бурлити, кипіти’ (ЕСУМ 1, с. 332). Утворене за допомогою суфікса *–их*.

Поняття ‘*вершник*’ у НРС виражена лексемою *верхо'вець*. Лексема походить від слова *верх* > стсл. *врѣхъ* – ‘верх’ (ЕСУМ 1, с. 360). Утворене за допомогою суфіксального способу додаванням до основи словотворчого суфікса *–ець*. Але спостерігаємо втрату м’якості [ц'] в кінці слова.

У значенні ‘*інженер*’ у НРС представлена лексема *віндзі'нєр*. Саме слово *інженер* запозичено через посередництво німецької мови з французької *ingenieur* ‘інженер’, первісно ‘будівельник військових машин’ (ЕСУМ 2, с. 304). Як бачимо, лексема зазнала специфічних змін, характерних для наддністрянського діалекту. По-перше, тут наявна архаїчна риса – наявність протетичного (приставного) приголосного **в** (ѣ) перед **о**, **у** та **і**. За словами Ю. Шевельова, така діалектна протеза – типова риса

наддністрянських говірок, поширена у різних позиціях у ранньосередньоукраїнський період – від початку XV ст. до середини XVI ст; середньоукраїнський – від середини XVI ст. до перших років XVIII ст.¹²⁷ Наступна риса – функціональне посилення фонемою дз та ще переголос – перехід [е] у [йе] після м'яких під наголосом.

Поняття *‘той, хто доглядає і випасає волів’* у НРС виражене лексемою *во'лівник*. Лексема походить від слова *віл* > псл. *volь*, слов'янський новотвір, похідний від псл. *valjati* ‘каструвати’. Можна порівняти з укр. *[валяти]* ‘каструвати коней’. Слово має схожість з польським дієсловом *wołas* ‘волати, кликати, гукати’, як бик бучати, та із етнонімом *волох*, бо нібито *віл* – ‘волоська худоба’ (ЕСУМ 1, с. 399). Слово утворене за допомогою додавання до основи інтерфікса (–*iv*) та суфікса –*ник*.

У значенні *‘орач’* у НРС було знайдено назви *во'рач*. Слово походить від дієслова *ворати* ‘обробляти землю плугом, сохою’ > стсл. *орати*. Псл. *orati* споріднене з лит. *arti* ‘орати’ (ЕСУМ 4, с. 207). Діалектне слово відрізняється від літературного *орач* фонетичною особливістю: бачимо на початку протетичний **в**, що є архаїчною рисою наддністрянського говору.

Поняття *‘ганчірник’* у НРС виражене лексемами *вуну'чєр* ‘людина, яка збирає онучі по селі’ та *уну'чар* ‘той, хто збирає онучі’. Лексеми мотивовані семантикою і походять від слова *вонучі* ‘шматок тканини, яким обмотують ноги перед взуванням’ > псл. **onutja* (ЕСУМ 4, с. 194). У лексемі *вуну'чєр* спостерігаємо наявність протетичного приголосного **в** (ǃ), рису укання, тобто зміну ненаголошеного [о] в [у] та переголос словотворчого суфікса –*єр*. У лексемі *уну'чар* теж є риса укання. Також знайдений номен *ну'чир*, де відбулося усічення частини слова **во-**. Ця лексема утворена теж суфіксальним способом за допомогою суфікса –*ир*. А от лексема *мі'няйлик* ‘той, хто збирає і вимінює онучі’ вже походить від іншого слова – *міняти* > стсл. *мънити*, псл. *těnjati*, *těniti*, пов'язане з *тёна* ‘зміна’. Споріднене з лит.

¹²⁷ Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Юрій Шевельов. – Харків: Акта, 2002. – С. 582.

maīnas ‘обмін, зміна’ (ЕСУМ 3, с. 480). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –*лик*.

Поняття ‘*той, хто займається похованням*’ у НРС виражене лексемою *гра'барник*. Лексема походить від слова *grabar* ‘землекоп, земляна робота’. Запозичення з польської мови > п. *grabarz* походить від свн. *grabaere* ‘землекоп’, пов’язаного з дієсловом *graben* ‘копати’, спорідненим з стсл. *по-грѣбѣ* ‘ховаю’ (померлого) (ЕСУМ 1, с. 579). Слово утворилося за допомогою додавання суфікса –*ник*.

Поняття ‘*гробокочач*’ у НРС виражене лексемами *гро'бар* та *по'гребник*. Слово походить від дієслова *гребти* > псл. *greti* > **grebti*, *grebati*; споріднене з іє. **ghrebh-* ‘скребти, копати’ (ЕСУМ 1, с. 589). Лексема *гро'бар* утворена суфіксальним способом, за допомогою суфікса –*ар*. У лексемі *по'гребник*, спостерігаємо чергування [е] з [о] під наголосом. Утворене суфіксальним способом від дієслова *погрібати* за допомогою суфікса –*ник*.

У значенні ‘*той, хто громадить сіно*’ у НРС виражений номен *грома'дільник*. Походить з лит. *gramatas* ‘купа’ > іє. **grem-* > **ger-* ‘згортати, збирати’ (ЕСУМ 1, с. 600). Утворене суфіксальним способом, за допомогою суфікса –(іль)*ник*.

Поняття ‘*оповідач*’ у НРС виражене лексемами *гадач*. Сама лексема є похідною від слова *гадати* > псл. *gadati* ‘думати, говорити’, споріднене з п. *gadać* ‘розмовляти’ (ЕСУМ 1, с. 449). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –*ач*.

Поняття ‘*годинникар*’ у НРС виражена лексемою *дзигар'ністий* > п. *dzygar* ‘годинник’. Через посередництво польської мови запозичено слово з німецької *Seiger* ‘годинник (спочатку пісковий або водяний)’. Походить від свн. *seigære* ‘ваги, терези’, утвореного від *seigen* ‘знижувати, важити’. За характерною деталлю механізму баштового годинника – пересувною гирею (ЕСУМ 2, с. 59). Слово утворене за допомогою суфікса –(н)*іст*. Первинно належить до прикметникового типу відмінювання.

Поняття **‘дігтяр’** у НРС виражене лексемою діх'тєр. Походить від слова *дьоготь*, етимологія якого остаточно не з'ясована. Одні дослідники вважають давнім запозиченням з литовської мови > лит. *degutis, degutas* ‘дьоготь’. Інші вважають слово власне слов'янським, спорідненим з лит. *degutas* ‘дьоготь’, *degti* ‘горіти’ (ЕСУМ 2, с. 154). Бачимо фонетичну рису у слові характерну для говору – оглушення приголосного звука перед глухим приголосним: [г] > [х] та переголос. Слово утворене суфіксальним способом, за допомогою суфікса *–єр*. Фонетичний діалектизм. Теж у НРС знаходимо лексему ма'зєр, що походить від *мазати* > стсл. *мазати* (ЕСУМ 3, с. 359). Бачимо, що у слові є переголос під наголосом. Лексема утворена суфіксальним способом за допомогою суфікса *–єр*.

Поняття **‘лікар’** виражене лексемою ‘дохтор в однині та док'торі у множині. Запозичена з середньолатинської мови – слн. *doktor*. Слат. *doctor* ‘учитель’ пов'язана з лат. *doseo* ‘учу, пояснюю’ (ЕСУМ 2, с. 105). Бачимо фонетичну рису у слові, характерну для говору – оглушення приголосного перед глухим приголосним: [к] > [х].

Значення **‘той, хто молотить’** у НРС виражене варіантними лексемами ‘зміцок, ‘зміцьок, ‘зміціок, ‘змлотор, ‘змлоцак, ‘змлоцок, ‘змлоцук, ‘змлоцьок, змо'лотник, змо'лоцник, змо'лоцок, ‘змоцок, ‘змоцьок, зму'лоцок, змуло'цук, ‘млоцок, моло'тар, моло'тильник, моло'тільник, мулу'тільник, му'лутник. Варіантні лексеми *зміцьок, зміціок, змлотор, змлоцак, змлоцок, змлоцук, змлоцьок, змолотник, змолоцник, змолоцок, змоцок, змоцьок, змулоцок, змулоцук, млоцок* запозичені з польської мови > п. *młosek* ‘молотник’ пов'язане з *młocić* ‘молотити’. Утворені суфіксальним способом від дієслова *змолотити* за допомогою суфіксів *–ок* та *–ник*. Варіантні лексеми *молотар, молотильник, молотільник, мулутільник, мулутник* походять від слова *молот* > псл. **moltь*. Давній варіант кореня іє. **met-/mot-* ‘кидати, метати’ з інфіксом *–r–* в лат. *martulus* ‘молоточок’ (ЕСУМ 3, с. 504). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *–ар, –ник, –ок*.

Поняття **‘листоноша’** у НРС виражена лексемою ка’литник. Слово від *калита* ‘сумка, торбинка, мішечок’. Запозичене з тюркських мов. Тат. каз. алт. *калта* ‘кишеня, шкіряний мішок, гаманець’, тур. ст. *kalita, halita, [kalta]* (ЕСУМ 2, с. 351). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ник*.

Значення **‘той, хто працює на комбайні’** у діалектних текстах виражене лексемою комбай’нер, утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ер* від слова *комбайн* > запозичене з англійської мови. Англ. *combine* ‘комбайн’ виникло в результаті скорочення термінологічного словосполучення *combine harvester* букв. ‘комбінована збиральна машина’, де слово *combine* як субстантивована форма із значенням ‘з’єднання, поєднання’ відповідає дієслову *combine* ‘об’єднувати, комбінувати, сполучати, змішувати’, що походить від пізнього лат. *combinare* ‘з’єднувати дві одиниці, дві частини у щось ціле’, до якого зводиться й укр. *комбінат* (ЕСУМ 2, с. 530).

Поняття **‘сажотрус’** у НРС представлене лексемою коми’нюх та її варіантами комі’нєр та коми’нюх. Утворені від слова *комин*. Запозичено з латинської мови. Лат. *catinus* ‘піч, горно, вогнище, жаровня’ походить від грецького слова ‘піч (для випалу або плавки)’, до якого зводиться також укр. *камін*. Скоріше за все слово побутує на території через польську або чеську і далі, можливо, через середньовісньонімецьку мову (свн. *kamin* ‘камін, димохід, димар’) (ЕСУМ 2, с. 536). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–юх* та *–єр*. Діалектизми є словотвірними.

Поняття **‘жінка-комірник’** у НРС виражена лексемою комір’ниця. Походить від слова *ко’мора* > давнє запозичення з грецької або латинської мови. Лат. *camara* ‘склепіння, кімната’. Професія означає ‘той, хто завідує коморою’. У літературній мові таке слово існує і має ще одне значення: *ко’мірник* ‘квартирант’ (ЕСУМ 2, с. 545). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ник*.

Значення **‘копач’** у НРС виражене варіантними лексемами копа'кільник, ко'паль, ко'пальник, копа'тільник, ко'пач, ку'пальник, купа'тільник, ку'пач. Походить від дієслова *копати* > стсл. *копати* (ЕСУМ 2, с. 565). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *–ник*, *–аль*, *–ач*. Це словотвірні діалектизми.

Поняття **‘коваль’** у діалектних текстах представлено лексемою ку'валь. Це фонетичний діалектизм. Від літературного відрізняється типовою рисою для говору – уканням. Походить з слц. *kovat* ‘кувати, обковувати, підковувати’. Болг. *кова* ‘кую, підковуую, клепаю, відбиваю’. Стсл. *ковати* (ЕСУМ 3, с. 121).

Поняття **‘акушерка’** у НРС виражене лексемою ку'шарка. Це фонетичний діалектизм. Слово запозичене з французької мови. Фр. *accoucheur* є похідним від *accoucher* ‘народжувати’, утвореного з префікса *à* ‘до-, при-’, що походить від лат. *ad* і дієслова *coucher* ‘лежати, ложити’ (ЕСУМ 1, с. 59). Також поняття виражене застарілою багатозначною лексемою ‘моша’. Запозичення з молдавської і румунської мов. Молд. *мош* ‘дідусь’ (означена форма *мóшул*), рум. *моáш* ‘э ‘бабуся, повитуха, акушерка’ (ЕСУМ 3, с. 526). У НРС знаходимо також номен ‘баба’ > є запозиченням з слов’янських мов: стсл. *баба* (ЕСУМ 1, с. 102). Семантичний діалектизм.

Поняття **‘чоловік-покоївка’** у НРС виражене лексемою лу'кай. Літературний відповідник – *лакей*. Це фонетичний діалектизм. Походження слова невідоме. А у значенні **‘жінка, яка виконує всю хатню роботу’** знаходимо слово служ'ниця, яке є похідним від *слуга* > стсл. *слоуга*, *слоуговати*, *слоужити*. Псл. *sluga*, *služiti* споріднене з лит. *slauga* ‘служба, служіння, слуга’ (ЕСУМ 5, с. 309). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ниця*.

Поняття **‘продавець м’яса’** у НРС представлено лексемою м'яса'руш. І принагідно можна згадати і про значення **‘продавчиня м’яса’**, яке у НРС виражене лексемою м'ясо'рушка. Запозичення з угорської мови: *mészáros* ‘м’ясник’ (ЕСУМ 5, с. 535).

Значення **‘той, хто кладе печі’** у НРС виражене лексемою ‘мурник. Походить від слова *мур* ‘кам’яна або цегляна стіна’, ‘мурована будівля’, ‘опалювальна споруда в хаті’. Через посередництво польської мови (п. *mur*) запозичено з середньовісньонімецької: свн. *mūre* походить від лат. *mūrus* (> **moiros*) ‘стіна’, пов’язаного з *moenia* (> **moini-*) ‘вал, бастіон, больверк’ (ЕСУМ 5, с. 309). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ник*.

Поняття **‘учителька’** у НРС виражене лексемою ‘наву’чителька. Є похідним від слова *навучати* > псл. *učiti* пов’язане чергуванням голосних з **-vuknōti* (пор. укр. *звикнути*). Корінь *uk-/uč-* (пор. укр. *наука*) (ЕСУМ 6, с. 57). Лексема утворена суфіксальним способом за допомогою суфікса *–к–*. Також у слові є наявний інтервокальний **в**, що є архаїчною рисою говору.

Поняття **‘жінка, яка дере пір’я’** у НРС представлена словотвірними діалектизмами ‘п’єрі’дерка та ‘п’єро’драха. Слово утворене способом складання слів: *пір’я* > походить від слова *перо* ‘рогове нашірне утворення у птахів’ > болг. *перо*, бр. *пярo*, др. *перo*, ч. *pero*, стсл. *перo* (ЕСУМ 4, с. 352) + *дерти* > псл. **derti*, **dьrō* і *dьrati*, *derō*. Стсл. *дьрати* (ЕСУМ 1, с. 41). Спостерігаємо яскраву рису говору – обниження голосного [i].

Значення **‘дівчина, що пасе корів’** виражене у НРС лексемою ‘пас’тушка і принагідно можна додати значення **‘хлопець, що пасе корів’**, яка у НРС виявлена як ‘пасту’шок. Як бачимо, лексеми утворені за допомогою суфікса *–ок* суфіксальним способом. Похідним є слово *паси* > стсл. *паси*, псл. *pasti* споріднене з лат. *pāscō* ‘пасу, годую, утримую, викохую’ (ЕСУМ 4, с. 308). Також у діалектних текстах є ще назва ‘ско’тар, яка не відрізняється від літературної, утворена суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ар*. У НРС знаходимо теж лексему ‘ша’раф у значенні ‘пастух’. Імовірно, що походить від слова *шар* > запозичене з німецької мови (можливо, за посередництвом польської): нвн. *Schar* ‘натовп, сила, купа, велика кількість однотипних істот’ (ЕСУМ 6, с. 380).

Поняття **‘людина, яка випікає хліб’** виражене номеном ‘пекар’, який не відрізняється від літературного відповідника і походить від слова *пекти* > стсл. *пєштити*, псл. **rekti* ‘пекти’, **rekъ* ‘піч’ (ЕСУМ 4, с. 354). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –ар.

У значенні **‘нянька’** виражена назва пис’тунка. Похідне слово *пестити* > стсл. *пѣстовати* ‘виховувати’ (ЕСУМ 4, с. 360). Спостерігаємо у слові фонетичну рису – нерегулярний розвиток окремих давніх голосних і у цьому слові бачимо приклад **е* > **и**. Саме ж слово утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –к (від *пестун*).

Для номінації **‘погонич коней’** у НРС знаходимо назву пого’няч. Бачимо, що від літературної вона відрізняється зміною суфікса під наголосом **ич* > **яч**. Це словотвірний діалектизм. Утворений суфіксальним способом від слова *поганяти*. Давня, судячи з прус. *guntwei*, праслов’янська форма *gъnati* замість сподіваного псл. **gъnati* (пор. лит. *giñti* ‘гнати’) пояснюється впливом з боку лабіовелярного за походженням **g-* на сусідній редукований (ЕСУМ 1, с. 535).

Номінація **‘жінка, яка пере’** у НРС фіксована лексемою ‘прачка’. Походить від слова *прати* > псл. *prati* ‘бити, бити праником (білизну)’, пов’язане чергуванням голосних з **perti* ‘відбивати’ (ЕСУМ 4, с. 557). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –к.

У значенні **‘грабіжник’** у НРС виражена назвою рабів’ник. Походить від слова *рабувати*, що є запозиченням з польської мови: п. *rabować*, як і ч. *rabovati*, слщ. *rabovat’*, походить від двн. *roub* ‘грабіж’ *roubōn* ‘грабувати’, споріднених з дангл. *rēafian*. На українському ґрунті зблизилося з успадкованим здавна *грабити*, *грабувати* (ЕСУМ 5, с. 10). Утворена лексема суфіксальним способом за допомогою суфікса –ник.

Поняття **‘рибалка’** представлене у НРС лексемою ри’бал. Похідне слово *риба* > псл. *ryba* з **jryba*, яке могло з’явитися внаслідок метатези з **jyrbā*, спорідненим з лит. *jurės* ‘море’, лтс. *jūra*, прус. *iūrin*, вірм. *jur* ‘вода’ (ЕСУМ 5, с. 71). Утворене слово суфіксальним способом за допомогою

суфікса *-ал*. Є ще варіантні лексеми *ри'бар* та *ри'бач*. Утворені теж суфіксальним способом за допомогою суфіксів *-ар* та *-ач*. У НРС знаходимо також й інший варіант лексеми – *ут'кар*. Скоріше за все слово походить від *вудка* > псл. **qda* первісно означало, мабуть, особливий спис із зазубреним вістрям для биття риби, потім цю назву перенесли і на рибальський гачок. Виводиться із давнішого **qkda* < **onk-da*, спорідненого з дінд. *aŋkah* ‘гачок’ (ЕСУМ 1, с. 437). Бачимо, що лексема зазнала певних змін, пов’язаних зі специфікою діалекту. Найперше спостерігаємо функціональне ослаблення фонем **[в]** на початку слова та оглушення дзвінкого **[д]** перед глухим **[к]** та його перехід у **[т]**. Сама ж лексема утворена суфіксальним способом за допомогою суфікса *-ар*.

У значенні ‘*лісоруб*’ у НРС виражена лексема *рі'зун*. Слово походить від *різати* > псл. *rězati* пов’язане з *raziti* ‘разити’. Споріднене з лит. *rėžti* ‘різати, ударяти’ (ЕСУМ 5, с. 91). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *-ун*.

Поняття ‘*той, хто сіє зерно в ґрунт*’ у НРС виражене лексемою *сі'вач*. Походить від слова *сіяти* > псл. *sėti, sėjō* (ЕСУМ 5, с. 259). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *-ач*. Від літературного відповідника не відрізняється.

У значенні ‘*той, хто копає криниці*’ у НРС знаходимо лексему *студ'няр*. Сама лексема походить від слова *студа* ‘холод’ > слн. *studênes* ‘джерело, криниця’ (ЕСУМ 5, с. 456). Слово утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *-яр* від *студня* ‘криниця’.

Поняття ‘*тесля*’ у НРС виражене двома варіантами *тес'лер* та *тес'ляк*. Походить від слова *тесати* > стсл. *тесати*, псл. *tesati* ‘тесати’ споріднене з лит. *tašyti*. Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *-як* та *-єр* (ЕСУМ 5, с. 560). Це словотвірні діалектизми.

Поняття ‘*ткаля*’ у НРС виражене лексемою *т'качка*. Похідним словом є *ткати* > стсл. *тъкати*, псл. *tykati* ‘ткати’ пов’язане з *tykati* ‘тикати’ (ЕСУМ

5, с. 582). Утворений номен суфіксальним способом. Бачимо, що фемінітив утворений додаванням суфікса –к.

У значенні *‘той, хто ріже колоду на дошки’* у НРС знайдено лексему *трач*. Очевидно, запозичення з польської мови: п. *tracz* ‘розпилювач, лісопилень’ пов’язане з *trzeć* ‘терти’ (ЕСУМ 5, с. 625). Слово утворене за допомогою суфікса –ач.

Поняття *‘скляр’* у НРС виражене лексемою *шк’лер*. Походить від слова *скло* > псл. *styklo* – запозичення з готської мови, яке відбулось ще у балтослов’янський період перед початком нової ери (ЕСУМ 5, с. 276). Заміна [ш] замість [с] скоріше за все пов’язана із запозиченим звучанням з польської мови. Також у лексемі є переголос [е] під наголосом. Саме ж слово утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –єр.

У значенні *‘той, хто возить мазут’* у НРС виступає лексема *шмі’рак*. Слово утворене від локального слова *шмір* ‘мазут, бруд, дьоготь’¹²⁸, походження якого невідоме. Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –ак.

2.1.2. Назви осіб, пов’язані з іншими діями та вчинками

До назв осіб, пов’язаних з іншими діями та вчинками належать такі номінативні одиниці: ‘казкар’ ‘активіст’, ‘посередник’, ‘шибайголова’, ‘старший парубок, який приймає молодих хлопців до парубоцтва’, ‘той, хто багато їсть’, ‘бешкетник’, ‘посланець’, ‘хлопець, який любить бавитись з дівчатами’, ‘той, хто накопичує’, ‘той, що купляє щось’, ‘породілля’, ‘той, хто залишається на нічліг’, ‘той, хто палить’, ‘спекулянт’, ‘людина, яку можна підвезти кудись’, ‘людина, яка багато спить’, ‘той, хто був у в’язниці’, ‘той, хто курить люльку’, ‘ошуканець’, ‘жінка, яка ходить по хатах без діла’, ‘дівчина, яка наслідує поведінку хлопця’, ‘той, хто починає рано дівочити чи парубочити’.

¹²⁸ Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Наталя Хобзей, Ксеня Сімович, Тетяна Ястремська, Ганна Дидик-Меуш; 4-те вид., змін. і допов. - Львів: Вид-во Старого Лева, 2019. – 892 с. – (Серія “Діалектологічна скриня”) – с. 633.

У значенні **‘казкар’** у НРС було знайдено фонетичні варіантні назви ‘байочник та ‘байошник > псл. *bajati*. Споріднене з дінд. *bhánati* ‘говорить’, *sabhā* ‘збори’, лат. *fārī* ‘говорити’, гр. *φημί* (дор. *φᾱμί*) ‘говорю’. вірм. *ban* ‘слово, мова’, пн.-фриз. *bālen* ‘говорити’, дангл. *bōian* ‘хвалитися’; з іє. **bhā-* (ЕСУМ 1, с. 157). Утворені за допомогою суфікса **–ник**.

У значенні **‘активіст’** у НРС знаходимо лексему акти'віста, пов’язану з лат. *actīvus*, утвореним від *ago* ‘дію’ (ЕСУМ 1, с. 57). Утворене суфіксальним способом, за допомогою суфікса **–іст**. Відрізняється від літературного відповідника морфологічним оформленням із закінченням **–а**.

Поняття **‘посередник’** у НРС виражене лексемою барашиів'ник. Походить від слова *бариш* > з польської мови *barysznik* ‘маклер, посередник’. Але запозичення, очевидно, з татарської мови, бо у сучасних тюркських мовах *baryş* означає ‘ходити разом, говорити разом’ і є похідним від дієслова *бар* ‘рухатися, іти’ (ЕСУМ 1, с. 143). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса **–ник**. Лексичний діалектизм.

У значенні **‘старший парубок, який приймає молодих хлопців до парубоцтва’** у НРС виражено лексемою би'реза. Очевидно, що це залишок давнього прикметника **березий* ‘строкатий, чорний з білим’, збереженого в болг. *брыз* ‘з білими плямами’, слн. *breza* ‘періста’. Утворене також від н. основи *Berchte* ‘ряджений з дзвіночками під час свят’ (ЕСУМ 1, с. 172). Саме слово вважається застарілим, ним називають і ‘ватажка колядників’ або ‘заспівувача у хорі’. Слово є семантичним діалектизмом.

У значенні **‘той, хто багато їсть’** у НРС знаходимо такі лексеми як воб'жера, за'жера, нена'жера, па'жера, по'жера, 'халус. Стсл. *жръти*, псл. **žerti*, **žrati*. Споріднене з лит. *gerti* ‘пити, вбирати, пиячити’ (ЕСУМ 2, с. 195). Походження діалектизму 'халус не зовсім ясне, можливо, пов’язане з болг. *хала* ‘ненажера’ (ЕСУМ 6, с. 150). Також до слова *па'жера* у НРС знаходимо прикметник, який може зазнавати субстантивації залежно від положення у реченні зі значенням ‘ненажерливий’.

Поняття **‘бешкетник’** у НРС виражене лексемами вурви'тіль. Походить від слова *вурвати* > стсл. *рѣвати*, псл. *rvati* (ЕСУМ 5, с. 36). Утворене слово суфіксальним способом за допомогою префікса суфікса *–іль*. На початку бачимо протетичне **в**, що є архаїчною рисою говору. Лексема є лексичним діалектизмом.

У значенні **‘посланець’** у НРС знаходимо номен зі'нець. Літературний відповідник – *гонець*. Це фонетичний діалектизм. Походить від слова *гнати* > *гънати*, псл. *gvnati*. Споріднене з лит. *giñti*, *genu* ‘гнати, жену’. Давня, судячи з прус. *guntwei*, праслов'янська форма *gvnati* замість сподіваного псл. **gvnati* пояснюється впливом з боку лабіовелярного за походженням **g-* на сусідній редукований (ЕСУМ 1, с. 535). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ець*.

Поняття **‘хлопець, який любить бавитись з дівчатами’** у НРС виражене номеном дів'чур. Очевидно, що лексема походить від *дівчина* > *діва*. Псл. *děva* ‘дівчина’ походить з **doi-цā*, для якого реконструюється первинне значення ‘здатна годувати груддю’ або ‘яка ссе’. Припускається існування в минулому складного прикметника **dě(to)-vojьna* ‘яка тужить за дітьми (хоче стати матір'ю)’, де друга частина пов'язана з дінд. *vēti* ‘тужити за чимось’, звідки виводиться **děvojьna* > **děvoja* > *děva* (ЕСУМ 2, с. 84). Слово утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ур*.

У значенні **‘той, хто накопичує’** у НРС є лексема зби'ран, яка походить від *збирати* (ЕСУМ 1, с. 249). Слово утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ан* і є словотвірним діалектизмом.

Поняття **‘той, що купляє щось’** у діалектних текстах подане як лексема ку'пец. Літературний відповідник – *купець*. Номен є фонетичним діалектизмом. Походить від слова *купити* > стсл. *коупити*, псл. *kuriti* (<**koupiti*) – запозичення з германських мов (ЕСУМ 3, с. 148). Бачимо, що слово має одну із властивих рис говору – кінцевий твердий [ц]. Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ець*.

У значенні **‘породілля’** у НРС знаходимо лексему *ро’дільниця* від *родити* (ЕСУМ 5, с. 89). Це словотвірний діалектизм, утворений суфіксальним способом за допомогою суфікса *–(ільн)иц* (*–ільн–* асемантична морфема, інтерфікс).

Поняття **‘той, хто залишається на нічліг’** у НРС визначене лексемою *ничлі’жан*. Походить від слова *нічліг* > складне утворення з основ *ніч* (ст. *ночь*) і *лежати*. Можлива калька н. *Nachtlager* ‘нічліг’ (ЕСУМ 4, с. 105). Спостерігаємо у слові обниження [i] в основі *ніч* та чергування глухого звуку. Діалектизм є словотвірним, утворений суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ан*.

У значенні **‘той, хто палить’** у НРС знаходимо номен *па’люх*. Літературний відповідник – *палій*. Таким чином, діалектизм є словотвірним, адже утворений суфіксальним способом за допомогою суфікса *–юх*. Походить від слова *палити* > стсл. *палити*, псл. *paliti*, пов’язане чергуванням голосних з *polěti* ‘горіти, палати’, **polmen-* ‘полум’я’ споріднене з прус. *pellane* ‘попіл’ (ЕСУМ 4, с. 266).

Поняття **‘спекулянт’** виражене у НРС різними лексемами *нас’кар* та *шму’гляр*. Мотивація слів невідома. У “Лексиконі львівському: поважно і на жарт” Н. Хобзей знаходимо теж слово *шмугляр*, але у значенні ‘контрабандист’. Указано, що лексема є вуличною. Також тут є і номен *наскар* у схожому значенні ‘перекупник’. Авторка вказала, що саме це слово здебільшого вживали лише люди старшого покоління. Походження вказати складно, але бачимо, що слова утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *–ар*.

У значенні **‘людина, яку можна підвезти кудись’** у діалектних текстах знайдено номен *по’путник* і лексему, яка вказує на те, що ця людина є жінка – *по’путничка*. Походить від слова *путь* > слн. *pot*, стсл. *пжть*, псл. *pōtь*, споріднене з прус. *pintis* (ЕСУМ 4, с. 642). Номен утворений префіксально-суфіксальним способом за допомогою префікса *по-* та суфікса *–ник*.

Поняття *‘людина, яка багато спить’* виражена у НРС лексемою *сп’люх*. Номен не відрізняється від розмовної літературної форми. Походить від слова *спати* > стсл. *съпати*, псл. *svpati* ‘спати’, пов’язане з іменником **sъpnъ* (> **sъnъ*) ‘сон’, споріднене з дінд. *svapiti* ‘спить’ (ЕСУМ 5, с. 367). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –*юх*.

У значенні *‘той, хто був у в’язниці’* у діалектних текстах знаходимо номен *тю’ремщик*. Слово запозичене і походить від *тюрма* > традиційно вважається запозиченим через посередництво польської мови із середньо-верхньонімецької, свн. *turn* ‘башта, вежа’ (ЕСУМ 5, с. 695). Утворене слово суфіксальним способом за допомогою суфікса –*щик*.

Поняття *‘той, хто курить люльку’* у НРС виражене номеном *фай’кач*. Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –*ач* від слова *файка* ‘люлька’. Лексема запозичена через польське посередництво з німецької мови: нвн. *Pfeife* ‘дудка, люлька’ (ЕСУМ 6, с. 64).

У значенні *‘ошуканець’* у НРС знаходимо лексему *фа’риник*. Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –*ник* від слова *фарина* ‘шахрайська гра в карти’. Очевидно, вже на українському ґрунті семантично диференційоване запозичення з польської мови: п. [*faryna*] ‘торгівля, трактир’, ст. *faryna* ‘лотерея (азартна гра)’ (ЕСУМ 6, с. 75). Також у НРС знаходимо лексему для семантичного позначення жінки *‘ошуканка’* – *шуб’равка*. Слово утворене від прикметника *шубравий* ‘підлий’. Запозичення з польської мови: п. *szubrawiec* ‘негідник, мерзотник’, також пов’язується з прізвищем польського полеміста XVI ст. *Szudrowius*, який нібито походив з роду львівських катів. Є споріднення зі словом *шудра* ‘наложниця’ (вживається лише до жінки) (ЕСУМ 6, с. 486). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –*к*–. Номен є словотвірним діалектизмом. Знаходимо також діалектизм *воб’манник*. Очевидно, що слово походить від *обман* > *манити* > псл. *maniti*, споріднене з лтс. *mānīt* ‘обманювати’ (ЕСУМ 3, с. 382). Бачимо у слові архаїчну рису – наявність протетичного

(приставного) приголосного **в** (**ў**) перед **о**. Слово утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса **-ник**.

Поняття **‘жінка, яка ходить по хатах без діла’** у НРС виражене варіантними лексемами ха'лупниця та хан'дариско. Перша походить від *халуна* > розглядається як давнє запозичення з іллірійської мови через посередництво германських і припускається зв'язок з [колиба] як з давнішим запозиченням безпосередньо з того самого джерела (ЕСУМ 6, с. 152). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса **-ниця**. Друга ж, очевидно, афективне утворення від корення *хан-, пор. р. (пд.) *ханыга* ‘прошак, хам’, *ханжить* ‘тинятися’ тощо (ЕСУМ 6, с. 155). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса **-иск**, що несе значення згрубілості. Номени є словотвірними синонімами.

У значенні **‘дівчина, яка наслідує поведінку хлопця’** у НРС знаходимо варіантні лексеми хлоп'чук та хлоп'чур. Утворені вони суфіксальним способом за допомогою суфіксів **-ук** та **-ур** і є словотвірними діалектизмами. Походять обидві від слова *хлопець* > запозичення з польської мови: п. *chłop* ‘селянин, хлопець’ походить від псл. **cholpъ*, звідки повноголосна східнослов'янська форма *холоп* (ЕСУМ 6, с. 183).

Поняття **‘той, хто починає рано дівочити чи парубочити’** у НРС виражене лексемою ярий. Є семантичним діалектизмом до літературного відповідника-прикметника *ярий* ‘весняний, молодий’ > псл. *jarъ(jь)* ‘весняний’, похідне від *jarъ* ‘весна’. Споріднене з гот. *jēr* ‘рік’. Похідне від **jā-* / *ej-* ‘іти, їхати’ (звідки й укр. *іти, їхати*). Отже, початкове значення слова мало бути ‘хід (сонця)’. Утворене лексико-семантичним способом.

Отже, відсубстантиновані іменники ч. р. у наддністрянському говорі у підгрупі “Назви осіб за родом діяльності” утворюються за допомогою 17 суфіксів. Серед них є високопродуктивний суфікс: **-ник-** (*бортник, валахівник, волівник*). До продуктивних належать лише суфікси: **-ар-/(-яр-)** (*боднар, унучар, молотар, скотар*), **-ер-/(-єр-)** (*комбайнер, комінєр, шклер*). Найбільша кількість у цій підгрупі малопродуктивних суфіксів: **-чик-**

(валашайчик), **-щик-** (тюремищик), **-ир-** (нучир), **-ір-** (бригадір), **-ач-/(-яч-)** (рибач, файкач), **-ур-** (дівчур), **-ец-** (верховец), **-ух-/(-юх-)** (коминюх, комінюх), **-іст-** (дзигарністий, активіста), **-иск-** (хандариско), **-ок-** (млоцок), **-ак-/(-як-)** (шмірак), **-ал-** (рибал), **-ан-** (нічліжан).

Відсубстантиновані іменники ж. р. у наддністрянському говорі у підгрупі “Назви осіб за родом діяльності” утворюються за допомогою 4 малопродуктивних суфіксів: **-ц-/(-ниц-)** (комірниця, служниця, родільниця, халупниця), **-ур-** (хлопчур), **-ук-** (хлопчук), **-к-** (попутничка).

Віддієслівні іменники ч. р. у наддністрянському говорі у підгрупі “Назви осіб за родом діяльності” утворюються за допомогою 15 суфіксів. Одними із них є 2 високопродуктивні суфікси: **-ник-** (байошник, байочник, погребник) та **-ок-** (зміцок, зміцьок, змліцок). Також є 2 продуктивні суфікси: **-ер-/(-єр-)** (мазер, тесляр), **-ач-/(-яч-)** (ворах, гадач, копач). Із малопродуктивних наявні такі: **-ан-** (збиран), **-аль-** (куваль, копаль), **-ак-/(-як-)** (змлоцак, тесляк), **-ук-/(-юк-)** (змлоцук, змулоцук), **-ух-/(-юх-)** (палюх, сплюх), **-ун** (різун), **-ець** (гінець), **-ар-/(-яр-)** (брикар, гробар, пекар), **-лик-** (мінйайлик), **-іль** (вурвитіль).

Віддієслівні іменники ж.р. у наддністрянському говорі у підгрупі “Назви осіб за родом діяльності” утворюються за допомогою двох малопродуктивних суфіксів: **-к-** (кушарка, пастушка, пистунка, прачка, ткачка, навучителька), **-их-** (варилиха).

Знаходимо і відад’єктивний іменник ж.р. – *шубравка*, утворений малопродуктивним суфіксом **-к-**.

Фіксуємо і лексеми утворені семантичним способом (*баба, ярий*).

Стосовно запозичень, то у цій ЛСГ знаходимо найбільше із польської, німецької та латинської мови. Серед проаналізованих одиниць переважають лексичні діалектизми.

2.2. Назви осіб за територіальною ознакою

Основним засобом номінації людей за національністю є етноніми. Частина назв має виразний конотативний відтінок, що зумовлено

позамовними чинниками, зокрема історичними умовами розвитку краю у складі різних держав. Деякі семи представлені вторинною номінацією. Однак, на жаль, у НРС та діалектних текстах таких назв осіб фіксуємо лише декілька. Сюди належать такі номінативні одиниці: ‘місцева дівчина’, ‘росіянин’, ‘італієць’, ‘поляк’.

У значенні ‘*місцева дівчина*’ у діалектних текстах фіксуємо номен *бен'дерівка*. Номен утворений від власної назви – прізвища українського політичного діяча, одного із чільних ідеологів і теоретиків українського націоналістичного руху ХХ ст., голови ОУНР – Степана Бандери. У літературній мові є відповідник *бандерівка*. Діалектизм фонетичний, спостерігаємо переголос. Утворений суфіксальним способом за допомогою суфікса *-(ів)к*.

У значенні ‘*росіянин*’ у діалекті фіксуємо лексему *мос'каль*. Етимологічний словник подає, що слово є застаріле і запозичене з польської мови: п. *moskal*, що є похідним від *Moskwa* ‘Москва’ (ЕСУМ 3, с. 519). Утворений номен суфіксальним способом за допомогою суфікса *-аль*. Також у текстах знаходимо й інший номен у тому ж значенні – ‘*руські*’, що походить від назви держави – Росія. Сема ‘росіянин’ виражена також етнонімами: ‘*руський*’, пох. *ру'сак*, *рос'і'йанин*. Номен *ка'цан* > очевидно, утворено від *цан* за допомогою специфічного компонента *ка-* як жартівливе позначення людей, що носять довгі бороди (ЕСУМ 2, с. 408).

Поняття ‘*італієць*’ у НРС виражене лексемою *талі'ян*, утворене за допомогою суфікса *-ян* суфіксальним способом. Діалектизм є фонетичним.

Сема ‘*поляк*’ представлена лексемою ‘*полік*’ та похідною від неї ‘*полька*’ ‘*жінка польської національності*’. Синонімічний етнонім *поляк*, похідний від *поле* (ЕСУМ 3, с. 343). Утворений номен суфіксальним способом за допомогою суфікса *-ік*. Діалектизм є фонетичним.

Таким чином, лексеми є відонімними утвореннями, більшість яких утворена суфіксальним способом за допомогою таких суфіксів: *-(ів)к-* (*бандерівка*), *-аль-* (*москаль*), *-ік-* (*полік*).

2.3. Назви осіб за соціально-майновим станом та суспільно-політичним становищем

Ми живемо у стратифікованому суспільстві, тобто у суспільстві, де має місце соціальна нерівність. Окремі члени суспільства і соціальні групи різняться між собою за рівнем багатства й доходів, обсягом владних повноважень і доступом до політичної влади, за рівнем освіченості і престижністю професії, і через це вони займають неоднакове місце у соціальній ієрархії. Статус людини формується різноманітними ознаками, серед яких є ті, які успадковуються – стать, етнічна приналежність, соціальне походження, а також ті, які людина здобуває завдяки власним зусиллям – освіта, професія, доходи тощо. Проаналізувавши одиниці, які ми змогли зібрати, то назви осіб за соціально-майновим станом та суспільно-політичним становищем можемо поділити на 4 лексико-семантичні підгрупи:

- 1) назви осіб, що стосуються релігійної діяльності;
- 2) назви осіб, пов'язані з судочинством, правовою та військовою справою;
- 3) назви осіб за певним майновим станом;
- 4) назви осіб за певним соціальним станом.

2.3.1. Назви осіб за певним майновим становищем

До назв осіб за певним майновим становищем належать такі номінативні одиниці: 'бідний', 'власник житла', 'власник млина', 'заможний селянин', 'заможний чоловік', 'господар, який має одного коня'.

Поняття '**бідний**' у НРС виражене різними лексемами: *'бідний, 'дід, небо'рак, ху'дібний*. Номен *бідний* не відрізняється від літературного і походить від *біда* > ч. *bida* 'нужда', п. *bieda*, стсл. *бѣда*, псл. *běda*, споріднене з лит. *bėda* 'біда, горе', лит. *bãdas* 'голод' (ЕСУМ 1, с. 192). Первинно належить до прикметникового типу відмінювання. Утворений суфіксальним способом за допомогою суфікса *-н-*. Лексема *дід* > псл. *dědъ* 'батько матері або батька, стара людина' виникло в дитячій мові внаслідок редуплікації приголосного **d** з голосним. До псл. *dědъ* найближчі лтс. *dėds* 'стара людина, опудало' (ЕСУМ 2, с. 86). Діалектизм є семантичним. Номен *неборак* є

запозиченням з польської мови: п. *nieborak* ‘неборак, бідолаха’ є фонетично нерегулярним новотвором від *nieboże*, похідного від *niebogi* ‘бідний, нещасний’. Заміна *ź* на *r* пояснюється словотворчою аналогією до утворень типу *chłopię* ‘хлоп’я’ – *chłopak* ‘хлопчак’, *kurzę* ‘курча’ – *kurak* ‘півник’ з помилковим осмисленням звука *ź* в *nieboże* як результату перехідного пом’якшення звука *r* перед *ę* (ЕСУМ 4, с. 58). Лексема *худібний* походить від *худий* > стсл. *хоудъ* ‘малий, простий, убогий’, п. *chudy* ‘худий’. Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–н* (ЕСУМ 6, с. 220). Багато лексем знаходимо у НРС на позначення збірності у значенні ‘*бідні люди*’: *бі'дацтво*, *гі'довство*, *дзя'довство*, *дід'ва*, *дід'вота*, *ді'дівня*, *дідо'ва*, *дідо'водство*, *'дідство*. Бачимо, що лексема *бі'дацтво* утворилась від *біда* за допомогою суфікса *–цтв(о)* суфіксальним способом. *Гі'довство*, *дзя'довство* є фонетичними варіантами до слова *дідовство*, утвореного від *дід* суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ств(о)*. Сюди ж належать такі номени як *дідо'водство*, *'дідство*. Такі ж номени як *дід'ва*, *дід'вота*, *ді'дівня*, *дідо'ва* утворені суфіксами збірності *–в(а)*, *–от(а)*, *–н(я)*.

У значенні ‘*власник житла*’ у жіночому роді у діалекті знаходимо фонетичні варіантні слова *газ'диня*, *газ'диня*, які походить від іменника ч. р. *'газда* > запозичення з угорської мови: уг. *gazda* ‘господар’, що у свою чергу походить із слов’янських мов (< слов. *gospoda*) (ЕСУМ 1, с. 450). Фемінітив утворений суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ин*. У діалекті знаходимо і слово на позначення особи чоловічої статі *газда*. У значенні множини ‘власники житла’ у говорі вживають лексему *госпо'дарі*. Оскільки значення ‘власники житла’, тоді слово походить від *господа* ‘житло’ > запозичення з польської мови: п. *gospoda* з початковим проривним *g* є безпосередніми відповідниками укр. *господа* з початковим щілинним *г* (ЕСУМ 1, с. 574).

Поняття ‘*байдужий господар*’ у НРС виражене лексемою *гала'мага*. Скоріше за все номен походить від дієслова *галаматати* ‘базікати, пхикати, мазюкати’ > запозичення з польської мови: п. [*gałamgać*] ‘говорити дурниці’

утворене, можливо, від *galataja* ‘бельбас, тюхтій’, що походить від ч. *halata* ‘дурень, нечема’ (ЕСУМ 1, с. 457).

У значенні **‘власник млина’** у НРС знаходимо лексему змлин'ковий, що походить від слова *млин* > псл. *mьlinъ*, можливо, через посередництво германських мов запозичено з латинської: лат. *molīna* ‘млин’ пов’язане з *molō* ‘мелю’, спорідненим з лит. *malti* ‘молоти’ (ЕСУМ 3, с. 489). Слово утворене префіксально-суфіксальним способом за допомогою префікса *з-* та суфікса *-ов*.

Поняття **‘заможний селян’** у НРС зафіксоване номеном кметь. Діалектизм є таким ж як і літературне слово > цсл. *къметь*, *кметь* ‘славетна людина’. Очевидно, споріднене з п. [kimować] ‘розумітися’. Виводиться також від лат. *comes* (*comitis*) ‘товариш володаря, супутник’ (ЕСУМ 2, с. 472).

У значенні **‘заможний чоловік’** у НРС зафіксована лексема ‘маючий. Пов’язане з дієсловом *мати* > стсл. *имамь*, псл. **jьmati*, **jьтать* ‘брати, мати’, пов’язане з **jьmětī* ‘мати’ (ЕСУМ 3, 414). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *-юч* первинно. А на сучасному етапі це іменник (субстантивація).

Поняття **‘господар, який має одного коня’** у НРС виражене номеном поє'динок. Номен існує і в літературній мові, але зі значенням ‘бій’, значить діалектизм є семантичним. Походить від лексеми *єден*. Форми з початковим *є-* (*ї-*) є фонетично неприродні для східнослов'янських мов. Відповідні до закономірних тут форм з *о-*, запозичені частково ще в давньоруський період із старослов'янської мови (форми з основою *єдин-*), а пізніше з польської і, можливо, словацької. Ряд похідний утворено вже на українському ґрунті від запозичених форм (ЕСУМ 2, с. 179). Утворене префіксально-суфіксальним способом за допомогою префікса *по-* та суфікса *-ок*.

Таким чином, у лексико-семантичній підгрупі “Назви осіб за певним майновим станом” більшість лексем утворені суфіксальним способом за допомогою 8 суфіксів: **-н-** (*бідний*, *худібний*), **-ин-** (*газдиня*, *газдиня*), **-уч-/(-**

юч-) (*маючий*), **-ств-/(-цтв-)** (гідовство, дзядовство, діловодство, дідство, бідацтво), **-в-** (*дідва, дідова*), **-от-** (*дідвота*). 2 лексеми утворено префіксально-суфіксальним способом (*змлинковий, поєдинок*).

2.3.2. Назви осіб, пов'язані з судочинством, правовою та військовою справою

До назв осіб, пов'язаних з судочинством, правовою та військовою справою, належать такі номінативні одиниці: 'шибайголова', 'злодії', 'розбійник', 'жандарм', 'особа, прийнята на військову службу', 'начальники часів СРСР'.

У значенні '*шибайголова*' НРС подає таку лексему як *'батяр*. В українську і західнослов'янські мови запозичено через посередництво уг. *betyar* 'нероба, волоцюга, розбійник' з болгарської або сербської мови, де це слово походить від тур. *bekâr* 'холостий', що зводиться до перс. *bîkâr* 'без заняття' (ЕСУМ 1, с. 178). Encyclopedia Britannica своїм трактуванням цього поняття з'ясовує важливі питання його походження: "Слово іранського походження і прийшло в угорську мову через турецьку й сербську; його первісний зміст був "молодий бакалавр" або "парубок". У той час як більшість *betyárook* спочатку були пастухи, чиє становище в сільському суспільстві було маргінальне, багато з них були армійські дезертири або молоді люди, котрі уникали призову на військову службу"¹²⁹.

Поняття '*злодії*' у діалекті фіксуємо як лексему *бан'дити*, що через польську мову запозичено з італійської > іт. *bandito* 'вигнанець, висланий' походить від *bandire* 'висилати', яке зводиться до франк. **bannjan* 'заслати'. У слов'янських мовах семантично і фонетично приєдналось до *банда*, первісно іншого походження (ЕСУМ 1, с. 133). Утворено суфіксальним способом за допомогою суфікса *-ит*.

У значенні '*розбійник*' у НРС зафіксовано номен *гайда'мак*. Літературний відповідник – *гайдамака* – самоназва народних повстанців на Правобережній Україні, що залишалася до кінця XVIII століття під владою

¹²⁹ Енциклопедія Betyar [in:] Encyclopedia Britannica | Britannica.com

Речі Посполитої. Діалектизм є фонетичним. Запозичення з турецької мови: тур. *haydamak* ‘розбійник’ споріднене з чаг. тат. *гайдамак* ‘гнати, грабувати’ (ЕСУМ 1, с. 453).

Поняття ‘*жандарм*’ у НРС зафіксоване двома лексемами: як літературна – *жан’дарм* так і як фонетичний діалектизм – *шан’дар*. Номен запозичено з французької мови, можливо, через німецьку: фр. *gendarme* (> н. *Gendarm*) виникло з *gent d’armes* букв. ‘люди зброї’, яке складається з фр. ст. *gent* ‘народ, раса’, пов’язаного з лат. *gens* ‘рід, клан’, *genus* ‘походження, рід’, укр. *ген* та *armes* ‘зброя’, мн. від *arme*, що походить від лат. *arma* ‘зброя’ (ЕСУМ 2, с. 187).

У наддністрянських говірках знайдено номен *рек’рут* у значенні ‘особа, прийнята на військову службу’. Слово відповідає літературному відповіднику. Запозичено через польське та російське посередництво з німецької мови: н. *Rekrut* ‘рекрут’ > походить від фр. **recrute, recrue* ‘новобранець’ (ЕСУМ 5, с. 52).

Поняття ‘*начальники часів СРСР*’ зафіксоване лексемою *со’віт*. Слово походить від *совіт* > стсл. *съвьтъ* ‘порада, угода, нарада, рада, збори’ походить від псл. *svěť*, утвореного з префікса *sv* (*n*)- ‘з’ і кореня *vět*, наявного в *privět* ‘привіт’, *větje* ‘віче’, *otvětiti* ‘відповісти’ (ЕСУМ 5, с. 342).

Таким чином, бачимо, що майже всі лексеми у підгрупі “Назви осіб, пов’язані з судочинством, правовою та військовою справою” є запозичені і лише одна лексема утворена суфіксальним способом за допомогою суфікса *-ит* (*бандит*).

2.3.3. Назви осіб за соціальним станом

До лексико-семантичної підгрупи “Назви осіб за соціальним станом” увійшли назви людей, які виконують певну роль у соціумі, тобто мають той чи інший статус. Сюди належать люди певного рангу, приписуваний індивідами або громадською думкою. Або ж мають визначене положення в соціальній ієрархії у взаємостосунках з іншими групами осіб. Сюди належать такі номінативні одиниці: ‘байстрюк’, ‘чоловік, що втратив жінку’,

‘наймит’, ‘дружина гончаря’, ‘вагітна жінка’, ‘чоловік, який має дві жінки’, ‘жінка, яка не має чоловіка’, ‘чоловік, який просить милостиню’, ‘покритка’, ‘сусід’, ‘селянин’, ‘цариця’, ‘дружина шевця’.

Поняття **‘байстрюк’** у НРС виражене багатьма лексемами: ‘байштер, ‘бастир, ‘бенкарт, ‘букарт, ‘бунгарт, ‘знайдух, коб’тюк, ко’пилик, копи’люк, копи’ля, копи’ляк, ко’плак, ‘копол, копо’ляк, купе’люх, ‘найдух, покро’пивник, роздо’будько, само’роб. Номени *байштер* та *бастир* походять від слова *байстрюк* > через польське посередництво (п. [bajstruk]) запозичено з німецької мови: свн. *bastart* (нвн. *Bastard*) ‘нешлюбна дитина’ походить від фр. ст. *bastart*, яке зводиться до пізньолат. *bastardus*, утвореного від *bastum* ‘в’ючне сідло’. Отже, *bastardus* означало ‘син в’ючого сідла’ (жартівливий натяк на стосунки між служницями постійних дворів і погоничами мулів) (ЕСУМ 1, с. 118). Діалектизми є словотвірні. Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *–er* та *–ur*. Лексему *бенкарт* теж через польське посередництво (п. *bękart* ‘байстрюк’) запозичено з німецької мови: свн. *banchart* (нвн. *Bankert*, заст. *Bankart*) утворено на зразок імен на *–hart* (*Gerhart, Reinhart*) від іменника *banc* ‘лава’. Німецьке слово іронічно підкреслює факт позашлюбного зачаття дитини на твердій лаві (пор. н. *hart* ‘твердий’) замість подружнього ложа (ЕСУМ 1, с. 167). Номен *букарт*, очевидно, результат гіперистичної видозміни запозиченого з польської мови [бенкарт] за аналогією до закономірного співвідношення польських і українських звукових форм (ЕСУМ 1, с. 285). А от лексема *бунгарт* тут вже як фонетичний варіант до п. *bękart*. Варіантні лексеми *найдух* і *знайдух* походять від *найти* > стсл. *naumi*, псл. *naiti*, первісно ‘набрести, наткнутись ідучи’, паралельне до *naходiti* ‘знаходити’ (ЕСУМ 4, с. 31). Слово утворилось суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ух*. Лексеми *ко’пилик, копи’люк, копи’ля, копи’ляк, ко’плак, ‘копол, копо’ляк, купе’люх* є варіантними і походять від *копил* ‘незаконнонароджена дитина’ > цсл. *копиль, копель*, псл. [kopilь] (ЕСУМ 2, с. 567). Лексеми утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *–ик, –юк, –як, –ак, –юх*. Номен *покро’пивник* є похідним

утворенням від *кропива* > псл. *kropiva*, похідне від **kropiti*. Назва пов'язана з тим, що ця рослина, коли вона вживається для годування худоби, попередньо обварюється (укр. *окріп*). Вважається також, що в основу зв'язку з **kropiti* покладено здатність кропиви жалити, пекти в особливий спосіб – ніби дрібними бризками (*кропити* 'падати рідкими краплями'). Зумовлене семантикою. Так говорять іронічно про того, кого зачали у кропіві, на траві, а не на подружньому ложі. Утворене слово суфіксальним способом з допомогою суфікса *-ник*. Номен *роздобудько* походить від *роздобути* > стсл. *добыти*, псл. *dobyti* 'добути', утворене за допомогою префікса *do-* 'до-' від 'бути'. Первісне значення: 'перебуваючи досягти, добутись до' (ЕСУМ 2, с. 98). У значенні 'той хто без роду, самостійно досягає'. Утворене суфіксальним способом. У цьому ж семантичному значенні вживається й номен *само'роб*, утворений складанням основ. Має й інше значення – 'той, що був утворений невідомо як, сам по собі'.

У значенні '**чоловік, що втратив жінку**' у наддністрянських говірках зафіксоване номеном *вді'вець*, що відповідає літературному відповіднику. Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *-ець* і походить від *вдовий* > *вдова* (*удова*) > стсл. *въдова*, псл. *vdova*. Споріднене з прус. *widdewū* (< **vidavā*) (ЕСУМ 6, с. 20). У значенні '**вдова**' у НРС є лексема *одо'виці*. Бачимо, що слово утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *-иц*. Також фіксуємо таку лексему як *єди'начка* у значенні '**жінка, яка не має чоловіка**'. Утворена лексема від слова *єдинак*, яке у свою ж чергу утворилось від *єдин*. Форми з початковим *є-* (*ї-*) є фонетично неприродні для східнослов'янських мов. Відповідні до закономірних тут форм з *о-*, запозичені частково ще в давньоруський період із старослов'янської мови (форми з основою *єдин-*), а пізніше з польської і, можливо, словацької. Ряд похідних утворено вже на українському ґрунті від запозичених форм (ЕСУМ 2, с. 179). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *-к-(а)*.

Поняття '**наймит**' у НРС виражене такими лексемами як: *во'гульник*, *фор'налик*, *фор'наль*. Номен *во'гульник* утворене від *огулом* 'гуртом, у цілому'

> псл. [gul- (< *goul-) / *gyl- (< *gŭl-) / *gьl- (< *gŭl-)] – переконливої етимології немає, зіставлялось з *голий* (ЕСУМ 4, с. 156). Бачимо у діалектизмі архаїчну його рису – протетичне **в** і те, що слово утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ник*. Лексеми ж *фор'налик*, *фор'наль* запозичені з польської мови: п. *formal* ‘конюх, наймит, гак на кінці дишла’. Походить від н. *Vornagel*, утвореного з прийменника *vor-* ‘перед’ та іменника *Nagel* ‘цвях’. Назва цвяха на кінці дишла перенесена на назву фурмана (ЕСУМ 6, с. 120). Номени утворені суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ик*, *–аль*.

У значенні **‘дружина гончаря’** у НРС виявлено лексему *ган'чирка*. Діалектизм утворився за допомогою суфікса *–к(а)* суфіксальним способом. У НРС виявлено також лексему *шев'цьова* у значенні **‘дружина шевця’**. Творення мотивоване назвою професії та додаванням суфікса *–ов*.

Поняття **‘вагітна’** у НРС зафіксоване трьома лексемами: *‘груба, при на'дії, пу'важна’*. Лексема *‘груба’* мотивована зовнішнім виглядом жінки під час вагітності. Стсл. *грѣбъ* ‘необроблений’, псл. *grǫbъ*, *grubъ*. Споріднене з лит. *grublus* ‘грубий’ (ЕСУМ 1, с. 603). Словосполучення *при на'дії* прийшло з німецької через польське посередництво: н. *guter Hoffnung sein*, п. *być przy nadziei*. А от діалектизм *пуважна* є евфемізмом.

У значенні **‘чоловік, який має дві жінки’** у діалекті фіксуємо таку лексему як *дву'жон*. Утворена вона способом складання основ – дві жінки. Літературний відповідник – двоєженець. Діалектизм словотвірний.

Поняття **‘жебрак’** у НРС виражене лексемою *тор'бей*. Утворене від слова *торба* > запозичення з тюркських мов: тур. крим.-тат. *torba* ‘мішок’, аз. тат. туркм. *торба*, тур. [torba], споріднені з крим.-тат. ног. *дорба* ‘торбина’, кирг. *торбо* ‘торбина для зерна’. Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ей*. Також у фіксуємо літературний відповідник – *жебрак*, яке походить від *жебрати*. Запозичення з польської мови: п. *żebrac*, як і слц. *žobrat*, вл. *žebrić*, яке пов'язується з ч. ст. *škebrati* (ЕСУМ 2, с. 191). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ак*.

У значенні **‘покритка’** у НРС використана лексема за’витка. Походить від *завити* > *вити* > слн. *viti*, псл. *viti* ‘вити’, споріднене з лит. *vyti* ‘вити, звивати, сукати’, іє. **цi-*, **цei-* ‘крутити, гнути’ (ЕСУМ 1, с. 384). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –к–(а).

Поняття **‘сусід’** зафіксоване двома лексемами со’сід, су’сίδα (це морфологічний варіант із закінченням – а) > псл. *sosědъ* ‘який сидить поруч’, що складається з префікса *so-* ‘су’ і основи *sěd-* (*sěděti*) ‘сидіти’ (ЕСУМ 5, с. 482). Також у НРС знаходимо номен по’міжник із додатковим значенням ‘сусід, чиє господарство межує з іншими’. Очевидно, що походить від слова *межа* > стсл. *межда*, псл. **medjā* ‘середина, границя’ (ЕСУМ 3, с. 431). Утворене префіксально-суфіксальним способом за допомогою префікса *по-* та суфікса –ник. І ще знаходимо такий діалектизм, як на’нашка у значенні ‘сусідка’. Такий діалектизм має декілька значень. Переважно на території так називають сусідів, із якими особи перебувають у хороших, дружелюбних стосунках.

У значенні **‘селянин’** у НРС зафіксований номен хлоп (ЕСУМ 6, с. 182).

Поняття **‘дочка царя’** у зафіксоване лексемою ца’рівна. Походить від слова *цар* > запозичення з російської мови: р. *царь* виникло в результаті скорочення др. *цѣсарь*, стсл. *цѣсарь* > *цьсарь*, що походять від імені *Caesar*. Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –івн.

Таким чином, підгрупа “Назви осіб за соціальним станом” представлена 15 малопродуктивними суфіксами: **-ер-** (*байштер*), **-ир-** (*бастир*), **-ух-/(-юх-)** (*найдух, знайдух, купелюх*), **-ик-** (*копилик, формалик*), **-ук-/(-юк-)** (*копилюк*), **-ак-/(-як-)** (*копиляк, коплак, кополяк, жебрак*), **-ець-** (*вдівець*), **-иц-** (*одовиці*), **-ник-** (*вогульник, кропивник, поміжник*), **-івн-** (*царівна*), **-ов-** (*шевцьова*), **-ей-** (*торбей*), **-к-** (*єдиначка, ганчирка, завитка, нанашка, роздобудько*).

2.3.4. Назви осіб, пов’язані з релігійним та церковним життям

До назв осіб, пов’язаних з релігійним та церковним життям, належать такі номінативні одиниці: ‘попівський підлабузник’, ‘священник’, ‘той, хто

дзвонить у церковні дзвони’, ‘особа, що допомагає священнику під час служби’, ‘дружина священника’, ‘хрещена мати’, ‘монахиня’, ‘хрещений тато’, ‘людина, що не вірить у Бога’, ‘жінка, яка прислуговує у церкві’.

Поняття **‘нопівський підлабузник’** у НРС виражене лексемою али'луйко. Походить від слова *алилуя* > стсл. *аллилоуѧ* – через старослов'янську мову запозичено з грецької. Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –к–(о) (ЕСУМ 1, с. 61).

У значенні **‘священник’** у наддністрянських говірках зафіксовано декілька лексем: благосло'витель, ксьондз, о'тець, пано'тець, піп. Номен *благосло'витель* запозичено в мову церковно-книжним шляхом із старослов'янської: стсл. *благословити*, складне дієслівне утворення з основ *благо* і *слово*, є калькою з грецької (ЕСУМ 1, с. 204). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –тель. Діалектизм *ксьондз* є запозиченням з польської мови: п. *ksiądz* (< **kъnędzъ*) ‘князь’. Значення ‘священник’ у польській мові, як і в інших західнослов'янських є, мабуть, калькою слат. *dominus* ‘пан’ (зокрема, при звертанні до духовної особи) (ЕСУМ 3, с. 117). Лексеми *о'тець* і *пано'тець* є варіантними > стсл. *отьць* – псл. *отьсь* ‘батько’ < **отькъ*, похідне від **оть* ‘батько’ (ЕСУМ 4, с. 233). А перша частина складного слова відповідає основі *все*, що є запозиченням з грецької мови, етимологія якого, на жаль, невідома (ЕСУМ 4, с. 273). Лексема *піп* є запозиченням з давньоверхньонімецької мови, виводяться від нар.-лат. *papa*, утвореного на базі гр. *πάπας* ‘молодий священник’ (ЕСУМ 4, с. 410).

Поняття **‘той, хто дзвонить у церковні дзвони’** виражене лексемою дзво'нар. Походить від слова *дзвонити* > цсл. *звънѣти*, псл. *zvъnĕti* ‘дзвеніти, звучати’ пов'язане чергуванням із *zvонъ* ‘дзвін’ так само, як пов'язані *grъmĕti* і *gromъ*, *zbrĕti* і **zorъ* (ЕСУМ 2, с. 55). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –ар.

У значенні **‘особа, що допомагає священнику під час служби’** фіксуємо дві лексеми: дяк, пала'мар. Номен *дяк* запозичений через церковнослов'янську мову з грецької. Але етимологічно, на жаль, не зовсім

ясне (ЕСУМ 2, с. 153). А лексема *паламар* через церковнослов'янське посередництво запозичено в мову із середньогрецької: сгр. *παράμονάριος* ‘наглядач церкви’ є похідним від *παράμονη* ‘перебування, зберігання’, що складається з компонентів *пара-* ‘при, поряд, біля’ і *μονη* ‘перебування на місці, зупинка, затримка’, пов’язаного з *μένω* ‘стою на місці, залишаюся, перебуваю’, спорідненим з лат. *tapeo* ‘залишаюся’ (ЕСУМ 4, с. 259).

Поняття **‘дружина священника’** у зафіксоване лексемою *‘їмость’*. Походить від архаїчного польського ввічливого звертання [*jego / wasza*] *mość* (скорочена форма від [*jego / wasza*] *miłość* – ‘його (ваша) милість’): *їмость* – ‘її милість’.

У значенні **‘хрещена мати’** у НРС виражені такі лексеми: *‘мама, ма'мусі, ма'муська, ма'муся, ма'тусі, на'нашка, пані'матка*. Номени *‘мама, ма'мусі, ма'муська, ма'муся* > псл. *тата*, споріднене з лит. *тата* ‘мати’, лтс. *тата*, лат. *татта* ‘мати, груди’. Виникло в дитячій мові шляхом повторення складу *та*, подібно до *баба, дядя, тато* (ЕСУМ 3, с. 375). Утворені лексеми суфіксальним способом за допомогою суфіксів *-ус, -уськ*. Діалектизм *матусі* > стсл. *мати*, псл. *mati*, род. в. *matere*, споріднене з лит. *mote* ‘жінка, дружина’, *motina* ‘мати’. Іє. **matter-*, утворене за допомогою суфікса *-ter-* від кореня **ta-*, що походить з дитячої мови (ЕСУМ 3, с. 414). Номен *пані'матка* теж походить від *мати*, але має у собі *пані*, що виражає форму ввічливого звертання. З часом два слова прижилося і зросло у одне. Діалектизм *на'нашка* походить від *нанашко*, що є запозиченням зі східнороманських мов: молд. *нэнаш* ‘хрещений батько’. Пов’язане з молд. *нун*, рум. *nun* ‘весільний батько’, яке зводиться до лат. **nunnus* < *popnus* ‘чернець, доглядач дітей, вихователь’, що зіставляється з дінд. *nanā* ‘мама’ (ЕСУМ 4, с. 36).

Поняття **‘монахиня’** у НРС зафіксоване лексемою *‘матечка*. Походить від *мати* (ЕСУМ 3, с. 414). Утворено суфіксальним способом за допомогою суфікса *-ечк*.

У значенні **‘хрещений тато’** у НРС зафіксовано 2 варіантні лексеми панє'воєць та па'ноєць. Вони утворені тим ж самим шляхом, що й паніма́тка. Первісно походить від *отець* (ЕСУМ 4, с. 233). Також у НРС зафіксований номен та'тусьо у значенні **‘хрещений батько’**, що походить від *тато* (ЕСУМ 5, с. 527). Також у діалекті вживають номен ‘хресні у значенні поняття **‘хрещені батьки’**, походить від *хрест* > через посередництво старослов'янської мови запозичене з грецької: гр. *Χρῑστός* ‘Христос, букв. помазаник’ є калькою гебр. *māshī'ah* ‘помазаник, Месія’ (ЕСУМ 6, с. 209).

Поняття **‘людина, що не вірить у Бога’** у діалекті виражено номеном по'ганин. Походить від *поганий*. Давнє запозичення з латинської мови: лат. *pāgānus* ‘сільський; селянський, простий, неосвічений; язичницький’. Функціонування цих запозичених форм на позначення поняття ‘язичник’, а також розвиток значень типу ‘брудний, бридкий; забруднювати, неславити, безчестити, псувати’ були підтримані на слов'янському мовному ґрунті фонетично близькими власне слов'янськими утвореннями, пов'язаними з псл. *gana* ‘образа’, *ganiti* ‘докоряти’, укр. *га́на* ‘осуд, ганьба, сором’, *га́нити* ‘гудити; докоряти, лаяти’ (ЕСУМ 4, с. 472).

Діалектизм сест'рице у значенні **‘жінка, яка прислуговує у церкві’** походить від слова *sestra* > псл. *sestra*, споріднене з лит. *sesuõ* (род. в. *seseřs*), прус. *swestro*, дінд. *svásar-*, ав. *χva- ṇhar-*, вірм. *k'oir*, гот. *swistar*, лат. *soror*. Очевидно, з іє. **sō'ē-(se-)* ‘свій’ і **sōr* ‘жінка’ (ЕСУМ 5, с. 223). Утворений за допомогою суфікса *-иц* суфіксальним способом.

Таким чином, найбільша кількість лексем пігрупи “Назви осіб, пов'язані з релігійним та церковним життям” утворені суфіксальним способом за допомогою 10 суфіксів: **-к-** (*алилуйко, мамуська, паніма́тка, нана́шка*), **-ин-** (*поганин*), **-иц-** (*сестрице*), **-тель** (*благословитель*), **-ус-** (*мамусі, мамуся, матусі, татусьо*), **-ар-** (*дзвонар, паламар*), **-ечк-** (*матечка*), **-н-** (*хресні*), **-ець-/(-єць-)** (*отець, панотець, панєвоєць, паносєць*).

Серед лексем переважають лексичні діалектизми, а найменшу частку складають семантичні.

2.4. Назви осіб за сімейними, родинними стосунками та свояцтвом

За своєю природою “Спорідненість та свояцтво” є закритою і чітко структурованою системою. “Шар лексики, що виражає родинні стосунки, щодо давності походження і стійкості стоїть на одному з перших місць у ряді інших тематичних верст. Назви спорідненості і свояцтва пройшли дуже довгий і складний шлях розвитку. Цей шлях тісно пов’язаний з розвитком форм сім’ї, які знайшли своє відбиття в системах спорідненості”¹³⁰. Однак діалекти виявляються консервативнішими від літературної мови і зберігають майже всі терміни. Традиційно назви спорідненості та свояцтва описують за лініями та ступенями спорідненості. На формування цієї ЛСГ впливають і позамовні фактори: народна мораль, релігійні традиції і звичаї. Деякі назви спорідненості функціонують в обрядовому дискурсі, що зумовлює розвиток їхньої семантичної структури. За походженням переважна більшість назв спорідненості і свояцтва сягає праслов’янської доби, однак серед назв спорідненості і свояцтва фіксуємо і запозичення.

2.4.1. Назви осіб по прямій лінії

Система назв спорідненості по прямій лінії, що існує в українській мові, охоплює, як правило, не більше чотирьох поколінь як у висхідному, так і низхідному напрямках, між якими ступінь спорідненості не однаковий. Тому розрізняємо спорідненість по прямій лінії першого ступеня (між батьками та їх дітьми), другого ступеня (між дідами та їх внуками) та третього ступеня (між прадідами та їх правнуками). Тому до назв осіб по прямій лінії належать такі номінативні одиниці: ‘мати батька/матері’, ‘пестливе називання мати батька/матері’, ‘внучка’, ‘батько матері або батька’, ‘згрубіла назва батька матері або батька’, ‘пестлива назва батька матері або батька’, ‘згрубіла назва рідної мами’, ‘фамільярна назва рідної мами’, ‘пестлива назва рідної мами’, ‘мачуха’, ‘нерідний син’, ‘нерідна дочка’, ‘правнук’, ‘прадід’, ‘пестлива назва рідного тата’, ‘фамільярна назва рідного тата’, ‘згрубіла назва рідного тата’.

¹³⁰ Бурячок А.А. Назви спорідненості та свояцтва в українській мові / А.А. Бурячок. – К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1961. – С. 3.

Поняття **‘пестлива назва рідного тата’** у НРС виражене такими лексемами: ‘татик, ‘татко, ‘таточко, та’тунцьо, та’тунь, та’тунько, та’туньо, та’туньчик, та’тусик, та’тусь, та’тусько, та’тусьо. Походять від *тато* > псл. *tata* з дитячого лепету, паралельне дінд. *tatáh* ‘тато’, *tātaḥ* ‘тато, син, милий’, гр. *tētta*, *tātā* (клична форма) ‘батько’, лат. *tata* ‘тато’, корн. *tat*, лит. *tē̃tis*, *tē̃tė*, лтс. *tētis*, *tēte*, прус. *thetis* ‘дідусь’ (ЕСУМ 5, с. 527). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів, які мають пестливе значення й указують на зменшеність: -ик-, -к-, -очк-, -ц-, -ун-, -чик-, -ик-, -ус-.

Поняття **‘фамільярна назва рідного тата’** у НРС виражене такими лексемами: та’тиско, та’тисько, та’тохо. Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів, які мають фамільярне значення й указують на безцеремонність: -иск-/иस्क-, -ох-.

Значення **‘згрубіла назва рідного тата’** у НРС виражене такими лексемами: та’тище, тату’ган, та’туло, та’туля, тату’нега, та’тура, та’тух, та’туха. Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів, які мають значення збільшеності, згрубілості: -ищ-, -ан-, -ул-, -ег-, -ур-, -ух-.

Поняття **‘згрубіла назва рідної мамі’** у НРС виражене такими лексемами: ма’мега, ма’мина, ‘мамка, ма’муня, маму’рег, ма’муса, ма’муха, мате’риско. Походять від *мама* (ЕСУМ 3, с. 375). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів, які мають значення збільшеності, згрубілості: -ег-, -ин-, -к-, -ун-, -ус-, -ух-. Номен *мате’риско* – від *мати* (ЕСУМ 3, с. 414). Утворене за допомогою суфікса -иск-.

Поняття **‘фамільярна назва рідної мамі’** у НРС виражене такими лексемами: ма’миско, ма’мище, ма’міна, ма’міца, ма’мойда, ма’моля, ма’мора, ма’моха, ма’мула, ма’муля, ма’мунє, ма’мунька, ма’муньці, маму’няга, ма’мура, маму’рага, маму’рега, маму’реда, мам’чиха, мати’рище, ма’тище. Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів, які мають фамільярне значення й указують на безцеремонність: -иск-, -ищ-, -ін-, -іц-, -ойд-, -ол-, -ор-, -ох-, -ул-, -ун-, -к-, -ц-, -яг-, -ур-, -аг-, -ег-, -ед-, -их-. Номени *мати’рище, ма’тище* – утворені за допомогою суфікса -ищ-.

Поняття **‘пестлива назва рідної мами’** у НРС виражене такими лексемами: ‘мамка, ‘мамочка, ма‘мунечка, ма‘муні, мамун‘цунє, мамун‘цуні, ма‘мунця, ма‘мусечка, ма‘мусик, ма‘муся, ма‘муха, ‘мамце, ‘маміця, ма‘тусі, ма‘туся. Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів, які мають пестливе значення й указують на зменшеність: -к-, -очк-, -ечк-, -ун-, -ц-, -ечк-, -ик-, -ус-, -ух-. Номени *ма‘тусі, ма‘туся* – утворені за допомогою суфікса -ус.

Поняття **‘батько матері або батька’** у НРС виражене такими лексемами: ‘дзідзьо, ‘дзядзьо, ‘дідо. Літературний відповідник – *diđ > псл. dědъ* ‘батько матері або батька; стара людина’ виникло в дитячій мові внаслідок редуплікації приголосного **d** з голосним (ЕСУМ 2, с. 86). Етимологія номенів *‘дзідзьо, ‘дзядзьо* невідоме, існує припущення, що це прийшло від поліщуків, адже, “дзенькання” найбільше притаманне білорусам, а у поліщуків з білорусами багато спільних мовних елементів.

Значення **‘згрубіла назва батька матері або батька’** у НРС виражене такими лексемами: дзі‘дзюра, дзі‘дзяйко, ді‘дега, ді‘дига, ді‘диско, ді‘дище, дідо‘вега, ді‘дора, ді‘доха, ді‘дуга, діду‘ган, ді‘дула, діду‘лиско, ді‘дуло, ді‘дуля, ді‘дунько, ді‘дура, ‘дідух, ді‘духа, діду‘шиско. Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів, які мають значення збільшеності, згрубілості: -юр-, -яйк-, -ег-, -иг-, -иск-, -ищ-, -ор-, -ох-, -уг-, -ан-, -ул-, -иск-, -к-, -ур-, -ух-.

Значення **‘пестлива назва батька матері або батька’** у НРС виражене такими лексемами: дзя‘дзюньо, ‘дідик, ді‘док, ді‘дочко, ді‘дунцьо, ді‘дуньо, ді‘дусенько, ді‘дусик, ді‘дусь. Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів, які мають пестливе значення й указують на зменшеність: -юн-, -ик-, -ок-, -очк-, -ц-, -ун-, -еньк-, -ик-, -ус-.

Поняття **‘мати батька/матері’** у НРС виражене такими лексемами: ‘баба, ‘бабка, ба‘бойда, ба‘бора, ба‘боха, бабу‘раха, бабу‘рега, бабу‘риско, бабу‘риха, ба‘буха, баб‘циска. Походять від *баба > псл. baba, лит. boba* ‘стара жінка’, лтс. *bāba*, свн. *bābe, bōbe*. Давне слово з дитячої мови, іє. **bābā* або

**bhābhā*, утворене шляхом повторення того самого складу, як і в інших словах подібного типу. Рум. *bábă*, уг. *bába*, алб. *babë* є запозиченнями з слов'янських мов (ЕСУМ 1, с. 102). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів: *-к-*, *-ойд-*, *-ор-*, *-ох-*, *-ах-*, *-ег-*, *-иск-*, *-их-*, *-ух-*.

Значення **‘пестливе називання мати батька/матері’** у НРС виражене такими лексемами: ‘бабочка, ба’булечка, ба’булька, ба’бунечка, ба’бунє, бабун’цунє, ба’бунця, ба’бунька, ба’буня, ‘бабця. Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів, які мають пестливе значення й указують на зменшеність: *-очк-*, *-ечк-*, *-льк-*, *-ун-*, *-ц-*, *-к-*. Також у НРС знайдено номен *‘неня > псл. nanъ, nana, nena, nenja.* Дитячі за походженням слова (від дитячого лепету), що виникали в різних мовах, як правило, незалежно одне від одного. Очевидно, існували вже в індоєвропейській прамові. Пор. дінд. *nanā* ‘мама, неня’, лат. *nonnus, nonna* ‘монах, монахиня; вихователь дитини, вихователька дитини’ (ЕСУМ 4, с. 71).

У значенні **‘внучка’** у діалекті зафіксований номен *зо’нучка*. Бачимо, що діалектизм близький до літературного відповідника, але має у собі архаїчну рису говору – протетичний г > псл. *vъnikъ < *onikъ < *onouikъ*. Споріднене з лат. *apus* ‘баба’, двн. *apo* ‘предок’, *apa* ‘баба’, свн. *ape* ‘дід, предок’, *enel* ‘дід; внук’. Іє. **an- < *han* ‘предок’, звідки, можливо, також дінд. *sāna* ‘старий’. У такому випадку первісне значення варіантів **an*, **han* і **san* було ‘предок, попередник, голова роду’ (пор. гр. *ἀνά* ‘вгору’ що, здається, належить сюди також). Значення ‘дід’ змінилося на ‘внук’ внаслідок семантичного процесу поляризації, досить поширеного в термінології спорідненості і свояцтва (ЕСУМ 1, с. 410).

Поняття **‘прадід’** у НРС виражене лексемами *гі’дусь* та *прадідо*. Обидві утворені від *дід*. Перший номен має протетичне г та утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *–ус*. Інший ж діалектизм утворений префіксальним способом і має у собі префікс *пра-*, який має значення первісності, давності > стсл. *пра-*, псл. *пра-*. Пов’язане чергуванням

голосних із *pro(-)* ‘про(-)’. Споріднене з лит. *prō* ‘повз, мимо’, двн. *fruo* ‘рано’ (ЕСУМ 4, с. 549).

Поняття ‘**правнук**’ у НРС виражене діалектизмом *'прагунук*. Утворене префіксальним способом за допомогою префікса *пра-*. Містить у собі протетичне г, що є архаїчною рисою говору. Також у НРС зафіксовано номен *пра'щита* у значенні ‘правнуки’. Походить від *пращур* > псл. **prask(j)urь* ‘прапрадід’, пов’язане, очевидно, зі *svekrь* ‘свекор’. Споріднене з лит. *prakūrė'jas* ‘родоначальник’, іє. **(s)keur-*, **(s)kur-* (ЕСУМ 4, с. 558).

У значенні ‘**нерідний син**’ у НРС зафіксовано лексеми *'насерб* та *'насерник* > п. *pasierb*, цсл. *пасрѣбъ*. Утворене за допомогою префікса *на-* від іменника **серб* (< **sьrьbь*), який загальноприйнятої етимології не має. Зіставлявся з п. заст. *sarbać* (укр. *сьо рбати*), як назва ‘того, хто сьорбав (свав) те саме молоко’. Пов’язувався з етнонімом серб та словом [сѣбер] ‘учасник земельного володіння, спільник у торговельній справі’ (ЕСУМ 4, с. 304). Також у НРС знаходимо лексему *'насербиця* у значенні ‘**нерідна дочка**’. Утворена суфіксальним способом за допомогою суфікса *-иц*.

У значенні ‘**мачуха**’ у НРС виражено лексему *'мачиха*. Діалектизм словотвірний, утворений суфіксальним способом за допомогою суфікса *-их* > пізнє псл. **matjexa*, **matjoxa*, **matjuxa*, похідне від *mati* ‘мати’, утворене, очевидно, різними суфіксами лайливості і згрубілості (*-juxa*, *-jexa*, *-jaxa*, *-joxa*) (ЕСУМ 3, с. 423).

Таким чином, більшість іменників у підгрупі “Назви осіб по прямій лінії” утворено суфіксальним способом за допомогою одного високопродуктивного суфікса *-к-* (*бабунька*, *бабулька*, *дідуньо*), семи продуктивних: *-ег-/-иг-* (*татунєга*, *бабурєга*, *мамурєга*), *-ух-* (*бабуха*, *дідух*, *дідуха*, *мамуха*), *-иск-* (*бабуриско*, *дідулisko*, *бабциска*), *-ун-/(-юн-)* (*бабунє*, *бабуня*, *дзядзюньо*), *-ус-* (*гідусь*, *дідусь*, *мамуса*), *-ул-* (*дідула*, *дідуло*, *дідуля*), *-ц-* (*бабуниця*, *дідунцьо*, *мамуниця*) та двадцяти трьох малопродуктивних: *-іт-* (*пращита*), *-ах-* (*бабураха*), *-уг-* (*дідуга*), *-ойд-* (*бабойда*, *мамойда*), *-ор-* (*бабора*, *дідора*, *мамора*), *-ох-* (*бабоха*, *дідоха*, *мамоха*, *татохо*), *-очк-*

(бабочка, дідочко, мамочка, таточко), **-ечк-** (бабулечка, бабунечка, мамунечка, мамусечка), **-ок-** (дідок), **-аг-/(-яг-)** (мамуняга, мамурага), **-ник-** (пасербник), **-ир-** (мамира), **-ур-/(-юр-)** (мамура, татура, дзідзюра, дідура), **-ол-** (мамола), **-чик-** (татуньчик), **-ед-** (мамуред), **-их-** (бабуриха, мамчиха, мачиха), **-ін-** (маміна), **-иц-/(-іц-)** (маміца, пасербиця), **-ищ-** (дідище, мамище, материще, матище, татище), **-еньк-** (дідусенько), **-ик-** (дідик, татик, дідусик, мамусик, татусик), **-ан-** (дідуган, татуган).

Та лише два – префіксальним: *прагунук, прадідо*.

2.4.2. Назви осіб по боковій лінії

У системі назв спорідненості сучасної української мови поряд з тими назвами, які виражають відносини спорідненості по прямій лінії, існує ряд назв, які виражають спорідненість і по бокових лініях. Це лінія, яка має два відгалуження: чоловіче, у яке входить брат з його потомками і жіноче, у яке входить сестра з її потомками.

Сюди належать такі номінативні одиниці: ‘син брата’, ‘дочка брата’, ‘ласкава назва брата’, ‘брат матері’, ‘дружина брата матері’, ‘двоюрідний брат’, ‘син сестри’, ‘дочка сестри’, ‘донька батькового брата’, ‘батьків брат’, ‘дружина батькового брата’, ‘троюрідний брат’, ‘тітка’, ‘родич’.

Поняття ‘**син брата**’ у НРС виражене лексемами: *бра'танець, бра'танич, бра'танок*. Походить від *брат* > псл. *bratrъ, bratъ*. Споріднене з гр. *φρατήρ, φρατωρ* ‘член фратрії’, прус. *brāti, bratrikai* (мн. зменш.) ‘братки’, лит. *broterelis* ‘братик’, лтс. *brātarītis* ‘братець’, дінд. *bhratā* ‘брат’ (ЕСУМ 1, с. 246). Лексеми утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *-ець, -иц, -ок* від *братан*.

У значенні ‘**дочка брата**’ у НРС фіксуємо номен *бра'таниця*. Походить від *брат*. Лексема утворена суфіксальним способом за допомогою суфікса *-иц* від *братан*.

Поняття ‘**ласкава назва брата**’ у НРС зафіксована лексемами: *бра'тунь, бра'тунцьо*. Перша лексема утворена за допомогою суфікса *-унь*, а

друга є похідною від неї і утворена суфіксальним способом за допомогою суфікса *-ц*. Походять від слова *братунь*.

У значенні **‘брат матері’** у НРС виражені лексеми: *‘вуйко, вуй’цуньо, ‘вуйцьо, ‘дядько*. Остання лексема збігається із літературним відповідником > результат форми *дѣдя* ‘дідусь’ у дитячій мові. Припускається, що в минулому це слово мало значення ‘батько’ (ЕСУМ 2, с. 153). Інші ж лексеми походять від слова *вуй* > псл. **ujь* (ЕСУМ 1, с. 438). Утворені лексеми суфіксальним способом, за допомогою суфіксів *-к, -ц, -ун*. Від слова *вуй* походять і лексеми *‘вуйна, ‘вуйчина, ву’янка, ву’янця*, що мають значення **‘дружина брата матері’**. Утворені номени суфіксальним способом за допомогою суфіксів *-н, -ин, -к, -ц*.

Поняття **‘батьків брат’** у НРС зафіксоване такими лексемами: *‘стрийко, стрик*. Походить від *стрий* > псл. *stryjь*, очевидно, результат закономірної фонетичної видозміни форми **ptruō̃jo-*, що зводиться до нульового ступеня основи іє. **patēr (patēr)* ‘батько’. Найближче споріднене з лат. *patruus* ‘дядько’ (похідне від *pater* ‘батько’), ав. *tūirya-* (ЕСУМ 5, с. 442). Утворено суфіксальним способом за допомогою суфікса *-к*. Від слова *стрий* походить і лексема *‘стрийна ‘дружина батькового брата’*, утворена суфіксальним способом за допомогою суфікса *-н*. Також лексема *‘стриєнка ‘донька батькового брата’*, утворена суфіксальним способом за допомогою суфікса *-єнк*.

У значенні **‘син сестри, племінник’** у НРС зафіксовано такі назви: *сестринец, сестринчик, сестрінец, сестрінець*. Походить від слова *сестра* > псл. *sestra*. Споріднене з лит. *sesuō* (род. в. *seseřs*), прус. *swestro*. Очевидно, з іє. **sō̃e-(*se-)* ‘свій’ і **sōr* ‘жінка’ (ЕСУМ 5, с. 223). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *-чик, -ец, -ець* від основи *сестрин/сестрін*. Від цієї ж основи утворені лексеми: *сестріниці, сестріничка, сестрінка, сестрінька ‘дочка сестри, племінниця’*, утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *-иц, -ичк, -к*.

Поняття **‘двоюрідний брат’** у НРС виражене лексемою *‘первий’* > псл. **pъrvъ*. Споріднене з дінд. *pŭrvaḥ* ‘передній, перший’, *pŭrvyáḥ*. Іє. **pŕ-vos* < **prō* – ‘перед (чимсь), раніше’ (ЕСУМ 4, с. 337).

У значенні **‘троюрідний брат’** у НРС зафіксовано дві лексеми: *‘третий, тро’рідний’*. Діалектизми є фонетичні. Перший походить від *третій* ‘порядковий числівник, відповідний до кількісного числівника три’ > псл. *trętyjъ*, пов’язане з *tri* ‘три’. Споріднене з лит. *trẽčias* ‘третій’, лтс. *trešs*, прус. *tŭrts*, дінд. *tr̥tī’yaḥ* (ЕСУМ 5, с. 632). Інший – складний іменник, утворений від частин *три* та *рідний*.

Поняття **‘тітка’** у діалекті виражене лексемами *‘цѣотка’* та *‘цѣоця’*. Діалектизми фонетичні. Спостерігаємо тут типову для говору рису – дорсально-палатальну вимову [с”,ц”]. Походять слова від *тема* > псл. *teta*, слово з дитячого лепету, як і *baba*, *mama*, *tato*. Пор. лит. *tetà* ‘тітка’, *tẽtẽ* ‘тато’, *tẽtis*, гр. *τέττα*, *тата* ‘батько’ (ЕСУМ 5, с. 561).

У значенні **‘родич’** у НРС зафіксовано лексеми *‘фаміль’ян’* та *‘фаміль’янт’*. Походить від *фамілія* ‘прізвище, рід, родина’ > запозичення з латинської мови: лат. *familia* ‘сім’я, челядь, майно, родина’, очевидно, продовжує італійську форму **famelō-*, **famelīā* ‘раб, рабство, челядь’, що не має певної етимології (ЕСУМ 6, с. 70). Утворені номени суфіксальним способом за допомогою суфіксів *-ан*, *-ант*. Також у значенні **‘родичі’** у НРС було зафіксовано назву *‘челядь’* > псл. *čel’adъ*, утворене від **čelъ* (пов’язаного з *čelo*, укр. *чоло́*, *čelověкъ*, укр. *чолові́к*) за допомогою збірного суфікса *-jadъ* (*-ědъ*) (ЕСУМ 6, с. 292).

Лексеми підгрупи ‘Назви осіб по боковій лінії’ у найбільшій кількості утворені суфіксальним способом за допомогою 11 суфіксів: **-ец-** (*братанец*, *сестринец*, *сестрінец*, *сестрінецъ*), **-ич-** (*братанич*), **-ок-** (*братанок*), **-иц-** (*братаниця*, *сестріниці*), **-унь** (*братунь*, *вуйцуньо*), **-ц-** (*братунцьо*, *вуйцьо*, *вуйняця*), **-н-** (*вуйна*, *стрийна*), **-ин-** (*вуйчина*), **-чик-** (*сестринчик*), **-ичк-** (*сестріничка*), **-ян-/янт-** (*фамільян*, *фамільянт*) та 1 продуктивного суфікса

-к- (вуйко, дядько, вуянка, стрийко, стрик, сестрінка, сестрінька, цьотка).
Фіксуємо також спосіб основоскладанням (трорідний).

2.4.3. Назви осіб за свояцтвом

Система назв свояцтва виражає відносини між особами, які зв'язані між собою не кровно, а внаслідок одруження чоловіка і жінки, що походять з різних родин. Сюди належать відносини чоловіка між дружиною та її родичами. І навпаки: між дружиною з чоловіком та його родичами. І звичайно, зв'язки між батьками одружених, зятями, невістками. Таким чином, до назв осіб за свояцтвом належать такі номінативні одиниці: 'дружина', 'чоловік доньки', 'чоловік, що є хрещеним батьком для дитини', 'жінка, що є хрещеною мамою для дитини', 'чоловік, якого прийняли в дім дружини за зятя', 'жінка, яку прийняли в дім чоловіка за невістку', 'мати чоловіка/дружини сина/доньки', 'мати чоловіка', 'мати дружини', 'чоловік сестри'.

Поняття '**дружина**' у НРС виражена номенами *'баба* та *хло'пиха*. Перший є семантичним діалектизмом, походить від *баба*. Другий походить від *хлоп* (ЕСУМ 6, с. 182). Номен утворений суфіксальним способом за допомогою суфікса *-их*.

У значенні '**чоловік доньки**' у НРС зафіксовано лексему *'зять*, яка не відрізняється від літературного відповідника > іє. **g'ent*- 'зять', пов'язане з **g'en*- 'плодити, родити; знати'. Псл. *zēty* (ЕСУМ 2, с. 286). Також знаходимо номен *прей'мак*, *прий'мак*, *прийма'чище*, *при'стай*. Первісно означало 'приймак в роді або сім'ї на відміну від брата й сина – постійних членів родини'. Походить від *приймати* > *імати* > псл. *imati* 'брати', ітератив до *jti* (<**jьmti* <**йм-*). Споріднене з лит. *imti* 'брати', лтс. *jemt*, лат. *emo*, *emere*, ірл. *air-eta* 'підхопить'. Іє. **em* 'брати' (ЕСУМ 2, с. 296). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *-ак*, *-ищ*, *-ай*. Від цього ж і походить номен *прей'мачка* у значенні '**жінка, яку прийняли в дім чоловіка за невістку**', утворений від слова *преймак* суфіксальним способом за допомогою суфікса *-к*. Діалектизм *при'стай* утворене від *пристати* > псл. *stati* (**stanq* (*sę*))

‘ставати, стати; становитися; починати; стояти’. Споріднене з лит. *stóti* ‘ставати; починати, приступати’, лтс. *stât* ‘ставати’ (ЕСУМ 5, с. 400). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –ай.

Поняття **‘чоловік, що є хрещеним батьком для дитини’** у наддністрянських говірках зафіксоване лексемою *кум*, що відповідає літературному слову у цьому ж значенні > псл. *kumъ*, похідне від *kuma*, що є скороченням слова, яке походить з народної (балканської) латині. Нар.-лат. (балкан) [*cómmater*] ‘хресна мати’ утворене за допомогою префікса (прийменника) *com(-)* ‘з(-)’ від іменника *mater*, спорідненого з псл. *mati*, укр. *ма́ти* (ЕСУМ 3, с. 138). За допомогою суфікса –ц у діалекті утворилось слово *‘кумця* у значенні **‘жінка, що є хрещеною мамою для дитини’**.

У значенні **‘батько чоловіка/дружини сина/доньки’** зафіксовано лексему *сват*, що відповідає літературному слову > псл. *svatъ*. Виводиться зі **svojat-*, похідного від займенникової основи *svo-*, *sve-* (ЕСУМ 5, с. 187). Звідси й походить номен *‘сваха*.

Поняття **‘мати чоловіка’** у НРС виражене лексемою *све’кроха*. Літературний відповідник – *свекруха*, є фонетичним діалектизмом. Походить від слова *свекор* ‘батько чоловіка’ > псл. *svekrъ*. Споріднене з дінд. *śvāśuraḥ* ‘свекрів’, ав. *xvasura-*, лит. *šėšuras* ‘свекор’, гр. *ἐχϋρός*, двн. *swēhur*, лат. *socer* ‘тесть’. Іс. **svek~uro-* ‘свекрів’, першим компонентом якого є займенникова основа **sve-* ‘свій’ (ЕСУМ 5, с. 187). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –ох.

У значенні **‘мати дружини’** у НРС зафіксовано лексеми *тес’тьова*, *тес’цьова*. Утворені від слова *тесть* > псл. *tystь* ‘тесть’. Здебільшого пов’язуване з псл. *teta* ‘тітка’, лит. *tetà* (ЕСУМ 5, с. 561). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфікса –ов. У другому номені фіксуємо фонетичну рису притаманну для діалекту – дорсально-палатальну вимову [ц].

Поняття **‘чоловік сестри’** у НРС зафіксовано лексемами *‘швагер* та *шва’гро* > запозичене (можливо, через польське посередництво) з німецької

мови: н. *Schwager* ‘дівер; шурин; зять (чоловік сестри або зовиці); свояк’, свн. снн. *swāger* ‘тесть; свекор; зять (чоловік дочки)’, двн. *suagur* (засвідчене як ‘шурин’), так само, як дінд. *švāšurá-*, продовжує іє. **svēkurýs* ‘той, що належить свекрусі’ (ЕСУМ 6, с. 393).

Таким чином, лексеми у підгрупі “Назви осіб за свояцтвом” утворені суфіксальним способом за допомогою 8 суфіксів: **-их-** (*хлопиха*), **-ак-** (*преймак, приймак*), **-ищ-** (*приймачище*), **-к-** (*преймачка*), **-ц-** (*кумця*), **-ов-** (*тестьова, тесцьова*), **-ох-** (*свекроха*), **-ай-** (*пристай*). 6 лексем непохідні (*баба, зять, кум, сват, швагер, швагро*).

У цій ЛСГ майже не фіксуємо запозичень. Переважають словотвірні діалектизми.

2.5. Назви осіб за віком

Під час поділу лексем у групі “Назви осіб за віком” основними показниками є стать та час народження. Сюди належать підгрупи:

- 1) назви дітей;
- 2) назви молодих людей;
- 3) назви старших людей.

2.5.1. Назви дітей

До назв дітей входять номени у різних сферах вживання: у школі, у сім’ї, назви дітей, пов’язаних з релігією, назви, пов’язані з дією дитини. Сюди належать такі номінативні одиниці: ‘найменша дитина в родині’, ‘маленька дитина’, ‘згрубіла назва дітей’, ‘малий хлопець’, ‘малі діти’, ‘зведена дитина’, ‘близнята’, ‘докучлива дитина’, ‘перша дитина у сім’ї’, ‘першокласник’, ‘дитина, яку хрестять’, ‘брудні діти’, ‘діти циган’, ‘дитина, яка їсть грудне молоко’, ‘учень другого класу’, ‘школяр’.

Поняття ‘*найменша дитина в родині*’ у НРС виражена лексемами *бах* та *мі'зинок*. Перший номен запозичений з польської мови: п. *bachor* ‘вередлива дитина’. Є результатом скорочення слова (ЕСУМ 1, с. 153). Другий номен – від прикметника *мізинний* ‘найменший (про палець)’ > псл. *mėzinь* ‘найменший, наймолодший’. Споріднене з лит. *māžas* ‘малий’, лтс.

mazs, прус. *massais* ‘менший’ (ЕСУМ 3, с. 473). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –ок.

У значенні **‘маленька дитина’** у наддністрянському діалекті зафіксований номен ди'тинця, що походить від дитина і утворена суфіксальним способом за допомогою суфікса –ц > псл. **dětę* ‘дитина’ походить з **detent*(<**dhoitent*-) ‘годоване груддю’, пов’язаного з псл. *dojiti*, укр. *доїти*. Може розглядатися також як похідне від зб. **děť*, утворене за допомогою суфікса –*ět*- аналогічно до інших іменників, що позначають молоді істоти (ЕСУМ 2, с. 79). Від цього ж і утворилися номен ди'тиська, але у значенні **‘згрубіла назва дітей’**. Утворений за допомогою суфікса згрубілості у значенні збільшення –*ськ*. Номен дітлаш'ня походить від *дітлахи* за допомогою суф. –н. У НРС фіксуємо й назву джус у значенні ‘малий хлопець’. Етимологія неясна, можливо, утворена на основі *джура* (ЕСУМ 2, с. 54). Також у значенні **‘малі діти’** зафіксовані лексеми дріб та ма'льота. Перший номен > псл. *drobь, drobьнь* (ЕСУМ 2, с. 129). Другий номен – від слова *малий* > псл. *maľ* (ЕСУМ 3, с. 371). Утворений суфіксом –от суфіксальним способом (*малий*+от).

У значенні **‘зведена дитина’** у НРС зафіксовано діалектизм здеде'нюк. Походить від слова *звести* > іє. **uedh/uodh-* ‘водити’. Псл. *vesti* < **vedti, voditi* (ЕСУМ 1, с. 363). Утворений суфіксальним способом за допомогою суфікса –юк від *зведений*.

У значенні **‘близнята’** у НРС виражено лексему звн'нята. Походить від *звити* ‘скручувати’ > псл. *viti* ‘вити’. Споріднене з лит. *výti* ‘вити, звивати, сукати’, лтс. *vîť* ‘вити, плести’, двн. *wid* ‘вірьовка’, *windan* ‘вити’, *wîda* ‘верба’. Іє. **ui-*, **uei-* ‘крутити, гнути’ (ЕСУМ 1, с. 383). Утворена лексема за допомогою суфікса –ят.

У значенні **‘перша дитина у сім'ї’** у НРС зафіксовано номенами пер'вак, 'первісток. Походить від слова *первий* > псл. **rьgvъ* (ЕСУМ 4, с. 337). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів –ак, –ок. Від

цього ж походження і утворені лексеми пер'вак та пер'шак у значенні 'першокласник'.

Поняття 'дитина, яку хрестять' виражене такими лексемами: по'хресник, 'фійн, фін. Номен по'хресник походить від слова *хрест* > через посередництво старослов'янської мови запозичене з грецької: гр. *Χρῖστος* 'Христос, букв. Помазаник' є калькою гебр. *māshī'ah* 'помазаник, Месія' (ЕСУМ 6, с. 209). Слово утворене суфіксальним способом за допомогою префікса суфікса –ник від слова *похрестити*. Стосовно лексем *фін* та *фійн* то вони є запозичені з румунської та молдавської мов: рум. *fin*, *fină*, молд. *фин*, *фінэ* виводяться від лат. **filianus*, похідного від *filius* 'син' (ЕСУМ 6, с. 101). Також від них утворилися і номени-фемінітиви 'фійна, 'фіна.

У значенні 'дити циган' у НРС зафіксовано лексему цига'нєта, що є фонетичним діалектизмом. Походить від слова *циган* > запозичення з грецької мови: сгр. *Τσίγγανος* (> нгр. *Τσιγγάνος*) виникло з *Ἀτσίγγανος*, етимологія якого не зовсім ясна. Пов'язується з сгр. *ἀδύγγανος* 'представник візантійської єретичної секти' (оскільки цигани прийшли до Європи через Візантію) (ЕСУМ 6, с. 244). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –єт. Фіксуємо ще такий ж семантичний діалектизм цига'нєта, але у значенні 'брудні діти'.

У значенні 'дитина, яка їсть грудне молоко' виражений номен циць'кова. Утворений суфіксальним способом за допомогою суфікса –ов від слова *цицька*, що походить від *циця* > давнє слово дитячої мови звуконаслідувального походження з характерною в утвореннях такого типу редуплікацією (пор. *баба*, *мама*) (ЕСУМ 6, с. 255).

Діалектизм дру'гак у НРС виражено поняттям 'учень другого класу' і походить від порядкового числівника *другий*, яке етимологічно походить від слова *друг* > із сполучень типу стсл. *друугъ друуга* розвинулися прикметникове і числівникове значення 'інший, другий', засвідчені в усіх слов'янських мовах (ЕСУМ 2, с. 134). Утворений номен суфіксальним способом за допомогою суфікса –ак.

Поняття **‘школяр’** у НРС виражено номеном шкіль'ник. Утворено суфіксальним способом за допомогою суфікса **–ник** від слова *школа* > запозичене з латинської мови (можливо, за посередництвом польської). Слат. *scola* ‘школа’ пов’язане з лат. *schola* ‘учена доповідь’ (ЕСУМ 6, с. 433).

Таким чином, частина лексем підгрупи “Назви дітей” утворені суфіксальним способом за допомогою 11 малопродуктивних суфіксів: **-ок-** (*мізинок, первісток*), **-ак-** (*первак, другак*), **-ат/(-ят-)** (*звинята*), **-ет/(-єт-)** (*циганєта*), **-ц-** (*дитинця*), **-ськ-** (*дітиська*), **-юк-** (*зведенюк*), **-ов-** (*цицькова*), **-н-** (*дітлашня*), **-от-** (*мальота*), **-ник-** (*шкільник, похресник*). Інші слова є непохідні (*бах, джус, дріб, фіїн, фіїна, фін, фіна*).

2.5.2. Назви молодих людей

До назв молодих людей належать такі номінативні одиниці ‘молодий хлопець’, ‘дівчина шлюбного віку’, ‘дівчина-підліток’, ‘хлопець-підліток’, ‘недоросток’, ‘молодша донька, яка виходить заміж швидше, ніж старша’, ‘згрубіла назва хлопця’, ‘фамільярна назва дівчини’, ‘згрубіла назва дівчини’, ‘жвава, моторна дівчина’.

Поняття **‘молодий хлопець’** у НРС виражене такими лексемами: ‘бахур, ка'валєр, ка'валір, ‘молодець’. Номен *‘бахур* запозичений з польської мови: п. *bachor* ‘вередлива дитина’ (ЕСУМ 1, с. 153). Діалектизми *ка'валєр, ка'валір* є фонетичними діалектизмами. Літературний відповідник – *кавалєр* > запозичене через посередництво польської, німецької та французької мов з італійської: н. *Kavalier* ‘вершник’, фр. ст. *cavalier* походять від іт. *cavaliere* ‘вершник, кавалерист; кавалєр ордена; рицар’ (ЕСУМ 2, с. 334). Лексема *‘молодець* походить від *молодий* > споріднене з прус. *mal dai* (наз. в. мн.) ‘юнак’, *maldian* (зн. в. одн.) ‘лоша’, *maldunin* (зн. в. одн.) ‘молодість’. Псл. **moldъ* ‘молодий’ (ЕСУМ 3, с. 502). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса **–ець**. Від слова *молодий* походить і лексема *моло'діж* у значенні ‘молодь’, утворена за допомогою суфікса **–іж**. Поняття **‘молодий хлопець’** у НРС виражене ще такими лексемами як валь'ко, що утворилось від слова *валєт* > запозичення з французької мови: фр. *valet* (<*vaslet*) ‘слуга,

лакей; валет (у картах); (ст.) зброєносець' (ЕСУМ 1, с. 324). Та *'парбок*, що є фонетичним діалектизмом > псл. **paorbъkъ* 'молодий слуга, молодий робітник', похідне від **orbъ* 'раб, слуга' (ЕСУМ 4, с. 300).

У значенні *'дівчина шлюбного віку'* зафіксовані лексеми *віда'ниці* та *не'віста*. Перша походить від слова *віддати*, що утворене від *дати* > псл. *dati, davati* (< іє. **dō-, *dō-u-*) (ЕСУМ 2, с. 13). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса *-ниці*. Інший номен – *не'віста* > псл. *nevěsta*, етимологічно не зовсім ясне. На думку більшості дослідників, утворене з частки *ne* 'не' і прикметника жін. р. *věsta* 'знайома, відома', пов'язаного з дієсловом *věděti* 'знати' (пор. вл. *wěsty* 'відомий, визначений, певний', *njewěsty* 'невідомий', стсл. *въсть* 'відомий'). Назва може трактуватися як прояв мовного табу (намагання утаїти від злих духів перехід дівчини в іншу сім'ю). Інші дослідники реконструюють **neц оц edta*, утворене з коренів іє. **neц* - "новий" і **ц ed(h)-* 'вести; брати заміж' (букв. 'новоприведена') (ЕСУМ 4, с. 59).

Поняття *'дівчина-підліток'* у НРС виражене лексемами: *дівча'тисько*, *дівча'тище*, *дів'чє*, *дівчи'ниско*, *дів'чиску*, *дівчи'тиску*, *дівчи'тисько*, *дів'чук*. Утворені від слова *дів*а (ЕСУМ 2, с. 84). Утворені суфіксами *-ськ-*, *-иц-*, *-ч-*, *-иск-*, *-ук-*. Звідки і походить лексема *дів'чєта* у значенні *'назва дівчат'*, утворена суфіксом *-т*, лексема *дів'воха* у значенні *'фамільярна назва дівчини'*, утворена за допомогою суфікса *-ох*, та лексема *дів'вуля* у значенні *'згрубіла назва дівчини'*, утворена суфіксом *-ул*. Крім того, у НРС зафіксована лексема *мар'цівка* *'дівчина-підліток'*. Утворення пов'язане від застарілого слова *марець* 'березень' > через посередництво західнослов'янських мов запозичено з латинської: лат. *mārtius* 'місяць Марса' утворено від *Mārs* 'Марс' (бог весни, потім війни) (ЕСУМ 3, с. 403). Діалектизм утворений суфіксальним способом за допомогою суфікса *-івк*.

Поняття *'хлопець-підліток'* у НРС виражено номенами: *ви́росток*, *дім'вак*, *паруб'ій*, *паруб'чак*, *паруб'чек*, *пів'парубок*, *хлоп'я'тиня*, *'хлопиц*, *хлоп'чиско*. Лексема *ви́росток* походить від слова *ви́рости*, яке утворене від

рости > зіставлялося з гр. *ὄρμανος* ‘росток, стебло’, дінд. *ṛṇōti* ‘піднімається, рухається’ (ЕСУМ 5, с. 125), утворений за допомогою суфікса –ок. Номен *дім'вак* походить від слова *дімва*, яке утворене від *діми* > пізніє псл. *děti* є формою множини від майже втраченого в сучасних слов'янських мовах збірного іменника **děť* (пор. схв. [dǫjɛt], ч. [dět']), що походить з давнішого **doi-t-* < **dai-t* ‘годоване груддю’, пов'язаного з іє. **dhēi-* ‘годувати груддю’, звідки також псл. *dojiti, děva*, укр. *доїти, діва* (ЕСУМ 2, с. 93). Утворене суфіксом –ак. Діалектизми *паруб'ій, паруб'чак, паруб'чек* > псл. **paorbъkъ* ‘молодий слуга, молодий робітник’, похідне від **orbъ* ‘раб, слуга’ (ЕСУМ 4, с. 300). Утворені суфіксами –ій, –ак, –ек. Лексема *нів'парубок* утворена

префіксально-суфіксальним способом за допомогою префіксоїда *нів-* та суфікса –ок. Діалектизми *хлоп'ятиня, 'хлопиц, хлоп'чиско* походять від *хлоп*. Утворені суфіксами –ин, –иц, –иск. Звідси і походять лексеми *хлоп'чиско* та *хлоп'чишиі* у значенні ‘згрубіла назва хлопця’, утворені суфіксами –иск, –иш.

У значенні ‘недоросток’ у НРС виражено номеном *засніток*. Походить від слова *засніта* ‘зіпсованість, квалітет’, утвореного від *сніт* > псл. *sněť* ‘відрізаний стовбур дерева; пень; колода; гілка’ (< іє. **snoito-s* ‘щось відрізане’) (ЕСУМ 5, с. 336). Утворене суфіксом –ок.

Поняття ‘*жвава, моторна дівчина*’ у НРС виражене семантичним діалектизмом *ко'за* > псл. *koza*. Очевидно, споріднене з дінд. *aḡa, aḡāḡ* ‘козел’ (ЕСУМ 2, с. 494).

Таким чином, найбільша кількість лексем пігрупи “Назви молодших людей” утворені суфіксальним способом за допомогою 20 малопродуктивних суфіксів: **-ець-** (*молодець*), **-иц-** (*віданиці*), **-к-** (*валько, парібки*), **-ок-** (*виросток, засніток, парубок*), **-ох-** (*дівоха*), **-ул-** (*дівуля*), **-иськ-** (*дівчатисько, дівчитисько*), **-иш-** (*дівчатище*), **-ч-** (*дівче*), **-ет/(-єт-)** (*дівчєта*), **-ій-** (*парубій*), **-иск-** (*дівчиниско, дівчиску, дівчитиску, хлопчиско, хлопчиско*), **-ук-** (*дівчук*), **-ак-** (*дімвак, парубчак*), **-іж-** (*молодіж*), **-ек-** (*парубчек*), **-ин-** (*хлоп'ятиня*), **-иц** (*хлопиц*), **-иш** (*хлопчишиі*), **-ур-** (*бахур*). 1 – префіксально-суфіксальним (*нівпарубок*).

2.5.3. Назви старших людей

До назв старших людей належать такі номінативні одиниці: ‘старша жінка’, ‘фамільярне називання жінки’, ‘сварлива старша жінка’, ‘згрубіле називання жінки’, ‘старший чоловік’, ‘люди похилого віку’.

Поняття **‘старша жінка’** у НРС виражене лексемами ‘баба, ‘бабка, ма’мусі, ма’тусі, на’нашка.

У значенні **‘старший чоловік’** у НРС виражені лексеми ‘дядько, та’тусьо, хлоп.

Поняття **‘фамільярне називання жінки’** зафіксоване номенами ‘баба-‘лаба, ‘баба-‘шкраба, баби’риха, бабу’лиско, бабу’лице. Усі вони походять від слова *баба* (ЕСУМ 1, с. 102), але перші два є складними іменниками, утвореними від *баба* + *лаба* > запозичення з західнослов’янських мов: п. *laba* ‘лапа’, слц. *laba* розглядаються як варіант слова *lapa* (ЕСУМ 3, с. 173); *баба* + *шкраба* > не зовсім ясне, можливо, пов’язане зі *скребті́*, *шкребті́*, *шкрѣбати* (пор. р. *opórki* ‘шкарбани’ від *poróť*) або зі *шкарба́н* ‘зношений черевик’. П. [szkraby] ‘старе викривлене взуття, висохле, непридатне’, ч. [škráb] ‘старий чобіт’ (ЕСУМ 6, с. 434). Інші лексеми утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *–их*, *–иск*, *–ищ*.

Від слова *баба* походять і варіантні лексеми ‘баба-я’га та ‘баба-я’га у значенні **‘сварлива старша жінка’** > *яга* > з формального погляду псл. *(j)ęga* є ім’ям, похідним від дієслова **ęgt’i*, яке в слов’янських мовах не засвідчене. Вважається спорідненим з лит. *ėngti* ‘душити, давити, тіснити, мучити’. Псл. *(j)ęga/(j)ęza* (ЕСУМ 6, с. 532).

Від слова *баба* походять також і лексеми ба’биско, ба’бище, ‘бабіца, ‘бабка, ба’буля, ба’бура у значенні **‘згрубіле називання жінки’**, утворені за допомогою суфіксів *–иск*, *–ищ*, *–іц*, *–к*, *–ул*, *–ур*. Також фіксуємо лексему *ста’рулиску* у цьому ж значенні, що походить від прикметника *старий* > іє. **stā-ro-*, похідне від **stā-* ‘стати, стояти’. Псл. *starъ-jъ* ‘старий; давній’ (ЕСУМ 5, с. 398). Утворена суфіксом *–улиск*. Звідси ще й походить лексема *ста’рі* у значенні **‘люди похилого віку’**.

Від слова *баба* походять ще й лексеми *'бабзно, баб'нє, баб'нота, 'бабство* у значенні *'жінки'*. Вони утворні суфіксами збірності: *-зн, -н, -от, -ств*. Також зафіксована лексема *ку'біта* у значенні *'жінка'*, що є від польського запозиченого слова *кобіта* > п. *kobieta*, [kobita] *'жінка'*, незважаючи на численні спроби, є словом без визначеної етимології (ЕСУМ 2, с. 477).

Таким чином, найбільша кількість лексем пігрупи “Назви старших людей” утворені суфіксальним способом за допомогою 12 малопродуктивних суфіксів: *-к-* (*бабка, дядько*), *-ус-* (*матусі, мамусі, татусьо*), *-зн-* (*бабзно*), *-их-* (*бабириха*), *-иск-* (*бабиско, бабулиско*), *-ищ-* (*бабище, бабулище*), *-іщ-* (*бабіца*), *-ств-* (*бабство*), *-от-* (*бабнота*), *-н-* (*бабнє*), *-ур-* (*бабура*), *-ул-* (*бабуля*) та способом словоскладання (*баба-яга, баба-яга, баба-лаба, баба-шкраба*).

2.6. Назви осіб за рисами зовнішності

ЛСГ номенів, що характеризують людей за зовнішніми ознаками, об'єднує номінативні ряди на характеристику загальної оцінки зовнішності, ставлення до зовнішнього вигляду, характеристику за виразними особливостями зовнішності, за ознакою здоров'я / нездоров'я та фізичними вадами. Як зазначає Н. І. Бойко, вони належать до “відкритої та динамічної лексичної системи і являють собою важливу її частину, що членується на окремі підсистеми (мікрогрупи, лексико-семантичні об'єднання (групи) та мікрогрупи...”¹³¹.

2.6.1. Назви, що характеризують людину за виразними зовнішніми ознаками

До назв, що характеризують людину за виразними зовнішніми ознаками, належать такі номінативні одиниці: *'той, що має великі очі', 'людина з бородою', 'лобятий', 'чоловік із великими губами', 'той, що має багато прищів', 'той, що покритий шрамами від віспи', 'вусатий чоловік',*

¹³¹ Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: Монографія / Н.І. Бойко. – Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2005. – С. 355.

‘людина з великими вухами’, ‘людина з великою головою’, ‘довгонога людина’, ‘людина, що має короткий, задертий догори ніс’, ‘людина, що має великі зуби’, ‘людина, що має кучері’, ‘людина з великими стопами’, ‘людина з високим чолом’, ‘людина з великим носом’, ‘людина зі скуйовдженим волоссям’.

Поняття *‘той, що має великі очі’* у НРС виражене такими лексемами: *бала'хатий, балаху'ватий, балу'хатий*, що походять від слова *балухи* ‘баньки, очі’ > запозичення з польської мови: п. [bały] ‘балухи’, *bałuchy*, [balonie], як і ч. *balata*, слц. *balatko* ‘скляна кулька’, походять, очевидно, від нім. *Ball* ‘куля’ (ЕСУМ 1, с. 129). Номен *бань'катий* – від *банка* > р. *ба́нка* походить, очевидно, від укр. *ба́нька* або п. *bańka*. Запозичення з російської мови (ЕСУМ 1, с. 134). Діалектизми *біль'май, біль'матий*, очевидно, що утворені від слова *більмо* ‘білувата пляма на роговій оболонці ока, яка призводить до сліпоті’, але етимологію цього слова не з'ясовано. Лексеми *вале'вокий, вали'вокий, валі'вокий, вало'вокий, валу'вокий, валь'вокий, валю'вокий* – це фонетичні варіантні складні утворення з основ дієслова *валіти* (пор. *вивалити очі*) і діалектної форми іменника [вóко] з протетичним **в**. *Валити* > псл. *valiti, valjati* ‘крутити, вертіти, котити’, пізніше ‘качати по землі, розкладати, руйнувати’ (ЕСУМ 1, с. 325). *Око* > псл. *oko*. Споріднене з лит. *akis* ‘око’, лтс. *acs*, прус. *ackis*, дінд. *á kṣī*. Іє. **oku-* ‘бачити; око’ (ЕСУМ 4, с. 170). Звідси теж походять такі лексеми як *вивало'вокий* та *'виприци'вокий*, а також фонетичний варіант *тріс'катий*. А номени *во'каль, во'катий, ву'катий* утворені лише від слова *око* за допомогою протетичного **в** за допомогою суфіксів *-ал, -ат*, а також лексема без протетичного **в** – *о'катий* і його фонетичний варіант *у'катий*. Діалектизми *велико'валь, велико'вокий* походять від слова *великий* > псл. **vel'jъ* ‘міцний, сильний, могутній’, *velikъ* (ЕСУМ 1, с. 346). Фіксуємо ще назви *зір'катий* та *зір'кач*, що походять від слова *зірка* > *зоря* > іє. **g'her-*, **g'herə-*, **g'hrē-* ‘сяяти’, до якого зводяться також псл. *zbrěti*, укр. *здріти, зріти* (ЕСУМ 2, с. 278). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфікса *-ач, -ат*. Знаходимо ще і лексеми *пুলь'катий* та

пульт'кач, що походять від *пультка* > *пуля* > запозичення з російської мови. Найбільш вірогідним джерелом р. *пуля* вважається п. *kula*. Початкове **п-** на місці **к** пояснюється впливом слів *паліть*, *пушка* (ЕСУМ 4, с. 632). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *-т*, *-ач*. А номен цибу'лястий, походить від слова *цибуля* > через посередництво польської та німецької мов запозичене з латинської: лат. *caepula* (*sēpula*) є зменшувальною формою від *саера* (*саере*, *сєра*, *сєре*) ‘цибуля’ (ЕСУМ 6, с. 243). Утворений суфіксом *-аст*.

Поняття ‘**людина з бородою**’ виражене лексемами: боро'дай, боро'даль, боро'дань, боро'дач, буру'аль, буру'дай, буру'даль, буру'дань, буру'дач, буруд'няк, що утворені від слова *борода* > псл. **borda*. Споріднене з лтс. *bārda*, *bārzda*, лит. *barzda*, рпус. *bordus*, двн. *bart*, лат. *barba* (< **farba*). Походить від того самого іє. **bher-/bhor-* ‘бути гострим, колоти’, що і бір, [бóрки], *боронá* (ЕСУМ 1, с. 231). Утворені за допомогою суфіксів *-ай*, *-ал*, *-ан*, *-ач*, *-няк*. Це словотвірні діалектизми.

У значенні ‘**лобатий**’ у НРС зафіксовано такими номенами: буц'матий, утворене від *буц* > очевидно, запозичення з німецької мови (ЕСУМ 1, с. 313); чо'ластий, чо'латий та чу'латий, утворені від слова *чоло* > псл. *čelo* ‘чоло’ (ЕСУМ 6, с. 338).

Звідси теж і утворені лексеми чо'лач, чу'лай, чу'лач у значенні ‘**чоловік із високим чолом**’. Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *-ач*, *-ай*. Також зафіксовано фонетичні варіантні номени: ло'бай, ло'байко, ло'баль, ло'бань, ло'бась, лу'бань, утворені від слова *лоб* > стсл. *льбънь* ‘черепний’. Псл. *льбъ* ‘череп; лоб, голова’. Припускається зв'язок з псл. *lubъ* (< **louib-*) ‘луб, кора дерева, лико; кошик, обруч з кори; дерев'яний обвід (наприклад, сита)’. Первісним значенням псл. *льбъ* у такому разі, очевидно, було ‘шкаралупа, лущина’ (пор. схв. ст. і діал. *lur* ‘череп’ і [*lûp*] ‘лущина, шкаралупа’) (ЕСУМ 3, с. 274). Утворені суфіксами *-ай*, *-к*, *-ал*, *-ан*, *-ас*. Діалектизми словотвірні.

У значенні **‘чоловік із великими губами’** фіксуємо лексеми: вар'тай, вар'галь, вар'гач, вар'тій, вар'гуля, утворені від слова *варга* > запозичено з польської мови: п. *warga* ‘губа’. Семантичний розвиток тут паралельний до розвитку *губа́* від *гну́ти* (**gъb-nōti*). Очевидно, псл. **vъrga* означало не всю губу, а тільки її верхню чи нижню м'ясисту частину (ЕСУМ 1, с. 331). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів –*ай*, –*ал*, –*ач*, –*ій*, –*ул*. Також знаходимо номен грубо'варгій, утворений способом основоскладання: *грубий* > псл. *grōbъ*, *grubъ*. Споріднене з лит. *grublus* ‘грубий, необтесаний’, *grubùs* ‘шорсткий, грудкуватий’, *grùbti* ‘грубіти’, лтс. *grumba* ‘зморшка’ (ЕСУМ 1, с. 603) + *варга*.

Поняття **‘прищавий’** у НРС виражене лексемами веньгро'ватий, походить від слова *венгрина* ‘личинка солітера у м'ясі свиней’ > запозичення з польської мови: п. *wągrzyna* (*wągrzysca*) ‘хвороба свиней, спричинювана личинками солітера’, похідне від *wągr* ‘вугор; солітер’ (ЕСУМ 1, с. 348). Семантика мотивована зовнішнім виглядом свині під час цього захворювання.

У значенні **‘покритий шрами від віспи’** у НРС фіксуємо такі номени: веснівко'ватий, пов'язаний зі словом *веснянки* ‘пігментні плями на шкірі’. Назва мотивована тим, що ці плями особливо стають помітними навесні. Слово походить від *весна* > псл. *vesna* (ЕСУМ 1, с. 363), дзьоб'батий, пов'язаний з *дзьобати* > *дзьоб* > запозичення з польської мови: п. *dziob*, *dziub* виникло в XVIII ст. як вторинний дериват від *dziobać* (< *dziubac*), де *o*, як *i* в ч. *d'obati* ‘дзьобати’, з'явилося внаслідок зближення з фонетично та семантично схожим *zobać* ‘їсти, дзьобати’. Утворене семантично – ‘подібний до того, якого хтось подзьобав’, звідси і лексема *по'дзьобаний*. Також фіксуємо ра'батий, ра'бий, ри'батий, ри'бий, риби'натий, рі'бий, утворений від *рябий* > псл. сх. **rębъ* ‘строкатий’, **erebъ*, **ěrębъ*, **arębъ* (ЕСУМ 5, с. 152). Утворений суфіксальним способом за допомогою суфікса –*ат*.

Поняття **‘вусатий чоловік’** виражене номенами: ву'сай, ву'саль, ву'сач, утворені від слова *вус* > псл. *(*v*)*osъ*. Не зовсім ясне. Вважалося спорідненим

з прус. *wanso* ‘перша борода’, дірл. *fés* ‘борода’, *find* ‘волосся’, двн. *wint-* (у *wintbrāwa* ‘вія’) (ЕСУМ 1, с. 440). Утворене за допомогою суфіксів –ай, –аль, –ач. Словотвірні діалектизми.

У значенні **‘людина з великими вухами’** у НРС виражене діалектизмами: ву'хай, ву'халь, ву'хань, походить від слова *вухо* > псл. **ucho* < **ouso*. Споріднене з лит. *ausis* ‘вухо’, лтс. *aus*, прус. *āusins*, гот. *ausō*. (ЕСУМ 1, с. 441) Утворене за допомогою суфіксів –ай, –аль, –ань. Словотвірні діалектизми.

Поняття **‘людина з великою головою’** зафіксовані номенами: голо'вай, голо'вайко, голо'вань, голо'валь, які утворені від слова *голова* > псл. **golva*. Споріднене з лит. *galvā* ‘голова’, лтс. *galva*, прус. *gallū* (знах. в. *galwan*), вірм. *glux* (род. в. *gl̥xou*). Первісне значення мало бути ‘шкаралупа, череп’ (пор. череп: *черепаха* або лат. *testa* ‘шкаралупа; череп, голова’, фр. *tête* ‘голова’: лат. *testūdō* ‘черепаха’) (ЕСУМ 1, с. 550). Утворені суфіксами –ай, –к, –ань, –аль. Словотвірні діалектизми.

У значенні **‘людина, що має короткий, задертий догори ніс’** у НРС виражені такі лексеми: задерко'носий, задерку'носий, задерто'носий, задерту'носий, що утворені способом основоскладання: власне українське експресивне утворення на базі дієслова *дёрти* (пор. *дёрти нóса* ‘пихато поводитися’); зако'цьорблений ‘замерзнути, залякнути’ > результат видозміни форм [закоченіти], [закочиніти] ‘заціпеніти’, [закачаніти] ‘задубнути від холоду’, очевидно, під впливом *закоцю́ бнути, закоцю́ бти*, [закоцябну́ти] ‘замерзнути, залякнути’ (ЕСУМ 2, с. 227). Лексеми пирка'носий, пир'катий, пирко'носий, утворені від слів *пиркатий* > очевидно, сюди ж схв. *пр̥́нав* ‘кирпатий’, *пр̥́нити* ‘піднімати, дерти (ніс); надувати губи; кривити рот’. Глибша етимологія неясна. Тлумачення української форми як результату метатеми в слові *кирпа́тий* (ЕСУМ 4, с. 373) та *ніс* > псл. *nosъ* (ЕСУМ 4, с. 102).

Від слова *ніс* походять і лексеми *но'сай* та *но'саль* у значенні '**людина з великим носом**', утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *-ай*, *-аль*. Словотвірні діалектизми.

Поняття '**людина, що має великі зуби**' у НРС виражене діалектизмом *зу'баль*, утворене від слова *зуб* > псл. *zobъ*. Споріднене з лит. *žat̃ bas* 'гострий предмет, грань балки, лезо', раніше 'загострений кілок', *žat̃ bis* 'соха', *žėmbėti* 'пускати паростки, проростати', *žėt̃ bti* 'кроїти, різати', лтс. *zùobs* 'зуб' (ЕСУМ 2, с. 281). Утворений за допомогою суфікса *-аль*. Словотвірний діалектизм.

У значенні '**кучерявий**' зафіксовано такі номени: *кіндзю'равий*, *кондзі'рявий*, *кондзьо'равий*, утворені від слова *кіндзер* 'волосяний пук на кінці бича' > запозичення з польської мови: п. *kędzior* 'волосяний пук, локон', споріднене з укр. *кудрі* (ЕСУМ 2, с. 447), утворені за допомогою суфікса *-ав*, *-яв*. І ще номен *куче'ревий*, утворений від слова *кучер* > псл. *kičer-ъ* (чол. р.), *-а* (жін. р.), пов'язане з *кища* 'купа; сніп; чуб'. Споріднене з лтс. *kauka* 'чуб', *kukurs* 'пипоть', гот. *hauhs* 'високий' (ЕСУМ 3, с. 167).

Поняття '**людина з великими стопами**' у НРС виражене лексемами: *ла'бай*, *ла'байко*, *ла'баль*, утворені від слова *лаба* > запозичення з західнослов'янських мов: п. *laba* 'лапа', слц. *laba* розглядаються як варіант слова *lara* (ЕСУМ 3, 173), за допомогою суфіксів *-ай*, *-к*, *-аль*.

Таким чином, у підгрупі "Назви, що характеризують людину за виразними зовнішніми ознаками" лексеми утворені суфіксальним способом за допомогою 3 високопродуктивних суфіксів: *-ат-* (*балахатий*, *балухатий*, *банькатий*), *-ай-* (*більмай*, *бородаї*, *бурудаї*), *-аль-* (*бородаць*, *буруаль*, *бурудаць*, *варгаль*); 2 продуктивних суфіксів: *-ань-* (*бородань*, *бурудань*, *вухань*), *-ач-* (*бородач*, *бурудач*, *варгач*); 12 малопродуктивних суфіксів: *-уват-* (*балахуватий*), *-як-* (*бурудняк*), *-нат-* (*рибинатий*), *-ій-* (*варгій*), *-ул-* (*варгуля*), *-оват-* (*веньгроватий*, *веснівковатий*), *-к-* (*головачко*, *лабайко*, *лобайко*), *-ен-* (*закоцьорблений*), *-ав-/(-яв-)* (*кіндзюравий*, *кондзірявий*, *кондзьоравий*), *-ев-/(-єв-)* (*кучереєвий*), *-ен-* (*закоцьорблений*), *-ась-* (*лобась*), *-*

аст-/(-яст-) (цибулястий, чоластий). Інші ж утворені способом основоскладання (валевокий, витрищивокий, грубоваргий).

2.6.2. Назви осіб, які характеризують ставлення людини до зовнішнього вигляду

До назви осіб, які характеризують ставлення людини до зовнішнього вигляду, належать такі номінативні одиниці: 'неохайна людина', 'забруднений', 'неохайна жінка', 'неохайний хлопець', 'незграба', 'охайна людина', 'смердюх'.

Поняття '**неохайна людина**' у НРС виражене лексемами *ва'люха*, утворена від слова *валити* > псл. *valiti, valjati* 'крутити, вертіти, котити', пізніше 'качати по землі, розкладати, руйнувати'. Споріднене з лит. *volióti (võlioti)* 'катати', лтс. *vâlât* 'катати, вертіти', дінд. *vâlati* 'крутиться; повертається', *valayati* 'котить, повертає', двн. *wallan* 'кипіти, бурлити' (ЕСУМ 2, с. 296). Діалектизм словотвірний. *Ле'рейда* > запозичення з польської мови: п. [*legiejda*] 'ледар; незграбна людина; нездара, недотепа, волоцюга', [*lezejda, legejda, hygiejda*] вважається нерегулярним жартівливим утворенням від *legać* 'лягати', спорідненим з укр. *лягати* (ЕСУМ 3, с. 208); '*фльондра*' > запозичення з польської мови: п. *flądra, flondra* 'неохайна або розпусна жінка' походить від н. [*Flunder, Flander*] 'ганчір'я; легковажна дівчина', пов'язаного з *Flandern* 'Фландрія', звідки вивозили на Схід товари, зокрема сукна (ЕСУМ 6, с. 112); '*фльорка*' > можливо, результат експресивної видозміни слова *хляра* 'негода' (ЕСУМ 6, с. 113). Утворені за допомогою суфіксів -юх, -к.

У значенні '**забруднений**' у НРС виявлено такі лексеми: '*мащений, ма'зер*', що походять від слова *мазати* > псл. *mazati* 'мазати', споріднене з лтс. *(iz)miôzêt* 'мучити, обдурювати; (первісно) бруднити', лит. *mezti* 'угноювати'. Іє. *mag-* 'місити, обмазувати' (ЕСУМ 3, с. 358). Утворений за допомогою суфіксів -ен, -єр. Номен *зата'лапаний* походить від *заталапати* > звуконаслідувальне утворення, похідне від вигуку *талáп* ([*таля́п*], *телеп*).

Пор. *ляпати* від вигуку *ляп*. П. [*tałapać się*] ‘плескатися, хлюпатись у воді’ (ЕСУМ 5, с. 507).

Поняття **‘неохайна жінка’** виражене лексемами *ка'пара*, *ка'парниця*, *капа'роха*, *капа'руга*, утворені від слова *капар* > походження не зовсім ясне. Можливо, походить від гебр. *karprāgā* ‘вибачення; покутна жертва; (перен.) щось жалюгідне, нічого не варте’ (ЕСУМ 2, с. 369). Звідси і походить лексема *ка'парний* у значенні **‘неохайний хлопець’**. Діалектизми словотвірні. *Охаб* – від *охабити* > префіксальне утворення від **ха'бити*. Стсл. *хабити* ‘псувати, гноїти’, які зводяться, очевидно, до псл. *habiti*. Дальші зв'язки неясні (ЕСУМ 4, с. 239).

У значенні **‘незграба’** у НРС зафіксована лексема *кор'няга*, пов'язане зі словом *корнак* ‘залишок кореня’. Діалектизм словотвірний, очевидно, результат контамінації слова *ко'рінь* і основи *корн-* ‘короткий, куций (<обрізаний)’, наявної у дієслові [*корняти*] ‘бити, рубати’ (ЕСУМ 3, с. 31).

Поняття **‘охайна людина’** виражене лексемами: *пле'каний* – походить від *плекати* > очевидно, запозичено як карпатський чабанський термін з румунської і молдавської мов: рум. [*plecă*] ‘годувати груддю’, *aplecă* (молд. *анлекă*), *plecătoăre* ‘вівця, яка дає молоко’ (ЕСУМ 4, с. 436); *че'нура*, *чипир'ненький*, які походять від *чепурити* ‘прикрашати’ > псл. *čepuriti se*, що є складним утворенням з експресивного префікса *če-* і дієслівної основи -*puriti*, яку зближують з -*руг-* (р. *растоу́й рить*) (ЕСУМ 6, с. 297); *‘чичий* – від *чича* ‘квітка’ > запозичення з турецької мови: тур. *çiçek* ‘квітка’ є словом неясного походження (ЕСУМ 6, с. 332); *штра'мак*, *штра'мака* – від *штрамати*, походження якого не зовсім ясне. Можливо, походить від н. *strammen* ‘туго стягати; [різати, тиснути (про тісний одяг)]’, що пов'язане зі *stramm* ‘прямий, рівний; натягнений’, яке зіставляється з гол. *stram* ‘тугий’, ісл. *strembinn* ‘тугий, натягнений’, а також із гр. *στερέμνιος* ‘твердий, міцний’ (ЕСУМ 6, с. 480).

У значенні **‘той, від кого смердить’** у НРС зафіксовано діалектизм *смер'дюха*, утворений від дієслова *смердити* > псл. **smьr děti* ‘смердіти’,

**smordъ* ‘сморід’. Споріднене з лит. *smirdė’ti* ‘смердіти’, лтс. *smirdēt*, лат. *merda* ‘кал, нечистоти’ (ЕСУМ 5, с. 317). Утворене за допомогою суфікса –*юх*. Словотвірний діалектизм.

Таким чином, лексеми підгрупи “Назви осіб, які характеризують ставлення людини до зовнішнього вигляду” утворені суфіксальним способом за допомогою 12 суфіксів: *-ух-/(-юх-)* (*валюха, смердюха*), *-ен-* (*мащений*), *-ан-* (*заталапаний, плеканий*), *-н-* (*капарний*), *-иц-* (*капарниця*), *-ох-* (*капароха*), *-ак-* (*штрамак, штрамака*), *-уг-* (*капаруга*), *-аг-/(-яг-)* (*корняга*), *-ер-/(-єр-)* (*маєр*), *-к-* (*фльорка*), *-еньк-* (*чипирненький*). Інші ж – непохідні (*капара, легейда, фльондра, чепура, чічий, охаб*).

2.6.3. Назви осіб, що характеризують людину за особливістю статури

До назв осіб, що характеризують людину за особливістю статури належать такі номінативні одиниці: ‘дебела сильна жінка’, ‘велетень’, ‘товстий’, ‘горбатий чоловік’, ‘череватий’, ‘висока людина’, ‘кістлява людина’, ‘худя людина’.

Поняття ‘*дебела сильна жінка*’ у НРС виражено лексемами: *‘баба-грім, ба’бега, ба’биско, грім-’баба*.

У значенні ‘*велетень*’ зафіксовано номен *веле’кун*. Походить від слова *великий* > псл. **velъjъ* ‘міцний, сильний, могутній’, *velikъ* (ЕСУМ 1, с. 346). Утворено за допомогою суфікса –*ун*. Словотвірний діалектизм.

Поняття ‘*горбатий чоловік*’ виражено такими лексемами: *гор’бай, гор’баль, гор’бань, гор’бач*, утворені від слова *горб* > псл. **gъrbъ*. Іє. **gerb-* ‘морщитися, вигинатися’, похідне від **ger* ‘крутити, вити’ (ЕСУМ 1, с. 563). Словотвірні діалектизми.

У значенні ‘*товстун*’ у НРС фіксуємо номени: *гру’бас, гру’баш, гру’бестий, гру’бечий, грубі’лятний*. Утворені від *грубий* > псл. *grъbъ, grubъ*. Споріднене з лит. *grublus* ‘грубий, необтесаний’, *grubùs* ‘шорсткий, грудкуватий’, *grùbti* ‘грубіти’ (ЕСУМ 1, с. 603). Утворені за допомогою суфіксів: –*ас, –аш, –єст, –єч, –н*. Словотвірний діалектизм.

Поняття **‘череватий’** у НРС виражені діалектизмами: гели'ватий > від *телево* ‘товстий живіт’ > неясне. Можливо, походить від уг. [gelyva] ‘воло’. П. [gielewaty] ‘пузатий’, [gelewaty] (ЕСУМ 1, с. 492), тельбуху'ватий > *тельбух* > очевидно, запозичення з польської мови: п. [telbuch] ‘товсте черево, пузо’ виникло з [terbuch] ‘черево, пузо’, пов’язаного з укр. [тебу́х] ‘тельбух’ (ЕСУМ 5, с. 541); *чере'валь*, *чере'вань* – від *черево* > псл. *červo. Зіставляється з прус. *kērmens* ‘тіло, живіт’, дісл. *hōrund* ‘м’ясо, тіло’, двн. *hērdo* ‘шкура, шкіра’ (ЕСУМ 6, с. 300).

У значенні **‘висока людина’** у НРС виражено лексемами: ге'вало – походження якого неясне. Можливо, запозичене з єврейської мови (ЕСУМ 1, с. 488); дув'гань – пов’язане зі словом *довгий* > псл. *dъlgъ ‘довгий’. Іс. *digh- ‘довгий’ (ЕСУМ 2, с. 100); здоро'вань – *здоровий* ‘великий’ > остаточно не з’ясоване. Припускається псл. *sъdorvъ, як утворене з компонентів *съ-*, спорідненого з дінд. *su-* ‘добрий’, ав. *hu-*, гал. дірл. *su-*, *so-*, гр. *ύ-*(*γής*), і **dorv-*, пов’язаного чергуванням голосних з **dervo* ‘дерево’. Таким чином, первісне значення – ‘з доброго дерева’ (ЕСУМ 2, с. 255), ти'квар – утворене від слова *тиква* ‘назва посудини круглої форми’ > псл. *tyku* не зовсім ясне (ЕСУМ 5, с. 566). Утворене суфіксальним способом за допомогою суфікса –*ар*.

Поняття **‘кістлява людина’** виражене діалектизмом ко'щавий > *кощій* – значення ‘худа, кошава людина; скнара’, мабуть, є результатом вторинного зближення з *кість* (*кістка*) > псл. *kostъ* ‘кість; труп забитого або його частина’, пов’язане з *kosati* ‘бити, рубати’, *česati* ‘чесати, скребти’ (ЕСУМ 2, с. 450). Утворене за допомогою суфікса –*ав*. Лексема зафіксована у літературній мові.

У значенні **‘худа людина’** зафіксовано номени: мар'ний – походить від *мара* > припускається зв’язок з *ма́ рний*, *морі́ ти*, *ме́рти*. Не зовсім ясне. Псл. *tara* ‘привид’ (ЕСУМ 3, с. 388). Сух'май, сух'ман, су'хобдза – від *сухий* > псл. *suxъ* (< **sous-*) ‘сухий’, пов’язане чергуванням голосних із **sъхnоті* ‘сохнути’. Споріднене з лит. *saĩsas* ‘сухий’ (ЕСУМ 5, с. 486). Номен сухо'реба

утворений способом основоскладання: *сухий* + *ребро* > назва пов'язана з тим, що ребра є своєрідним дахом, який покриває грудну клітку. Іє. **rebh-* 'покривати дахом'. Псл. *rebro*, утворене за допомогою суфікса *-ro* (пор. *бедро*) від основи **reb-* (ЕСУМ 5, с. 38). Також у значенні '**зневажлива назва художого чоловіка**' використано лексему *ха'бетник* – від *хаб* 'старий кінь' > псл. *хабъѣ* 'слабий, поганий' є похідним від дієслова *habati* 'псувати, бруднити'. П. *chabeta* 'шкапа', [*chaba, chabas*], *chaby* 'кості; кістки, що випинаються з-під шкіри', ч. *chabý* 'слабий, немічний, поганий' (ЕСУМ 6, с. 145). Звідси і походить лексема *ха'бета* у значенні '**зневажлива назва художі жінки**'.

Таким чином, лексеми підгрупи "Назви осіб, що характеризують людину за особливістю статури" утворені суфіксальним способом за допомогою 20 суфіксів: **-ар-** (*тиквар*), **-ег-** (*бабета*), **-иск-** (*бабиско*), **-н-** (*марний*), **-ун-** (*велекун*), **-ав-** (*кощавий*), **-обдз-** (*сухобдза*), **-ай-** (*горбай, сухмай*), **-ат-** (*геливатий*), **-уват-** (*тельбухуватий*), **-ятн-** (*грубілятний*), **-ест-** (*грубестий*), **-еч-** (*грубечий*), **-ет-** (*хабета*), **-аш-** (*грубаши*), **-ач-** (*горбач*), **-ас-** (*грубас*), **-ан-** (*сухман*), **-ань-** (*горбань, дувгань, здоровань, черевань*), **-ник-** (*хабетник*), **-аль-** (*горбаль, череваль*), словоскладання (*баба-грім, грім-баба*) та основоскладання (*сухореба*).

2.6.4. Назви осіб, що характеризують людей за станом зору, слуху, вадами мовлення, статури

До назв осіб, що характеризують людей за станом зору, слуху, вадами мовлення, статури належать такі номінативні одиниці: 'короткозорий', 'заїкуватий', 'глуха людина', 'косоокий', 'кульгава людина', 'кривонога людина', 'шульга', 'людина, яка ходить, викривлюючи ноги до середини', 'людина, що носить окуляри', 'людина, яка погано бачить', 'шепелява людина'.

Поняття '**короткозорий**' у НРС виражено лексемами: *'близько'зорий*, *'нисько'зорий*. Утворені основоскладанням від основ похідних від *близько* > *близ* (*заст.*) > псл. *blizъ, blizъkъ* (ЕСУМ 1, с. 208) + *зрѣти* 'бачити' > псл.

zbrěti (ЕСУМ 2, с. 280). Інше від *низ* > псл. *nizъ* ‘униз’. Споріднене з дінд. *ní* ‘униз’, *nitarām* ‘донизу’. Іє. **nī̃* – ‘униз, унизу’ (ЕСУМ 4, с. 85) + *зріти*.

У значенні ‘**заїкуватий**’ у НРС зафіксовано номени *гу'кавий* та *'гикало*. Походять від *гикати* > псл. *ikati*, звуконаслідувального походження. Питання позаслов'янських зв'язків не з'ясоване і складне для розв'язання через можливість паралельного розвитку. Пов'язане з псл. *ичати* ‘стогнати’ (ЕСУМ 1, с. 506).

Поняття ‘**глуха людина**’ у НРС виражено діалектизмами *глусть'мак*, *глу'хар*, *глух'мак*, *глух'ман*, *глуш'мак*. Походять від *глухий* > псл. *gluxъ* ‘глухий’, **glъxnqti* ‘глухнути’ (пор. р. *глохнутъ*, п. ст. *(o)klnqс* < **(o)glъchnqti*). Первісне значення, очевидно, ‘той, хто слухає’, далі ‘уважний’, потім ‘глухуватий, глухий’ (за характерною рисою глухих, слуханням з напруженою увагою). Крім того, слово пов'язане з псл. *glurъ*, оскільки поняття ‘глухий’ і ‘дурний’ часто змішуються (ЕСУМ 1, с. 530). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів –ак, –ар, –ан.

У значенні ‘**косоокий**’ у НРС зафіксовано такі варіантні лексеми: *завзо'вокий*, *зази'вокий*, *зази'окий*, *зазо'вокий*, *зазо'окий*, *зазу'вокий*, *зизо'вокий*, *зизо'окий*, *зизу'вокий*, *зіза'вокий*, *зізо'вокий*, *зозо'вокий*, *зозо'окий*, *сизо'вокий*, *сизо'окий*, що походять від *сизоокий* ‘косоокий’ > результат видозміни форми [зизоокий] і заміщення деєтимологізованої основи *зі'зий* фонетично подібною основою *сизий*. Утворений від основи *зиз* > запозичення з польської мови: п. *zyz*, *zez* ‘косоокість’ від давнішого *zez* ‘шістка в кістковій грі’ походить від н. *Sechs* (двн. *sěhs*) ‘шість’, спорідненого з гот. *saīhs*, лат. *sex*, псл. *šestъ*, укр. *шість* (ЕСУМ 2, с. 261) + *око* > псл. *oko*. (ЕСУМ 4, с. 170). Діалектизми є фонетичні. Лексеми *'здречий*, *'здрячий* походять від слова *зрячий* > *зріти*. Діалектизми фонетичні. У НРС також зафіксована лексема *прозо'рокий*, що походить від *прозорий* > *зріти* + *око*. Номени *різно'окий*, *розно'окий* утворені від *різний* > псл. **orzъnъ*, похідне від **orz-* ‘роз-’ (ЕСУМ 5, с. 93) + *око*. Лексеми *ска'лач*, *скало'вокий*, *скало'окий*, *шкало'окий* походять

від *скалозорий* > ‘з більмом на оці’. Утворені способом основоскладання та за допомогою суфіксів: *–еч*, *–яч*, *–ач*.

У значенні ‘*кульгава людина*’ у НРС зафіксовано номен *ка'вуля* > пов’язане з [*кавуля*] ‘загнута палиця’, яку використовують люди, які кульгають. Походження не зовсім ясне. Можливо, давніше **ковуля*, похідне від того самого кореня, що й *ковінька*, [*ковеня*]. Може бути також звичайним афективним утворенням (ЕСУМ 2, с. 336).

Поняття ‘*кривонога людина*’ у НРС виражене номенами: *кри'вак*, *кри'вулі*, *кри'вуля*, які утворені від прикметника *кривий* > псл. **krivъ* ‘кривий, вигнутий, викривлений, покалічений, кульгавий; несправедливий, поганий; лівий; винний’. Балт.сл. **krei-vo-* розглядається як розширення іє. **(s)ker-* ‘вигинати, кривити, крутити’, з яким, можливо, пов’язані також лат. *curvus* ‘зігнутий; закривлений, кривий’, гр. *κυρτός*, ав. *skarəpa-* ‘круглий’ (ЕСУМ 3, с. 88). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *–ак*, *–ул*. Також зафіксовано лексему *'криво'лабий*, утворену способом основоскладання: *кривий* + *лаба* > запозичення з західнослов’янських мов: п. *laba* ‘лапа’, слц. *laba* розглядаються як варіант слова *lapa* (ЕСУМ 3, с. 173).

У значенні ‘*шульга*’ у НРС зафіксовано такі лексеми: *лі'вак*, *лі'вас*, *лів'кун*, *лів'кут*, *лів'кутник*, *ліву'ручник*, *лі'вутник*, *лів'цун*, *лів'шун*, *лі'кутник*, *лі'хун*. Лексеми *лі'вак*, *лі'вас* походять від слова *лівий* > псл. *lěvъ* ‘лівий, неправий, несправедливий, фальшивий, злий’. Іє. **laiuo-*, можливо, з первісним значенням ‘кривий, викривлений’ (пор. розвиток семантики антонімічного псл. *pravъ* ‘правий’ від ‘прямий’, а також схв. [*krîv*] ‘лівий’ при *крîв* ‘кривий; винний; фальшивий’) (ЕСУМ 3, с. 256). Діалектизми словотвірні. До речі, звідси і походить лексема *ліва'чисько* у значенні ‘людина, яка ходить, викривлюючи ноги до середини’, утворена за допомогою суфікса *–иськ*. Номени *лів'кун*, *лів'кут*, *лів'кутник*, *лі'вутник*, *лів'цун*, *лів'шун*, *лі'кутник*, *лі'хун* походять від *лівкут*, що є результатом контамінації слів *ліва́к*, *лівша́* і [*маньку́т*] ‘лівша’, [*майкут*], і є фонетичними діалектизмами. А номен *ліву'ручник* спершу утворений способом

основоскладання: *лівий* + *рука* > споріднене з лит. *rankà*, пов'язаним чергуванням голосних з *renkā*, *riñkti* 'збирати', *parankà* 'збір, збирання', лтс. *rā oka*, прус. *rancko*, (зн. в. *rānkan*). Псл. *rōka* 'рука' (ЕСУМ 5, с. 136). Але потім за допомогою суфікса *-ник*.

Також у значенні '*шульга*' у говорі зафіксовані номени *'майкут*, *май'кутник*, *малі'кутник*, *маль'кут*, *маль'кутник*, *'манькут*. Походять від *манька* 'ліва рука' > запозичення з польської мови: п. *tańka* заст.) 'ліва рука', *zażyć* (*zajść*) *kogo z tańki* 'обдурити', *tańkut* 'лівша', [*tańkat*], як і ч. *mandák*, походить від іт. *manca* 'ліва рука', яке зводиться до лат. *manus* 'каліка; слабкий; неповний' (ЕСУМ 3, с. 388). Утворені суфіксальним способом за допомогою суфіксів *-ут*, *-ник*.

Поняття '*людина, що носить окуляри*' виражена лексемою *оч'кар*, що походить від слова *очі*, яка у свою чергу від *око*. Утворена суфіксальним способом за допомогою суфікса *-ар*. Словотвірний діалектизм.

У значенні '*людина, яка погано бачить*' виражені лексеми: *слі'пак*, *слі'паль*, *сліпа'чина*, *сліпа'чисько*. Утворені від *сліпий* > псл. *slěpъ-jь* 'сліпий', *slěpnŏti* 'сліпнути'. Задовільного пояснення не має. Заслуговує на увагу зведення псл. **sloj p-/slip-* до іє. **lej p-(loj p-)* 'намазувати', збереженого у лат. *līppus* 'підсліпуватий, із запаленими очима' (ЕСУМ 5, с. 304). Утворені суфіксами *-ак*, *-ал*, *-ин*, *-иськ*. Словотвірні діалектизми.

Таким чином, найбільша кількість лексем підгрупи "Назви осіб, що характеризують людей за станом зору, слуху, вадами мовлення, статури" утворені суфіксальним способом за допомогою 2 продуктивних суфіксів: **-ак-** (*глусьмак*, *глухмак*, *глушман*), **-ник-** (*лівкутник*, *малікутник*, *малькутник*) та 12 малопродуктивних: **-ав-** (*гикавий*), **-ал-** (*гикало*), **-ар-** (*глухар*, *очкар*), **-ас-** (*лівас*), **-ан-** (*глухман*), **-еч-** (*здречий*), **-ач-/(-яч-)** (*здрячий*, *скалч*), **-ул-** (*кавуля*, *кривулі*, *кривуля*), **-ин-** (*сліпачина*), **-иськ-** (*сліпачисько*, *лівачисько*), **-ут-** (*майкут*, *малькут*, *манькут*, *лівкут*), **-ун-** (*лівкун*, *лівцун*, *лівшун*, *ліхун*). Інші утворені способом основоскладання, яке є ускладнене флексійним

способом (*близькозорий, ниськозорий, криволабий*). У цій групі переважають словотвірні діалектизми.

2.7. Назви осіб за внутрішньою ознакою

У лексичній системі української мови цікаву групу становлять атрибутивні назви осіб, що протягом століть постійно поповнюються новими словами. Сюди належать лексеми з натяком на певні внутрішні якості: на темперамент, поведінку, рівень розвитку, вікові особливості, риси вдачі, побутові звички, які не свідчать про характер, а є окремими доповненнями поведінки.

2.7.1. Назви осіб за рисами характеру, що виражають відношення особистості до діяльності

До назв осіб за рисами характеру, що виражають відношення особистості до діяльності належать такі номінативні одиниці: ‘несміливий хлопець’, ‘ні до чого нездатна людина’, ‘роззява’, ‘лінива людина’, ‘роботяща жінка’, ‘смілива жінка’, ‘жвавий хлопець’, ‘сміливець’, ‘нікчемна людина’, ‘той, хто має добру пам’ять’, ‘здібна людина’, ‘працьовитий хлопець’.

Поняття ‘*несміливий хлопець*’ у НРС виражене такими лексемами: *‘баба, баб’люх*, утвореного від *баба* (ЕСУМ 1, с. 102). Утворений за допомогою суфікса *–юх*. Також номенами *ва’луйко* та *во’луйко* > очевидно, похідне від др. *волуй* ‘волячий’, *воль* ‘віл’. Форма з **ва-** вказує на можливість контамінації з [валю́га] ‘ледар’, [валю́ка] (ЕСУМ 1, с. 423). Діалектизм *во’ферма* – від *оферма*, за допомогою приставного **в** > запозичення з польської мови: п. *oferma* ‘недолуга, нездатна людина’ етимологічно неясне (ЕСУМ 4, с. 237). Номени *ла’мага, ло’мага* – від *ламати* > псл. *lomiti*, ітератив *lamati* (ЕСУМ 3, с. 188). Утворені за допомогою суфікса *–аг*.

У значенні ‘*ні до чого нездатна людина*’ виражені такі лексеми: *нез’граба* – від *зграбний* > запозичення з польської мови: п. *zgrabny* походить від *grabić* ‘гребти, чистити, скребти’, спорідненого з укр. *гребти́*, *граблі́*. Значення ‘вишуканий, витончений, елегантний’ розвинулось, очевидно, через

проміжне ‘здатний до хватання’ (ЕСУМ 2, с. 253). *‘Нємрїб* – від *требѧ* > псл. **terba* ‘потреба, необхідність’, очевидно, пов’язане з **terbiti* ‘очищати від лушпиння; терєбити; корчувати; м’яти, смикати; термосити; каструвати’. У такому разі розвиток семантики йшов від ‘корчувати, чистити, робити корисним’ до ‘потребувати, споживати, куштувати’ (ЕСУМ 5, с. 625). *‘Нуз’далиий* – етимологічно від *ѧтѧ* > псл. *dati, davati* (< іє. **dō-*, **dō-u-*). Споріднене з лит. *dúoti* ‘давати’ (ЕСУМ 2, с. 13). Також номен *‘шляга* > *шляга* ‘довбня’ – вживають іронічно > запозичення з німецької мови: н. *Schlage* ‘дерев’яний молот; довбня’ утворене від *schlagen* ‘бити’ (ЕСУМ 6, с. 442). І ще фіксуємо номен *‘шкарадъ* – від *скарїдъ* ‘погань’ > псл. *skaredъ, skarědъ* ‘гидкий’. Споріднене з дісл. *skarn* ‘гній, послід’. Українські форми з початковим **ш-** з’явилися в основному під впливом західнослов’янських мов (ЕСУМ 5, с. 266).

Поняття *‘роззява’* у НРС фіксуємо такими номенами: *ба’лемба* утворено фонетично від *валѧти* > псл. *valiti, valjati* ‘крутити, вертїти, котити’, пізніше ‘качати по землі, розкладати, руйнувати’. Споріднене з лит. *volióti (võlioti)* ‘катати’ (ЕСУМ 1, с. 325). Діалектизми *роз’дойма* та *руз’дойма* – етимологічно від *їмѧти* > псл. *imati* ‘брати’, ітератив до *jti* (< **jьmti* < **ĩm-*). Споріднене з лит. *imti* ‘брати’, лтс. *jemt*, лат. *emo, emere*, ірл. *air-eta* ‘підхопить’. Іє. **em* ‘брати’ (ЕСУМ 2, с. 296).

У значенні *‘лінива людина’* у НРС фіксуємо такі номени: *ба’раба* – від *бараб* ‘зайда’ > очевидно, запозичення з сербохорватської мови: схв. *барѧба* ‘груба людина, босяк; наволоч’, *барѧ бер* ‘босяк’, як і слн. *barába* ‘нікчема, негідник’, походять, мабуть, від іт. *[baraba]* ‘розпусник, нероба’, п. *[baraba]* ‘пройдисвіт’, ч. *[baraba]* ‘голодранець, волоцюга’ (ЕСУМ 1, с. 137). *Ва’лемба, ва’лило, валї’гура, во’лемба* – від слова *валѧти*. Діалектизми *гни’лега, гни’лек, гнили’зна, гни’лий, гни’люк, гни’ляк* – від *гнити* > псл. *gniti* (**gnьjǫ*) належить, очевидно, до іє. **ghnei-*, **ghnei-d(h)-* ‘терти, розтирати’ (можливо, розширення іє. **ghen-*). Отже, розвиток значення такий: ‘терти (ся) > розпадатися (на порошок), трухлявіти, гнити (про дерево) > гнити взагалі’

(ЕСУМ 1, с. 536). Ле'рейда > запозичення з польської мови: п. [legiejda] 'ледар; незграбна людина; нездара, недотепа, волоцюга', [legejda, legejda, łygiejda] вважається нерегулярним жартівливим утворенням від *legać* 'лягати', спорідненим з укр. *лягати* (ЕСУМ 3, с. 208). Номени ле'нюх, лі'нюх – від слова *лінивий* > стсл. *лѣнь, лѣнивѣ*. Псл. *lěnivъ* 'лінивий', похідне утворення від іменника *lěнь* 'лінощі', пов'язаного з прикметником *lěнь* 'лінивий' (ЕСУМ 3, с. 263). Лексема 'нездаль – етимологічно від *дати*. Також фіксуємо номен нихци'роба, утворений способом основоскладання: *(не) хотіти* > вважалося також експресивним утворенням, спорідненим з лит. *ketė'ti* 'замишляти, задумувати'. Надійних відповідників не має. Псл. *xotěti, хѣтѣти* (ЕСУМ 6, с. 204) + *робити* > псл. **orbiti* 'працювати на когось', похідне від *orbъ* 'раб'. Споріднене з двн. *ar(a)bęit(ī)* 'робота, тягота, нужда' (ЕСУМ 5, с. 98). У протилежному значенні **'працьовий'** фіксуємо лексему ч.р. ру'бітний, що теж утворене від слова *робота* суфіксальним способом за допомогою суфікса *-н*.

Поняття **'сміливець'** у НРС виражене лексемами зух та зухо'ватий, що походить від слова *зухвалий* > запозичення з польської мови: п. *zuchwały* (< *zufały*), як і ч. *zoufalý* 'відчайдушний, убивчий, безнадійний' (ЕСУМ 2, с. 283). А стосовно жінки фіксуємо такий номен як ге'ройка – від *герой* > запозичення з німецької або французької мови: н. *Heróe*, фр. *héros* 'герой' зводяться, як запозичення, до лат. *hērōs*, що походить від гр. *ἥρως* 'вождь, воїн, герой', спорідненого з лат. *servo* 'стерезу, бережу, охороняю'. Форма *ирóй* відбиває середньо- і новогрецьку вимову слова (*η–i*) і свідчить про те, що це слово раніше було запозичене безпосередньо з грецької мови (ЕСУМ 1, с. 500).

У значенні **'той, хто має добру пам'ять'** виражений номен 'памітливий, утворене від слова *пам'ять* > іє. **men-ti-*, **mη-ti-* 'розум, думка'. Псл. *ramęť* < **ramъŋ tь* 'пам'ять', пов'язане чергуванням голосних із *тънѣти* 'думати' (ЕСУМ 4, с. 272). Утворений за допомогою суфікса *-лив*. Діалектизм фонетичний.

Таким чином, лексеми підгрупи “Назви осіб за рисами характеру, що виражають відношення особистості до діяльності” утворені суфіксальним способом за допомогою 14 суфіксів: **-юх-** (*баблюх, ленюх, лінюх*), **-емб-** (*балемба, валемба, волемба*), **-л-** (*валило, низдалий*), **-ур-** (*валігура*), **-к-** (*валуйко, волуйко, героїка*), **-ег-** (*гнилега*), **-ск-** (*гнилєк*), **-н-** (*рубітний*), **-изн-** (*гнилизна*), **-юк-** (*гнилюк*), **-як-** (*гниляк*), **-оват-** (*зуховатий*), **-аль-** (*нездаль*), **-лив-** (*памітливий*), основоскладання (*нихцироба*), префіксальним (*нетріб*).

2.7.2. Назви осіб за рисами характеру, що виражають відношення особистості до інших людей

До назв осіб за рисами характеру, що виражають відношення особистості до інших людей належать такі номінативні одиниці: ‘сварлива старша жінка’, ‘балакучий чоловік’, ‘порушник спокою’, ‘брехун’, ‘крикун’, ‘погана людина’, ‘жартівник’, ‘заздрісний’, ‘грубіян’, ‘непривітна людина’, ‘підлабузник’.

Поняття ‘*сварлива старша жінка*’ у НРС виражене такими лексемами: *‘баба-яга* та *‘баба-яга*. Такі лексеми вже не один раз були згадані тут, але в іншому значенні. Також фіксуємо номени *‘язє* та *‘язя* > псл. *(j)ęza*. Виникло з **(j)ęga* внаслідок прогресивної асиміляції. П. *jędza* ‘відьма; зла жінка’, ч. ст. *jězě* (жін. р.) ‘яга’ (ЕСУМ 6, с. 539). Стосовно чоловіка фіксуємо номен *пис'кач* > *писок* > псл. *pyskъ* < **pŭsk-*, очевидно, пов’язане з *puхnоti* < **rous-* ‘пухнути’, іє. **reu-s-*, **rŭ-s-* ‘пухнути, надиматися’. Порівнювалося з лит. *pūškas* ‘прищик’ (ЕСУМ 4, с. 377). Звідси теж походить лексема *пи'скатий* ‘*той, хто багато говорить*’. Та *вар'гач* утворене від слова *варга* (ЕСУМ 1, с. 331). Утворені за допомогою суфікса *-ач*.

Поняття ‘*балакучий чоловік*’ у НРС виражене діалектизмами: *бай'ло*, похідне від *баяти* > споріднене з дінд. *bhánati* ‘говорить’, *sabhā* ‘збори’, лат. *fārī* ‘говорити’, гр. *φημί* (дор. *φᾱμί*) ‘говорю’. вірм. *ban* ‘слово, мова’ (ЕСУМ 1, с. 157), *бала'нда* > похідне утворення від основи псл. *bāl-* ‘розповідати, балакати’ (ЕСУМ 1, с. 124). Фіксуємо лексеми *гово'рущий* – від слова *говорити* > псл. *govoriti*, [**gavoriti*], похідне від *govorъ* [**gavorъ*]

суфіксального утворення від звуконаслідувального *gov-* [gav-] < іє. **gou-/gōu-*. Первісне значення дієслова, очевидно, ‘галасувати, кричати’ (ЕСУМ 1, с. 542). *Дзвягало* – від *дзвякати* > псл. **zvękati* (> *zvęcati*), *zvęčati*, *zvękъ* походять від того ж кореня, що і *zvъnĕti*, *zvонъ*, укр. *дзвеніти*, *дзвін*. Паралельним утворенням з чергуванням голосного кореня є псл. *zvorkъ*, укр. *звук*. Суфікс **-к-** при цьому корені виступає поруч з **-g-** (ЕСУМ 2, с. 56). *Пле'тлюх* – від *плести* > псл. *plesti* < **pletti* < **plekti* ‘плести, вити, в’язати’. Споріднене з лат. *plecto* ‘плету; сплітаю, звиваю’, гр. *πλέκω*, *πλοκή* ‘плетіння’, днн. *flehtan* ‘плести, в’язати; заплітати (косу)’ (ЕСУМ 4, с. 440). Знаходимо ще лексему *пащеку'ватий* – від *паща* > результат видозміни слів [*пастъ*, *пá ста*], зближених з *пащѣка* (ЕСУМ 4, с. 325). *Та'ляпало* – від *талапати* > звуконаслідувальне утворення, похідне від вигуку *талá n* ([*таля́п*], *телен*) (ЕСУМ 5, с. 507). А лексема *таракало* – від *тарах* > звуконаслідувальне утворення, паралельне до *торо́х*, *трах* (ЕСУМ 5, с. 521). А стосовно жінки то ще використовують лексему *вугу'руха* – від *говорити* > псл. *govoriti*, [**gavoriti*], похідне від *govorъ* [**gavorъ*] суфіксального утворення від звуконаслідувального *gov-* [gav-] < іє. **gou-/gōu-*. Первісне значення дієслова, очевидно, ‘галасувати, кричати’ (ЕСУМ 1, с. 542). Діалектизм фонетичний.

У значенні **‘порушник спокою’** фіксуємо лексему *бала'мут* > пояснюється як складне утворення з основ *bal-* ‘розмова, балаканина’ і *mot-* ‘смута, суперечка’ (ЕСУМ 1, с. 124).

Поняття **‘погана людина’** виражене лексемами *гара'нека*, походження якого зовсім неясне; *гів'нюг* > псл. **govъno* < іє. **guou-/giōu-/gui-* з слов’янським суфіксом *-ьно*. Звичайно розглядається як пов’язане чергуванням голосних з р.-цсл. *огавити* ‘псувати, обтяжувати, завдавати неприємності’, слн. *ogáven* ‘мерзенний, мерзотний’ (ЕСУМ 1, с. 512); *мерза* > *мерзити* > псл. **myrzĕti* пов’язане з **myrznōti* ‘мерзнути’. Зіставлялося також в цсл. *мръсьнь* ‘гидкий’, *мръсити сѧ* ‘оквернятися’ (ЕСУМ 3, с. 435). *Пар'шук* – від слова *парх* ‘заразне шкірне захворювання’ > запозичення з польської мови: п. *parch* ‘парші, пархи’, *parchy* (ЕСУМ 4, с. 301). *Шу'ляка* –

від слова *шуляти* ‘штовхати’ > псл. [šuljati], можливо, належить до слів, пов’язаних з іє. *ks- (*kes-/kos-) ‘різати, рубати’ (ЕСУМ 6, с. 489).

У значенні **‘брехун’** у НРС виражене номеном *бре’хач*, утворене від слова *брехати* > мабуть, псл. *brexati (< *breksati) ‘ляяти; кашляти’, пов’язане з іє. *bher-/bherk-. Споріднене з лтс. brèkt ‘кричати, плакати’, двн. praht ‘галас’, свн. braht, дангл. breahtm, bearhtm ‘кричу, плачу’, ірл. bressim ‘крик’, дангл. beorcan ‘ляяти; кашляти’ (ЕСУМ 1, с. 253). Звідси походять і лексеми *‘бреха* та *бре’хунька*. Діалектизми словотвірні. Також фіксуємо цікавий діалектизм *‘хлепта* – від слова *ляпати*, що утворилось від *ляп* > псл. l’apъ (виг.) ‘ляп’, l’apati ‘ляпати, хлопати; голосно їсти, пити, хлебтати, базікати’, звуконаслідувальне утворення (ЕСУМ 3, с. 340).

У значенні **‘жартівник’** фіксуємо номен *гир’цун*, первісно походить від гирцювати > *гирц* > ‘вигук на позначення стрибка’ – експресивне утворення, паралельне до *гець, гоц, гуц*. П. *хус* (вигук на позначення стрибка), *хуса́с* ‘підплигувати’, [schus] (вигук на позначення різкого руху), ч. hůčkatі ‘гойдати, колихати; пестити, гладити’, слщ. [hus] (виг.), hůcat’ ‘бризкати, розкидати’ (ЕСУМ 1, с. 510).

Поняття **‘заздрісний’** виражене лексемою *‘завкридний*, що первісно походить від слова *кривда* > псл. kriṽda ‘неправда, несправедливість, кривда’, похідне від kriviti ‘кривити, робити неправильні вчинки’, kriṽ ‘неправий, несправедливий, кривий’ (ЕСУМ 3, с. 87).

Значення **‘підлабузник’** виражене лексемами *‘мисик* та *підли’зайко*. Перше утворене від слова *миса* (*миска*) > псл. mīsa. Через посередництво давньоверхньонімецьких діалектів (двн. mīas ‘стіл’) запозичено з народної латині: нар.-лат. mēsa (лат. mensa) ‘стіл’ пов’язується з mētior ‘міряю, вимірюю’ (ЕСУМ 3, с. 465). Друга – від *лизати* > псл. l̃zati, ližq ‘лизати’ (з пізнішим вирівнюванням вокалізму кореня) (ЕСУМ 3, с. 231).

Поняття **‘непривітна людина’** виражене лексемою *‘мурга*, утворене від слова *мурга* ‘невдячна людина; нечепура’ > очевидно, результат семантичної

видозміни запозиченого з молдавської мови *мурґ* ‘темно-гнідий’, *мўрга* ‘корова чи кобила каро-гнідої масті’ (ЕСУМ 3, с. 536).

Таким чином, лексеми підгрупи “Назви осіб за рисами характеру, що виражають відношення особистості до інших людей” утворено суфіксальним способом за допомогою 13 малопродуктивних суфіксів: **-ач-** (*пискач, брехач, варґач*), **-л-** (*байло, дзвякало, таляпало, таракало*), **-ут-** (*баламут*), **-ик-** (*мисик*), **-ук-** (*паршук*), **-к-** (*підлизайко, брехунька*), **-н-** (*завкридний*), **-уват-** (*пащекуватий*), **-ущ-** (*говоруций*), **-ат-** (*пискатий*), **-юг-** (*гівнюг*), **-ун-** (*гириун*), **-ух-/(-юх-)** (*вугуруха, плетюх*), безафіксним (*бреха, баланда, мерза, мурґа*) та словоскладання (*баба-яга, баба-яга*).

2.7.3. Назви осіб за рисами характеру, що виражають ставлення до речей

До назв осіб за рисами характеру, що виражають ставлення до речей належать такі номінативні одиниці: ‘перебірливий до їди’, ‘скнара’, ‘той, хто неохайно пише або малює’.

Поняття ‘*перебірливий до їди*’ виражене лексемою *гендз’ливий*, що утворилось від слова *гидливий* > *гид* > псл. *gydъ* (*gyda*), *gyditi* з паралельними формами *gyzdъ, gyzda*, з тим самим коренем, що й у псл. *gadъ* (укр. *гад*). Первісне значення іменника – ‘те, що викликає відразу, огиду’, звідки первісне значення дієслова ‘викликати відразу, огиду’, ‘гидувати’ (ЕСУМ 1, с. 504).

Поняття ‘*скнара*’ виражене багатьма лексемами: *ду’сак* > первісно походить від слова *душа* > псл. *duša* (< **dux-ja* < **dhousiā*). Споріднене з лит. *dvasià* ‘дух, дихання’. Розвиток значення аналогічний в лат. *anima* ‘вітер, подих’ – ‘душа’, у гр. *ψύχω* ‘видихаю, дму’ – *ψυχή* ‘душа’ (ЕСУМ 2, с. 150). Звідси і походить ще одна лексема *души’гріш*, утворена основоскладанням: *душа* + *гроші* (*гріш*). Лексеми *жмен’дак, ’жминда, жмин’дак, жмот, жмут* > очевидно, походить від п. *žmindā*, утвореного за допомогою складного форманта *-ind-a* нез’ясованого походження від *žqć* (*žtę*), спорідненого з укр. *жáи* (*жму*) (ЕСУМ 2, с. 202). Семантичний діалектизм *жид* у значенні

‘скнара’ > запозичено в дописемний період з італійської мови: іт. *giudeo* ‘єврей’ походить від лат. *Jūdaeus* ‘іудей, єврей’ (ЕСУМ 2, с. 196). Звідси і походить лексема *жи'дівка*. Номени *згнера* та *згнира* є фонетичними діалектизмами до літературного відповідника – *скнара*, походження якого неясне. Лексеми *ску'вера*, *ску'п'як*, *ску'пак*, *ску'пар*, *скуп'арага*, *скуп'ариско*, *скупен'да*, *скупенде'рега*, *скупен'дяра*, *скупен'дяга*, *скупер'дяй*, *скупер'дяха*, *ску'пец*, *скупінь'дяга*, *ску'пуля*, *скуп'цун* походять від слова *скупий* > псл.

skorpъ-jъ* ‘скупий, жадібний’, очевидно, пов'язане з *skota* ‘оскома’, *ščemiti* (<skemiti*) ‘щеміти, защемити’ (ЕСУМ 5, с. 292). Фіксуємо також лексеми *трісо'губа* та *трісо'луба*, утворені способом основоскладанням: *трясти* > псл. *tręsti*. Очевидно, результат контамінації іє. **tremo-*, представленого в гр. *τρέμω* ‘тремчу’, лат. *tremo*, лит. *trìmti* ‘тремтіти від холоду’ + *губа* > псл. *gōba*. Загальноприйнятої глибшої етимології не має (ЕСУМ 1, с. 610).

У значенні **‘той, хто неохайно пише або малює’** виражене лексемою *мадз'гар*, утворене від діалектизму *мадзьгати* – від *мазати* > псл. *mazati* ‘мазати’, споріднене з лтс. *(iz)miôžêt* ‘мучити, обдурювати; (первісно) бруднити’, лит. *mezti* ‘угноювати’. Іє. *mag-* ‘місити, обмазувати’ (ЕСУМ 3, с. 358). Утворене за допомогою суфікса *-ar*. Лексичний діалектизм.

Таким чином, лексеми підгрупи “Назви осіб за рисами характеру, що виражають відношення до речей” утворені суфіксальним способом за допомогою 16 суфіксів: **-лив-** (*гендзливий*), **-ак-/(-як-)** (*дусак*, *жмендак*, *жминдак*, *скуп'як*, *скупак*), **-к-** (*жидівка*), **-ах-/(-ях-)** (*скупердяха*), **-от-** (*жмот*), **-ець-** (*скупець*), **-ут-** (*жмут*), **-ул-** (*скупуля*), **-ун-** (*скупцун*), **-ар-/(-яр-)** (*мадзгар*, *скупар*, *скупендяра*), **-инд-/(-енд-** (*жминда*, *скупенда*), **-ер-** (*скувера*), **-аг-/(-яг-)** (*скупарага*, *скупердяга*, *скупіньдяга*), **-иск-** (*скупариско*), **-яй-** (*скупердяй*), **-ег-** (*скупендерега*) та основоскладанням (*душигріш*, *трісогуба*, *трісолуба*).

2.7.4. Назви осіб за внутрішніми властивостями

До назв осіб за внутрішніми властивостями належать такі номінативні одиниці: ‘хвалько’, ‘той, що гордий’, ‘вередун’, ‘насуплений’, ‘запальний’,

‘заляканий’, ‘пустун’, ‘дурень’, ‘той, який має пристрасть до чогось’, ‘гульвіса’, ‘засмучений’, ‘п’яниця’, ‘пліткарка’.

Поняття ‘хвалько’ виражене лексемою валь'ко, хва'лебзда, хва'лій, хваль'ко, утворений від слова *хвала* > псл. *xvala* < **su ōl-*. Лит. *garbė* ‘честь, хвала’, *gárbinti* ‘шанувати, поклонятися’. Зіставлялося з дінд. *svarāti* ‘звучить, виспівує, вихваляє’, а також ‘блищить, сяє’, пор. давню асоціацію ідей блиску і слави (ЕСУМ 6, с. 162). Фіксуємо і лексеми хвали'дупник та хвало'дуп, утворені способом основоскладання: *хвалити* + *дупа* > псл. *dupa*, початково ‘заглиблення, довбанка’, пов’язане з *durьlo* (укр. *дупло*). В українській мові з’явилося, мабуть, під впливом польської (ЕСУМ 2, с. 146). Також фіксуємо номен фі'фак > запозичене з німецької мови, можливо, через посередництво польської: н. *pfiffig* ‘хитрий, спритний’, *Pfiffikus* ‘пройдисвіт’ пов’язані з *Pfiff* ‘свисток, свист; хитрощі; трюк’ (ЕСУМ 6, с. 105).

У значенні ‘гордий’ фіксуємо лексему вици'горний, утворену способом основоскладання: *вись* > псл. *vys-okъ*, очевидно, похідне від зниклого прикметника **vusъ*, що зводиться до іє. **upso-s*. Споріднене з гр. *ὕψος* ‘висота’ (ЕСУМ 1, с. 382) + *гора* > псл. *gora*. Споріднене з прус. *garian* ‘дерево’, лит. *nùgara* ‘хребет’. Розбіжності у вокалізмі вказують на те, що первісно слово було нетематичне з основою на приголосний (ЕСУМ 1, с. 562).

Поняття ‘вередун’ у НРС виражене декількома лексемами гра'масник, утворене від слова *grim* > запозичене через посередництво російської мови з французької: фр. *grime* ‘актор, що виконує роль смішного старика’, походить від фр. *grimer* ‘надавати обличчю певного вигляду за допомогою штучних засобів’ або від іт. *grimo* ‘зморшкуватий’ (ЕСУМ 1, с. 595); ма'зьоха > псл. *mazati* ‘мазати’, споріднене з лтс. *(iz)miûzêt* ‘мучити, обдурювати; (первісно) бруднити’ (ЕСУМ 3, с. 358); нюнька > *нюня* > псл. *njunja* ‘плакса, млява людина’, афективне утворення звуконаслідувального походження (ЕСУМ 4, с. 121); шара'патка > запозичення з польської мови: п. *szarapat(k)a*,

szerepetka ‘голота, ледар, бідолаха; молокосос; обідранець’ пов’язуються з п. *szary* ‘сірий’ (ЕСУМ 6, с. 381).

У значенні **‘запальний’** у НРС виражене лексемою *за'гонистий*, утворена від слова *гнати* > давня, судячи з прус. *guntwei*, праслов’янська форма *gъnati* замість сподіваного псл. **gъnati* (пор. лит. *ginti* ‘гнати’) пояснюється впливом з боку лабіовелярного за походженням **g(<guh-)* на сусідній редукований (ЕСУМ 1, с. 534).

Поняття **‘заяканий’** виражене номеном *за'пуджений*, утворений від *запудити* ‘лякати’ > псл. *pōditi* ‘гнати, переслідувати’. Очевидно, пов’язане чергуванням голосних з **pęsti* < **pendti* ‘пнути’. У такому разі споріднене з лит. *spándyti* ‘тиснути’, *spé sti* ‘ставити пастку’, лтс. *spiōsts* ‘пастка’, двн. дангл. *spannan* ‘натягувати’ (ЕСУМ 4, с. 627).

У значенні **‘пустун’** фіксуємо лексему *зби'точник*, утворене від слова *збитки* > *бити* > діалектні або літературно-традиційні залишки давньої фонетичної форми дієслівної основи *бы-ти*, витісненої в сучасній українській мові фонетичною формою *бу-ти*. Збереження основи *би-* в діалектах здебільшого пов’язане з деетимологізацією відповідних слів або зближенням їх з основою *біти* ‘вдаряти’ (ЕСУМ 1, с. 186).

Поняття **‘той, який має пристрасть до чогось’** виражене номеном *‘лакомий’*. У літературній мові теж фіксуємо таку лексему, але з іншим значенням – ‘привабливий, смачний, ласий’ > псл. **olkomъ*, пасивний дієприкметник теп. ч. від дієслова **olkati* ‘бути голодним, жадати’. Іє. **el-/ol-* (ЕСУМ 3, с. 187).

У значенні **‘засмучений, незадоволений’** виражений діалектизм *мар'котний* > *маркота* ‘тривога, непокій; поганий настрій’ > запозичення з польської мови: п. *markotny* ‘смутий, незадоволений’, як і ч. *[mrkotný]* ‘сонний, плаксивий’ (ЕСУМ 3, с. 398).

Поняття **‘п’яниця’** виражене діалектизмами *пи'як* та *пия'чисько*, походять від *пити* > псл. *piti*. Споріднене з лат. *bibo, bibere* ‘пити, вбирати в себе’ (< **pibo*), *pōtāre, pōtus* ‘випитий; питво, напій’ (ЕСУМ 4, с. 379),

утворені за допомогою суфіксів *-як* та *-иськ*. А також фіксуємо назву, поширену не лише у цьому говорі – *чип*, утворена лексема семантично від слова *чип* ‘дерев’яна пробка для закупорювання отвору (переважно в бочці) / стрижень, на якому що-небудь ходить або гойдається’ > пропонувалося зближення з псл. *čarati* ‘чіпляти, хапати’. Загальноприйнятої етимології не має (ЕСУМ 6, с. 330).

У значенні ‘*бешикетник*’ знаходимо лексему *хала'миндрик* – експресивне утворення від *халамі да* ‘хламида, верхній одяг’, пор. ще в семантичному плані плащуваті цигани (також із несхвальним відтінком) (ЕСУМ 6, с. 150).

Поняття ‘*пліткарка*’ виражене такими лексемами: *ляпа* – від *ляпати* > звуконаслідувальне утворення, похідне від вигуку *талá n* ([*таля́п*], *телен*). Пор. *ляпати* від вигуку *ляп*. П. [*tałapać się*] ‘плескатися, хлюпатись у воді’ (ЕСУМ 5, с. 507); *пет'ля* – загальноприйнятої етимології не має. Псл. **pętylja* або *petylja*, *petyľ*; *пльот'карка* – від *плести* > іє. **plek~t-* ‘плести, вити’, похідне від **plek~* ‘в’язати, заплітати, сповивати’, можливо, пов’язаного з **pel-* ‘морщити’. Споріднене з лат. *plecto* ‘плету; сплітаю, звиваю’ (ЕСУМ 4, с. 440); *язи'катий* – від *язык* > псл. (*j*)*ęzyкъ*. Утворене за допомогою суфікса -*k(ь)* від псл. **ęзу* ‘язык; мова’ (< **en-ġhū-*), що, як і прус. *insuwis* ‘язык’ (< **en-ġhū-*), вважається префіксальним похідним (прийменник – префікс **en* ‘в’) від кореня **ġhū-/ġheу-* ‘звати, закликати’ (ЕСУМ 6, с. 538).

Таким чином, лексеми підгрупи “Назви осіб за внутрішніми властивостями” утворені суфіксальним способом за допомогою 10 суфіксів: **-к-** (*валько*, *нюнько*, *хвалько*, *шарапатка*, *пльоткарка*), **-н-** (*вицигорний*, *маркотний*), **-ник-** (*грамасник*, *збиточник*, *хвалідупник*), **-ен-** (*запуджений*), **-ох-** (*мазьоха*), **-ак-/(-як-)** (*пияк*, *фіфак*), **-иськ-** (*пиячисько*), **-ат-** (*язикатий*), **-ик-** (*халаминдрик*), **-ебзд-** (*хвалебзда*), **-ист-** (*загонистий*), нульовим (*ляпа*), основоскладанням (*хвалодуп*).

2.8. Назви осіб, що стосуються свят, музики та розваг

До назв осіб, що стосуються свят, музики та розваг належать такі номінативні одиниці: ‘музиканти’, ‘той, хто грає на басі’, ‘той, хто грає на бубні’, ‘весільні гості’, ‘той, хто грає на гармоні’, ‘наречений’, ‘хлопець, який ходить вітати на Новий рік’, ‘той, хто грає у карти’, ‘люди, що співають колядки’, ‘наречена’, ‘той, хто сватає молодих’, ‘весільний посланець молодої’, ‘весільна дружка нареченого’, ‘той, хто грає на скрипці’, ‘жінка-староста на весіллі’, ‘той, хто грає на цимбалах’, ‘той, хто показує різні трюки, фокуси’, ‘хлопець, який ходить щедрувати’.

Поняття ‘**музиканти**’ у наддністрянському діалекті виражене лексемою *ap'mисти*, походить від слова *artiste* > запозичення з французької мови: фр. *artiste* ‘артист’ походить від слат. *artista* ‘освічений, магістр мистецтв’, утвореного від *ars (artis)* ‘мистецтво’ (пор. також фр. *art*), спорідненого з свн. *art* ‘спосіб, манера’, лит. *artì* ‘близько’, дінд. *rtiḥ* ‘спосіб’ (ЕСУМ 1, с. 88).

У значенні ‘**той, хто грає на басі**’ фіксуємо номен *ба'сцма*, утворене від слова *бас* > через польську мову запозичено з німецької, французької або італійської: н. *Bass* ‘низький голос; смичковий інструмент’, фр. *basse* ‘низький голос’ походять від іт. *basso*, яке відповідає нар.-лат. *bassus* ‘товстий; низький’, можливо, запозиченому з оскської мови (ЕСУМ 1, с. 146). Діалектизм фонетичний.

Поняття ‘**той, хто грає на бубні**’ виражене діалектизмами *буб'нист* та *буб'ніст*, утворені від слова ‘бубон’ ‘вид барабана’ > очевидно, псл. *bṛbъ(ь)нъ*. Споріднене з дінд. *bambhāraṇaḥ* ‘мукання корів’, лит. *bambeti* ‘бурчати’, лтс. *bambât* ‘бити, стукати’, дісл. *bumba* ‘бубон’, вірм. [*bambačel*] ‘тупати; сильно бити по голові’. Іє. **baḫmb-* звуконаслідувального походження: імітує глухий неясний звук (ЕСУМ 1, с. 275). Утворене за допомогою суфіксів *-ист/(-іст)*. Діалектизми словотвірні.

У значенні ‘**весільні гості**’ використано лексему *ве'сільники*, утворені від слова *весілля* > псл. **veselъje*, утворене від *veselъ* ‘веселий’. Вживалося спочатку в загальному розумінні ‘радощі, веселощі’, а значення ‘шлюбне

весілля’ розвинулося згодом, не пізніше другої половини XV ст (ЕСУМ 1, с. 362). Утворена за допомогою суфікса *-ник*. Діалектизм словотвірний.

Номен *гарму'ніста* виражений у НРС у значенні **‘той, що грає на гармонії’** і походить від назви інструменту *гармонія* > первісною була форма *гармó нїка*, запозичена, можливо, через російську з німецької або англійської мови: н. *Harmónika*, англ. *harmonica* (з 1762 р.) походять від лат. *harmonicus* ‘гармонійний’ (ЕСУМ 1, с. 475). Діалектизм фонетичний.

У значенні **‘наречений’** зафіксовано лексему *же'них*, що походить від слова *женити*; *моло'дий* > псл. **moldь* ‘молодий’. Споріднене з прус. *mal dai* (наз. в. мн.) ‘юнак’, *maldian* (зн. в. одн.) ‘лоша’, *maldunin* (зн. в. одн.) ‘молодість’ (ЕСУМ 3, с. 502). Звідси походить і лексема *моло'да* у значенні ‘наречена’. Також у цьому ж значенні фіксуємо й номен *не'віста* > від *ne* ‘не’ і **vėdno* ‘віно’, букв. ‘не продана’, а також зіставлення з лит. *vaisà* ‘плодючість’, *pavaĩsti* ‘зачати’, букв. ‘не запліднена, яка не зачала’ (ЕСУМ 4, с. 59).

Поняття **‘хлопець, який ходить вітати на Новий рік’** виражене лексемами *засі'вальник*, *сі'вач*, що утворені від слова *засівати*, *сіяти* > іє. **sē(i)-/sī* (ЕСУМ 5, с. 259), а також лексемою *ново'літник*, що утворене способом основоскладання (*нове+літо+ник*): *новий* > псл. *novъ* ‘новий’. Іє. **neц* ос, пов’язане з **nī*~, **nī*~-п ‘нині, тепер’ (ЕСУМ 4, с. 107) + *літо* ‘рік’ > псл. *lěto* ‘найтепліша пора року’, пізніше ‘рік’. Єдиної етимології немає. Найбільш переконливою здається думка про генетичний зв’язок з лит. *lẽtas* ‘лагідний, спокійний, тихий; повільний, поступливий’, лтс. *lẽ ts* ‘легкий’ (ЕСУМ 3, с. 269).

У значенні **‘той, хто грає у карти’** зафіксовано лексему *кар'мер*, що походить від слова *карта* > через польську або німецьку (нвн. *Kárte*) мову запозичено з французької чи італійської: фр. *carte*, іт. *carta* ‘папір; карта; документ’ походять від лат. *carta (charta)* ‘папір; лист; документ; книга’, що відбиває гр. *χάρτης* ‘папірусна карта’, яке вважається запозиченням з єгипетської мови (ЕСУМ 2, с. 395).

Поняття **‘ті, що співають колядки’** виражене номеном колядни'ки, що походить від слова *коляда* > псл. *kolęda* ‘Новий рік; Різдво; новорічний або святвечірній подарунок; колядування (обряди й пісні)’. Давнє запозичення з латинської мови: лат. *Calendae (Kalendae)* ‘календи (у римлян перший день місяця, день сплати боргів)’ пов’язане з *calare* ‘скликати, викликати’ (ЕСУМ 2, с. 526).

У значенні **‘весільний посланець молодої’** використано лексему сва'ток, що утворилась від слова *сват* (ЕСУМ 5, 187). А у значенні **‘весільна дружка нареченого’** вживають номен сві'тилка, що утворилось від слова *світ* > псл. *světъ* < **svoit-*. Лит. *švytė'ti* ‘світитися, блищати, сяяти’, *švaitóti* ‘світити’, *šviēsti*, дінд. *śvētāḥ* ‘світлий, білий’, *śvitrah* ‘білий’, дперс. *spisra-*, ав. *spaēta-*, гот. *hveits* ‘білий’, двн. *hwīz*, нвн. *weiss*, лат. *vitrum* ‘скло’. Іє. **k̃ō̃eit-*, **k̃ō̃oit-* (ЕСУМ 5, с. 196).

Поняття **‘той, хто грає на скрипці’** виражене поняттям скрип'ніста, що утворилось від слова *скрипка* > *скрип* > псл. *skripъ, skripati*. Іє. *(s)krei-/ (s)kerei- ‘шум, крик’ (звуконаслідувального характеру), до якого зводиться також псл. *krikъ*, укр. *крик* (ЕСУМ 5, с. 286).

У значенні **‘жінка-староста на весіллі’** фіксуємо номени старо'стіна та старо'сціна, що утворились від слова *староста* > *старий* > псл. *starъ-jъ* ‘старий; давній’. Споріднене з лит. *stóras* ‘товстий, об’ємистий’, дісл. *stórr* ‘великий, сильний, важний, мужній’, дінд. *sthiráḥ* ‘міцний, сильний’. Іє. **stā-ro-*, похідне від **stā-* ‘стати, стояти’ (ЕСУМ 5, с. 398).

Лексема цимба'ліста у НРС зафіксована у значенні **‘той, хто грає на цимбалах’** і утворена від слова *цимбали* > запозичене з латинської мови через посередництво польської: лат. *cymbalum* ‘кімвал (музичний ударний інструмент)’ походить від гр. *κύμβαλον* (ЕСУМ 6, с. 248).

У значенні **‘той, хто показує різні трюки, фокуси’** фіксуємо назву цир'кач, утворену від слова *цирк* > запозичене з латинської мови, можливо, через посередництво німецької: лат. *circus* ‘коло; цирк; іподром’ (> н. *Zirkus* ‘цирк’) виводять від гр. *κίρκος, κρίκος* ‘кільце, коло’, яке походить з іє. **kri-k*,

що виникло внаслідок розширення іє. *ker- ‘вигинати, крутити’, з яким пов’язується псл. *krivъ, укр. *кривий* (ЕСУМ 6, с. 251).

Поняття ‘*хлопець, який ходить щедрувати*’ виражене у НРС номенами *щадрівник, щидрівник*, утворені від слова *щедрувати* > *щедрий* > псл. *ščedrъ* < іє. *(s)ked- ‘розколювати, розривати’. Споріднене з лит. *skedérla, skederva* ‘скалка, скабка’, лтс. *škędērns* ‘невеликий шматочок дерева, тріска’, гр. *σχεδάωννυμι* ‘розколюю; розсіюю, розкидаю’ (ЕСУМ 6, с. 502). Діалектизми фонетичні. Звідси і діалектизм *щодраке* у значенні множини ‘*щедрувальники*’.

Таким чином, лексеми підгрупи “Назви осіб, пов’язані зі святами” утворені суфіксальним способом за допомогою: 1 продуктивного суфікса: **-ник** (*весільники, засівальник, колядники*) та 9 малопродуктивних суфіксів: **-іст/-ист-** (*басіста, бубніст, гармоніста, скрипніста, цимбаліста, бубнист*), **-ак-** (*щодраке*), **-ок-** (*сваток*), **-к-** (*світилка*), **-их-** (*жених*), **-ер-** (*картер*), **-ач-** (*сівач, циркач*), **-ін-** (*старостіна*)

2.9. Назви на позначення ворожих до людини сил

До назв на позначення ворожих до людини сил належать такі номінативні одиниці: ‘чорт’, ‘міфологічна істота’, ‘мрець’, ‘вовкулак’, ‘упир’, ‘та, хто ворожить’, ‘покійник’, ‘мертва душа, що ходить’.

Поняття ‘*чорт*’ у НРС виражене такими поняттями: *ан’типко* > походження неясне. Можливо, результат заміни (з мотивів табу) форми *анці́ бол* ‘болотяний чорт’ зменшеною формою *Анти́пко* від імені Анти́п (ЕСУМ 1, с. 76); *ан’цихрист* > походить з грецької мови або було утворені пізніше з грецьких елементів (ЕСУМ 1, с. 76); ‘*дідьго* та ‘*дітько* > похідне від *дід*, псл. *dědъ*. Вважається евфемізмом, однак, як свідчать відповідні факти з інших слов’янських мов, слово пов’язане з дохристиянськими віруваннями слов’ян, обожнюванням духів предків, у яких бачили покровителів домашнього вогнища (ЕСУМ 2, с. 87).

У значенні ‘*мрець*’ фіксуємо лексеми *вмер’лец, ’вмерлий, мер’лец, мер’ці, ’мирлий, по’мерші* > від слова *мерти* > псл. *mertī, *търо* ‘умирати,

умираю́’, пов’язане чергуванням голосних з *морь* ‘мор, епідемія’. Іє. **mer-* ‘умирати’ (ЕСУМ 3, с. 444). Також значення виражене номеном *не’божчик* > запозичення з польської мови: п. *nieboszczyk*, як і ч. *nebožtík*, ст. *nebožes*, *nebohý* ‘померлий, покійний’ (ЕСУМ 4, с. 57).

Поняття ‘*вовкулака*’ зафіксоване лексемою *вов’кун* – від слова *вовк* > псл. **vьlkъ*. Споріднене з лит. *vilkas*, лат. *lupus* (можливо, запозичення з сабінської мови) (ЕСУМ 1, с. 411). Діалектизм словотвірний.

У значенні ‘*упир*’ виражені номени *во’пир*, *впир*, *о’пир*, *хмир* > псл. **opurь* з первісним значенням ‘неспалений’. Похований без цього обряду мрець нібито обертався на упира. Слово відбиває давню віру в очисну дію вогню і походить з часів, коли у слов’ян-язичників був обов’язковим обряд кремації. Утворене із заперечного префікса *о-* і кореня *пур-* ‘вогонь, жар; парити’, що зберігся в укр. [*пиріти*] ‘червоніти (від гніву)’ (ЕСУМ 6, с. 38). Звідси й походять лексеми *впи’риці*, *опе’риця*, *пе’риця* у значенні ‘*відьма*’.

Поняття ‘*ворожка*’ виражене лексемами *ворож’битка*, *во’рошка*, *вур’ужіля*, утворені від слова *ворожити* > псл. **voržiti* < **vorgitei*. Загальноприйнятої етимології не має. Пов’язується у значенні ‘чаклувати, спричиняти чаклуванням зло ворогові’ з **vorgъ* ‘ворог, лиходій, зла сила, лихо’ (ЕСУМ 1, с. 427). Фіксуємо також лексему *промів’ниця*, утворена від слова *мова* > псл. **mьlva* ‘гомін’, **mьlviti* ‘гомоніти’. Походження остаточно нез’ясоване. Розглядається як звуконаслідувальне утворення. Зіставляється з дінд. *brávīti* ‘говорить’ (ЕСУМ 3, с. 491). Також у значенні ‘*жінка, яка володіє магією*’ виражено номен *чарів’ниця*, утворений від слова *чар* > псл. *čarъ/čara*. Споріднене з лит. *kerai* (мн.) ‘чари, чаклунство’, *kerė’ti* ‘чарувати, чаклувати’.

Таким чином, лексеми підгрупи “Назви осіб ворожих до людини сил” утворені суфіксальним способом за допомогою 8 суфіксів: **-к-** (*антипко*, *ворожбитка*, *ворошка*, *дітько*), **-ец-** (*вмерлец*, *мерлец*), **-л-** (*вмерлий*, *мирлий*), **-ун-** (*вовкун*), **-іл-** (*вуружіля*), **-г-** (*дідьго*), **-ц-** (*мерці*), **-иц-** (*опериця*, *периця*, *промівниці*, *чарівниця*). У цій групі переважають фонетичні діалектизми.

Кваліфікативна номінація людини передбачає називання особи як суб'єкта різних стосунків: сімейних, суспільних, національних. Однак, як показали спостереження, не можна однозначно провести чіткої межі між кваліфікативною і емоційно-експресивною номінацією.

ВИСНОВКИ

Номінація людини – складне багатоаспектне явище, яке полягає як у процесі творення нових назв, виборі мотивації кожної назви, так і у використанні вже наявних у системі засобів з відповідною метою. Процеси номінації в діалектній мові відбуваються в їх природному вияві, оскільки відсутня суворо стилістична регламентація та вплив норми, як це, звичайно, є в літературній мові. Діалектне мовлення, як відомо, має здатність більш тривалий час, ніж літературна мова, зберігати давні діалектні слова, фонетичні риси і граматичні форми, тому воно є джерелом для дослідження історії мови і власне діалектології, динамічних процесів, основою для мовних реконструкції.

У роботі ми виділили 9 лексико-семантичних груп назв осіб наддністрянського говору, кожна з яких характеризується диференційними семантичними ознаками, що стали основою для її класифікації: “Назви осіб за родом діяльності”, “Назви осіб за територіальною ознакою”, “Назви осіб за соціально-майновим станом та суспільно-політичним становищем”, “Назви осіб за сімейними, родинними стосунками та свояцтвом”, “Назви осіб за віком”, “Назви осіб за зовнішньою ознакою”, “Назви осіб за внутрішньою ознакою”, “Назви осіб, що стосуються свят, музики та розваг”, “Назви осіб ворожих до людини сил”. Зібраний матеріал складає 878 лексем. Слід констатувати наявність різноманітних способів номінування лексичних одиниць. У межах номенів із загальним значенням ‘особа’ знаходимо як прості, так і складні слова, аналітичні назви (лексичні словосполучення), лексеми питомі та іншомовні.

Лексико-семантична група (далі ЛСГ) “Назви осіб за родом діяльності” представлена лексемами, що називають осіб у сфері суспільних стосунків за виконуваною дією. Тут назви ремісників, людей, зайнятих у сільському господарстві, тваринництві, які мають стосунок до медицини та лікувальної магії. Кількість лексичних одиниць – 132. Це переважно суфіксальні утворення. Кількісно найбільшою групою є номени, оформлені

суфіксами *-ник* (мулутник, калитник, мурник) , *-ар/(-яр)* (молотар, скотар, рибар), *-ер/(-єр)* (комбайнер, комінєр, шклєр), *-ач/(-яч)* (рибач). Запозиченнями є 54 лексем, що складає $\approx 41\%$ від загальної кількості однослівних агентивних назв. Найбільше запозичено із польської, німецької та латинської мови. Переважають тут лексичні діалектизми (36%) (*моша, тистунка, шубравка*), а найменшу частку складають семантичні (3%) (*баба, биреза, ярий*). Частка словотвірних діалектизмів становить 31% (*рибач, рибал, рибар, тєсляк*), фонетичних – 19% (*куваль, комінєр, шклєр*), а тих, що не відрізняються від літературних – 11% (*бортник, комбайнер, комірниця, копач*).

“Назви осіб за територіальною ознакою” формують одну з найменших за лексичним складом ЛСГ. Кількість аналізованих назв – 8. Лексеми є онімними утвореннями, більшість яких утворені суфіксальним способом: *-(ів)к-* (*бандерівка*), *-аль-* (*москаль*), *-ік-* (*полік*).

ЛСГ “Назви осіб за соціально-майновим станом та суспільно-політичним становищем” представлена 93 лексемами. Кількісно найбільшою групою є номени, утворені суфіксами *-к* (*єдиначка, ганчирка, завитка*), *-ець* (*отець, панотець*), *-ств* (*гiдовство, дзядовство, діловодство*). Запозиченнями є 37 лексем, що складає $\approx 40\%$ від загальної кількості цієї ЛСГ. Переважають тут лексичні діалектизми (36%) (*бастир, бенкарт, букарт, покропивник*), а найменшу частку складають семантичні (8%) (*ганчирка, груба, завитка*). Частка словотвірних діалектизмів становить 26% (*мамуся, матечка, сестрице*), фонетичних – 10% (*єдиначка, пуважна, сосід*), а тих, що не відрізняються від літературних – 20% (*бандити, жандарм, рекрут, дзвонар*).

У ЛСГ “Назви осіб за сімейними, родинними стосунками та свояцтвом” відзначаємо багатозначність багатьох лексем. Попри чітку структурованість цієї групи виявлено тенденцію до творення нових номінацій у межах представлених понять. Похідні зменшувально-пестливі або згрубілі форми до основних лексем виражають різноманітну експресію. Група містить 181

лексему. Кількісно найбільшою групою є номени, утворені суфіксами –к (*бабунька, бабулька, дідунько*), –ет/-ит (*татунета, бабурета, мамурета*), –ух/(-юх) (*дідуха, мамуха, татух*), –иск (*бабциска, дідиско, мамиско*), –ун/(-юн) (*мамуня, татунь*), –ус/(-юс) (*гідусь, дідусь, мамуса*), –ул/(-юл) (*дідула, мамуля, татуло*), –ц (*татунцьо, бабця, мамця*), –уг/(-юг) (*дідуга*), –ищ (*материще, матище, татище*). Запозиченнями є 5 лексем, що складає $\approx 3\%$ від загальної кількості цієї ЛСГ. Переважають тут словотвірні діалектизми (55%) (*дідига, дідовага, дідора*), а найменшу частку складають семантичні (2%) (*дідух, мамула, челядь*). Частка лексичних діалектизмів становить 10% (*фамільянт, пристай, сестрінець*), фонетичних – 12% (*преймак, свекроха, тесцьова*), а тих, що не відрізняються від літературних – 20% (*зять, кум, приймак*).

ЛСГ “Назви осіб за віком” представлена 88 лексемами. Кількісно найбільшою групою є номени, утворені суфіксами –иск (*дівчитиску, хлопчиско*), –ок (*виросток, засніток*), –ак/(-як) (*первак, другак*), –к (*бабка, дядько*). Запозиченнями є 17 лексем, що складає $\approx 19\%$ від загальної кількості цієї ЛСГ. Переважають тут словотвірні діалектизми (43%) (*первак, циганєта*), а найменшу частку складають семантичні (7%) (*бах, дріб, коза*). Частка лексичних діалектизмів становить 21% (*дітвак, засніток, марцівка*), фонетичних – 19% (*кавалір, парбок*), а тих, що не відрізняються від літературних – 10% (*дівуля, молодець*).

Серед охарактеризованих одиниць найбільшу частку лексем виділяємо у ЛСГ “Назви осіб за зовнішньою ознакою” – 208 номенів. Кількісно найбільшою групою є одиниці, утворені суфіксами –ат/(-ят) (*вокатий, вукатий, дзьобатий*), –ай (*більмай, бородай, бурудай*), –ак/(-як) (*кривак, лівак, сліпак*), –ник (*лікутник, лівуручник*), –аль (*горбаль, череваль*), –ань (*бурудань, вухань, головань*), –ач/(-яч) (*варгач, вусач, зіркач*). Запозиченнями є 37 лексем, що складає $\approx 18\%$ від загальної кількості цієї ЛСГ. Переважають тут словотвірні діалектизми (41%) (*капарниця, капароха, капаруга*), а найменшу частку складають семантичні (2%) (*марний, дзьобатий, подзьобаний*). Частка лексичних діалектизмів становить 26% (*фльорка, шматрак, охаб, буцматий*),

фонетичних – 20% (*лубань, рабий, рибий, рібий, укатий*), а тих, що не відрізняються від літературних – 9% (*вухань, головань, зіркатий*).

ЛСГ “Назви осіб за внутрішньою ознакою” становить 120 лексем. Кількісно найбільшою групою є одиниці, утворені суфіксами *-ух/(-юх)* (*баблюх, ленюх*), *-л* (*дзвякало, таляпало*), *-к* (*підлизайко, брехунька*), *-ак/(-як)* (*дусак, пияк, скупак*). Запозиченнями є 21 лексема, що складає $\approx 18\%$ від загальної кількості цієї ЛСГ. Переважають тут лексичні діалектизми (42%) (*байло, варгач, гирицун, язя*), а найменшу частку складають ті, що не відрізняються від літературних відповідників (8%) (*зух, незграба, збиточник*). Частка словотвірних діалектизмів становить 30% (*скупець, брехунька, пискач, хвалій*), фонетичних – 10% (*вугуруха, ленюх, рубітний*), а семантичних – 10% (*баба, гнилизна, гнилий, петля*).

ЛСГ “Назви осіб, що стосуються свят, музики та розваг” налічує 25 номенів. Кількісно найбільшою групою є одиниці, утворені суфіксами *-ник* (*колядники, новолітник, щадрівник*), *-ист/іст* (*басіста, бубніст, гармоніста*). Запозиченнями є 7 лексем, що складає $\approx 28\%$ від загальної кількості цієї ЛСГ. Переважають тут словотвірні діалектизми (36%) (*бубніст, весільними, засівальник*), а найменшу частку складають лексичні (8%) (*невіста, новолітник*). Частка семантичних діалектизмів становить 16% (*картер, молода, молодий, сівач*), фонетичних – 20% (*басіста, гармоніста, старосціна, щадрівник*), як і тих, що не відрізняються від літературних (20%) (*артисти, колядники, циркач*).

ЛСГ “Назви осіб ворожих до людини сил” нараховує 24 одиниць. Кількісно найбільшою групою є номени, утворені суфіксами *-к* (*антипко, ворожбитка, ворошка*), *-ець* (*вмерлец, мерлец*), *-иця* (*опериця, периця, промівниці, чарівниця*). Запозиченнями є 3 лексеми, що складає $\approx 13\%$ від загальної кількості цієї ЛСГ. Переважають тут фонетичні діалектизми (46%) (*анцихрист, дідьго, дітько, мирлий*), а найменшу частку складають словотвірні (17%) (*мерлец, вовкун, вуружіля*) та ті, що не відрізняються від

літературних відповідників (17%) (*ворожбитка, чарівниця, мерці*). Частка лексичних діалектизмів становить 21% (*хпир, промівниці, оперця*).

Класифікувавши їх усіх, можна виділити, що серед зібраних лексем домінують словотвірні діалектизми (38%), значну кількість становлять лексичні діалектизми (26%), фонетичні (17%), а найменшу частку – семантичні (5%). 14% лексем не відрізняються від літературних відповідників.

Серед запозичень велику кількість складають германізми (5%) на позначення діячів суспільного устрою, ремісників, вояків, торговців, а також з французької мови (2%). Варто згадати, що є немала кількість запозичень із латинської мови (3%).

Звичайно, що найбільше запозичень є з польської мови (16%), але вона виступає посередником для запозичень з німецької, хоча з огляду на історичні процеси, які відбувалися в досліджуваному регіоні, такі запозичення могли бути безпосередніми. Решта – запозичення із західноєвропейських мов, росіянізми.

Суфіксальна деривація становить розгалужену систему зі значною кількістю суфіксальних одиниць, різноманітними відношеннями між ними у межах підсистеми. Одним із найпродуктивніших суфіксів у сфері номінації осіб є суфікс: **-к-**, (*кушарка, п'єрідерка, ткачка, бабка*), **-ник-** (*бортник, покропівник, хабетник, рабівник, щадрівник*), **-ак-/(-як-)** (*тесляк, первак*), **-ок-** (*дідок, виросток*). У межах аналізованого матеріалу це, зокрема, лексеми, утворені від іменних та дієслівних основ. Досить продуктивним був і суфікс **-ець-/(-ец-)** (*верховец, сестринец, мерлец, гінець, молодець*).

Назвемо ще інші продуктивні суфікси: **-ер-/(-єр-)** (*вунучер, комбайнер*), **-ар-/(-яр-)** (*боднар, гробар*), **-ач/(-яч)** (*ворач, копач*), **-іст-/(-ист-/(-ест-** (*активіста, цимбаліста, грубестий*), **-иск-** (*хандариско, бабуриско*), **-ат-/(-ят-)** (*вокатий, тріскатий, язикатий*), **-ай-** (*бородай, лобай*), **-аль/(-яль)** (*копаль, москаль, губаль*), **-ц-** (*комірниця, вуянця*), **-ул-** (*дідула, дідуло, мамула*), **-ух-/(-юх-)** (*коминюх, знайдух, татух, петлюх, лінюх*), **-ун-/(-унь-**

(різун, вовкун, скупцун, бабуня, татунь, вуйцуньо), **-ань-** (бородань, сухань, лобань, горбань, черевань), **-л-** (байло, мирлий, низдалий), **-иц-/-іц-** (хлопиц, маміца, бабіца, сестрице, опериця), **-ег-** (бабурег, дідовег, мамег, татунег), **-уг-/(-юг-)** (дідуга, капаруга, гівнюг), **-ств-/(-цтв-)** (бідацтво, гідовство, дзядовство, дідство), **-ищ-** (дідище, мамище, татище, бабище).

На всіх етапах розвитку слов'янських мов, зокрема української, активно використовувався такий спосіб утворення похідних назв, як осново- і словоскладання. Словотвірні-складні слова дозволяли влучно й економно номінувати нові поняття і реалії, уникати громіздких описових конструкцій (*двужон, самороб, сухореба, хвалодуп, великовокий*). На відміну від основоскладання, яке ґрунтується на поєднанні компонентів з різною семантикою і таких, що найчастіше належать до різних частин мови, словоскладання, або юкстапозиція, базується здебільшого на поєднанні синонімічних слів, повторенні одного й того ж слова чи його однокореневого відповідника або навіть подібного за внутрішньою ритмічною організацією тощо. У багатьох складених утвореннях компоненти вступають у родово-видові стосунки, називають якесь єдине поняття, становлять собою прикладкові словосполучення (*баба-лаба, баба-яга, баба-ґрім, ґрім-баба*).

Також фіксуємо лексеми утворені префіксальним та префіксально-суфіксальним способами, але у невеликій кількості.

Очевидно, що назви осіб зазнали специфічних ознак говору. Серед проаналізованих лексем виділяємо найбільше такі:

1. переголос – перехід **а** (з ***а, *є**) після м'яких (чи колишніх м'яких) приголосних в **е, і, и** (*гни'лек, діх'тєр*);
2. укання – зміна ненаголошеного [о] в [у] (*купач, чуластий, дувгань*);
3. наявність протетичного (приставного) приголосного **в (ў)** перед **о, у** та **і (<*о)** (*віндзінєр, вокатий, вобманник*);
4. інноваційна риса – вимові м'яких приголосних **з', с', ц', дз'** властивий більший ступінь м'якості (*дорсально-палатальна вимова*), ніж в інших діалектах та літературній мові (*цьотка*);

5. оглушення дзвінких приголосних у кінці слова і перед глухими приголосними (*ворошка, дітько*);
6. функціональне ослаблення фонем (*валько (від хвалько)*);
7. функціональне посилення окремих фонем (*гадач*);
8. втрата довготи м'якими (*вуружіля, віданиця*);
9. втрата м'якості ц' у кінці слова (*верховец, купец, хлопци*).

Детальне вивчення семантики і структури похідних іменників – назв осіб, виявлення їх особливостей, необхідне, на нашу думку, не лише для встановлення основних словотворчих тенденцій, але й для прогнозування мовного розвитку; дослідження розвитку стилістичних ресурсів української мови, збагачення тематичних класів новими похідними структурами. Аналіз певних семантичних груп відкриває перспективи і для судження про генезу праслов'янського діалектного вокабуляру, і для вивчення його локального варіювання, і для відтворення архаїчних словотвірних моделей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Dejna K. Gwary ukraińskie Tarnopolszyczny / K. Dejna. – Wrocław: Ossolineum, Wyd-wo PAN, 1957. – 189 s.
2. Klosowska A. Cechy semantyczne jednostek o postaci ktoś naprawił coś. *Linguistica Copernicana*. 2009. № 2(2). – С. 151-161.
3. Kuraszkiewicz W. Zarys dialektologii ws hodnios owiańskiej z wy orem tekst w gwarowych / W. Kuraszkiewicz. – Warszawa, 1963. – 168 s.
4. Бандрівський Д. Говірки Підбузького району Львівської області. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 104 с.
5. Барань Є. Б. Короткий термінологічний словник з морфології української мови / Є. Б. Барань. – Берегове, 2010. – 25 с.
6. Басова Т.О. Про формально-семантичну структуру суфіксальних агентивів // Семасіологія і словотвір. – К., 1989. – С. 102-107.
7. Бичко З. Діалектна лексика Опілля / Зиновій Бичко. – Львів: Фенікс, 1997. – 160 с.
8. Білоус А. О. Словотворення відлокативних агентивних іменників в українській мові порівняно з польською та англійською мовами / “Young Scientist”. – 2019. – №3. – С. 327-331.
9. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду). – К.: Вид-во КДПІ, 1993. – 215 с.
10. Білоусенко П. Нариси з історії українського словотворення (суф. -иця) / П. І. Білоусенко, В. В. Німчук. – Київ-Запоріжжя, 2002. – 206 с.
11. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: Монографія / Н. І. Бойко. – Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2005. – С. 355.
12. Болебрух А. Світосприйняття давньоруських людей // Київська старовина. – 2002. – №6. – С.57.
13. Брус М. Фемінітиви північного наріччя української мови / М. Брус // Волинь-Житомирщина. – 2010. – № 22. – С. 23-34.

- 14.Буднікова Л. Творення назв жінок у словацькій та українській мовах / Л. Буднікова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: філологія. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2005. – Випуск 12. – С. 34-37.
- 15.Бурячок А. А. Назви спорідненості та свояцтва в українській мові / А. А. Бурячок. – Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1961. – 150 с.
- 16.Верхратський І. Говір батюків // Збірник філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка. – 1912. – Т. 15. – 307 с.
- 17.Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови. Академічна граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська; [за ред. І. Р. Вихованця]. – К.: Пульсари, 2004. – 400 с.
- 18.Вільчинська Т. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Вільчинська Тетяна Пилипівна; Львівський державний університет імені Івана Франка. – Львів, 1996. – 16 с.
- 19.Говірки південно-західного наріччя української мови: збірник текстів / [упор. Н. М. Глібчук]. – Л.: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 155 с.
- 20.Годована М. Автохтонні та запозичені назви осіб за видом діяльності в українській мові / М. П. Годована // Українська термінологія і сучасність. – Випуск VII. – Київ, 2007. – С. 99-101.
- 21.Головацький Я. Граматика руского языка. – Львів, 1849. – 178 с.
- 22.Головацький Я. Розправа о языці южно-руским і о его нарічіях. – Львів, 1849. – 97 с.
- 23.Горбач О. Говірка Комарна й Комарнянщини // Зібрані статті. Т.V. – Діалектологія. – Мюнхен, 1993. – С. 157 – 172.
- 24.Горбач О. Говірки й словник діалектної лексики Тербовельщини // Зібрані статті. Т.V. – Діалектологія. – Мюнхен, 1993. – С. 173-256.
- 25.Горбач О. Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області // Зібрані статті. Т.V. – Діалектологія. – Мюнхен, 1993. – С. 56-156.

26. Городенська К. Г. Структура відіменних дієслів. Розділ І. Київ: Наукова думка, 1981. – С. 28.
27. Дзендзелівський Й. І. Зілінський і початки застосування лінгвогеографічного аспекту в українській діалектології / Й. О. Дзендзелівський // Мовознавство. – 1991. – Т. 2. – С. 24-36.
28. Дідківська Г. Г. Назви осіб за професією у сучасній українській мові (лексико-семантичні особливості) / Г. Г. Дідківська // Мовознавство. – 1969. – № 5. – С. 18-23.
29. Дідківська Г. Г. Українські назви ремесел і професій у зіставленні з іншими слов'янськими / Г. Г. Дідківська // Структурні рівні мови і методи їх дослідження. – Київ: Наукова думка, 1972. – С. 52-57.
30. Енциклопедія Betyar [in:] Encyclopedia Britannica | Britannica.com
31. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – Т. 1: А-Г / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1982. – 632 с.
32. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – Т. 2: Д-Копці / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1985. – 572 с.
33. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – Т. 3: Кора-М / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, В. Г. Складенко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, А. Д. Пономарів, Н. С. Родзевич, В. Г. Складенко, І. А. Стоянов, А. М. Шамота. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1989. – 553 с.
34. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – Т. 4: Н-П / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Складенко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко, О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, А. Д. Пономарів, В. Г. Складенко, І. А. Стоянов, В. А. Ткаченко, О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота.

- НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 2003. – 657 с.
35. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – Т. 5: Р-Т / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Складенко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук, В. Г. Складенко, І. А. Стоянов, А. М. Шамота. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 2006. – 705 с.
36. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – Т. 6: У-Я / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Складенко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів, І. А. Стоянов, О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 2012. – 568 с.
37. Єльнікова Н. І. Семантичні особливості жаргонних номінацій людини / Н. І. Єльнікова // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків: ХНУВС, 2018. – С. 305.
38. Железнова Р. В. Из истории существительных агентивно-профессиональной семантики в русском языке: автореф. дис. докт. филол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык” / Р. В. Железнова; Санкт-Петербург. ун-т. – СПб, 1992. – 32 с.
39. Жилко Ф. Нариси з діалектології української мови / Ф. Жилко. – К.: Рад. школа, 1955. – С. 240.
40. Закревська Я. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я. В. Закревська. – Київ: Наукова думка, 1976. – 164 с.
41. Захлюпана Н. М. Агентивні назви актових документів і грамот XVIII століття // Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков. Вторая всесоюзная научн. конф, 12-14 окт. 1988 г.: Тез. докл. – Днепропетровск, 1988. – Ч. 2. – С. 12-13.

42. Зілинський І. Карта українських говорів з поясненнями / Іван Зілинський // Праці Українського Наукового Інституту. – Т. 14: Серія філологічна. – Кн. 3. – Варшава, 1933. – 20 с.
43. Зілинський І. Проба упорядкування українських говорів / Іван Зілинський // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Т. 117-118. – Львів, 1913-1914. – С. 333-375.
44. Карпіловська, Євгенія Анатоліївна. Кореневий гніздовий словник української мови: гнізда слів з вершинами – омографічними коренями / Є. А. Карпіловська; “Укр. енциклопедія” ім. М. П. Бажана. – Київ: “Укр. енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2002. – 908, [3] с.
45. Кирчів Р. Етнографічне районування України / Р. Кирчів // Етнографія України / за ред. проф. С. А. Макарчука. – Львів: Світ, 2004. – С. 123-148.
46. Кисілевський К. Ізоглоси південно-східного Наддністров'я // Науковий збірник УВУ. Т. 5. – Мюнхен, 1948. – С. 98-107.
47. Клименко Н. Ф. Катойконіми / Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 257-258.
48. Клименко Н. Ф. Назви виконавців дії / Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 360-361.
49. Клименко Н. Ф. Назви за фахом / Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 413.
50. Клименко Н. Ф. Назви малят / Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 416.
51. Клименко Н. Ф. Назви носіїв ознак / Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 415.
52. Клименко Н. Ф. Назви осіб // Українська мова: Енциклопедія. – Київ: Вид-во “Українська енциклопедія”, 2000. – С. 366.
53. Ковалик І. З методики порівняльного аналізу дослідження словотвору слов'янських мов. Вихідна величина порівняльного вивчення словотвору слов'янських мов // Доповіді та повідомлення ЛДУ. – Львів, 1957. – Вип. VП. – Ч. I. – С. 49-52.

54. Ковалик І. І. Вчення про словотвір: словотворчі частини слова / І. І. Ковалик. – Випуск 1. – Львів: Вид-во Львів. університету, 1958. – 77 с.
55. Ковалик І. Питання слов'янського іменникового словотвору / І. І. Ковалик. – Львів: Вид-во Львів. університету, 1958. – Ч. 1. – 155 с.
56. Колеснік Л. Варіантність словотвірної структури агентивів у покутсько-буковинських говірках / Л. Колеснік // Українська мова. – 2017. – № 4 (64). – С. 88-97.
57. Колеснік Л. Назви спорідненості й свояцтва у буковинських говірках Культура слова №72', 2010 – С. 143-146.
58. Коломієць В. Т. Розвиток словотвору слов'янських мов у післявоєнний період. – К.: Наук, думка, 1975. – 302 с.
59. Коломоєць В. М. Про словотворчу і семантичну структуру української сільськогосподарської лексики // Исследования по русскому и украинскому языкам. – Днепропетровск, 1973. – С. 80-89.
60. Костич Л. М. Статус словотвірної категорії. Українське мовознавство. 2014. № 1(44). – С. 26.
61. Кровицька О. В. Назви осіб за сімейними і родинними стосунками, свояцтвом / О. В. Кровицька // Матеріали наукової конференції “Словотвір як вияв динаміки мови”. – Львів, 1994. – Ч. 1. – С.50.
62. Кровицька О. В. Назви осіб за соціальним та майновим станом, суспільно-політичним становищем / О. В. Кровицька // Матеріали наукової конференції “Словотвір як вияв динаміки мови”. – Львів, 1994. – Ч. 1. – С. 36-49.
63. Кровицька О. В. Назви осіб за територіальною та етнічною приналежністю у староукраїнській мові XVI–XVIII ст. / О. В. Кровицька // Українська лексика в історичному та ареальному аспектах / відп. ред. Р. Й. Керста. – Київ: Наукова думка, 1991. – С. 26.
64. Кровицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст.: семантика і словотвір / О. Кровицька. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 213 с.

65. Ленець К. В. Суфікс -щик (-чик) у назвах осіб // Питання мовної культури. – К.: Наук, думка, 1970. – Вип. 4. – С. 7-15.
66. Лесів М. Українські говірки у Польщі. – Варшава: Український архів, 1997. – 492 с.
67. Малишко Г. І. Словотвір іменників чоловічого роду в збірці Климентія Зіновієва “Вірші. Приповісті посполиті” // Дослідження з словотвору та лексикології. – К.: Вища школа, 1985. – С. 48-52.
68. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 79.
69. Маячанець Л. Про шлюб на Україні-Русі в XVI-XVIII ст. / Л. Маячанець. – Л.: Літературно-наукова бібліотека, 1906. – С. 32.
70. Мирошніченко М. І. До питання словотвору іменників-назв діячів / М. І. Мирошніченко // Наукові записки [Національного університету “Острозька академія”]. Сер.: Філологічна. – 2010. – Вип. 13. – С. 462-467.
71. Москаленко Л. А. Ідентифікація осіб жіночої статі в “Актових книгах Полтавського полкового суду” (1683 – 1740 рр.) // Мовознавство. – 2009. – № 6. – С. 37.
72. Олійник І. Іменники з суфіксом -ець на позначення назв осіб / І. С. Олійник // Дослідження з словотвору та лексикології. – Київ: Вища школа, 1985. – С. 34-38.
73. Олійник І. С. Агентивні і професійні назви // Питання східнослов'янської лексикографії XV-XVII ст. – К.: Наук, думка, 1979. – С. 90-94.
74. Павленко Л. Номінативна деривація назв осіб у західнополіських говірках / Л. П. Павленко // Літопис Волині: всеукр. наук. часоп. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; голов. ред. С. Радчук. – Луцьк, 2008. – С. 156-160.
75. Павленко Л. П. Загальні особові назви у творах Івана Вишенського / Л. Павленко // Лінгвостилістичні студії. – 2016. – Вип. 5. – С. 156.
76. Павленко Л. П. Номінації осіб як об'єкт історичної ономасіології / Л. П. Павленко // Науковий вісник Волинського державного університету. Серія:

- Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – Випуск 1. – Луцьк: Вежа, 1996. – С. 64.
77. Плющ М. Я. Семантична категорія особи в сучасній українській мові / М. Я. Плющ // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Випуск 8. – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 83.
78. Приступа П. Говірки Брюховицького району Львівської області. К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 134 с.
79. Пура Я. Говори Західної Дрогобичини. 4.1. – Львів, 1958. – 87 с.
80. Родніна Л. О. Варіанти назв осіб за місцем проживання і національністю в сучасній українській мові / Л. О. Родніна // Славістичний збірник / відп. ред. І. К. Білодід. – Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1963. – С. 193.
81. Рудницький Я. Львівський говір // Наш Львів. – Мюнхен, 1952. – С. 79-84.
82. Сікорська З. Сучасна українська мова. Словотвір і морфеміка: Навч. посіб. для студ. філол. фак. ун-тів і пед. ін-тів. – Луганськ: Альма-матер, 2000. – 174 с.
83. Скаб М. В. Взаємозв'язок словотвору і семантики у найменуваннях людини-виготовлювача // Семасіологія і словотвір. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 31-34.
84. Смольская А. К. Словообразование в славянских языках: Автореф. дис. КФН. – Одесса, 1971. – С. 11.
85. Степанов Ю. Имена. Предикаты. Предложения / Ю. С. Степанов. – М.: Наука, 1981. – 360 с.
86. Субтельний О. Україна. Історія. – К.: Либідь, 1991. – С. 79.
87. Ткач Ф. Є. Суспільно-економічна лексика мови українських ділових документів I пол. XVII ст. // Праці Одеського ун-ту. Серія філол. наук. – 1958. – Т. 148. – Вип. 8. – С. 189-194.
88. Ткаченко О. Б. Українські прізвища з суфіксом –енко та споріднені утворення (питання походження). В кн.: слов'ян. Мовознавство, зб. 2 К., 1958. – С. 134.

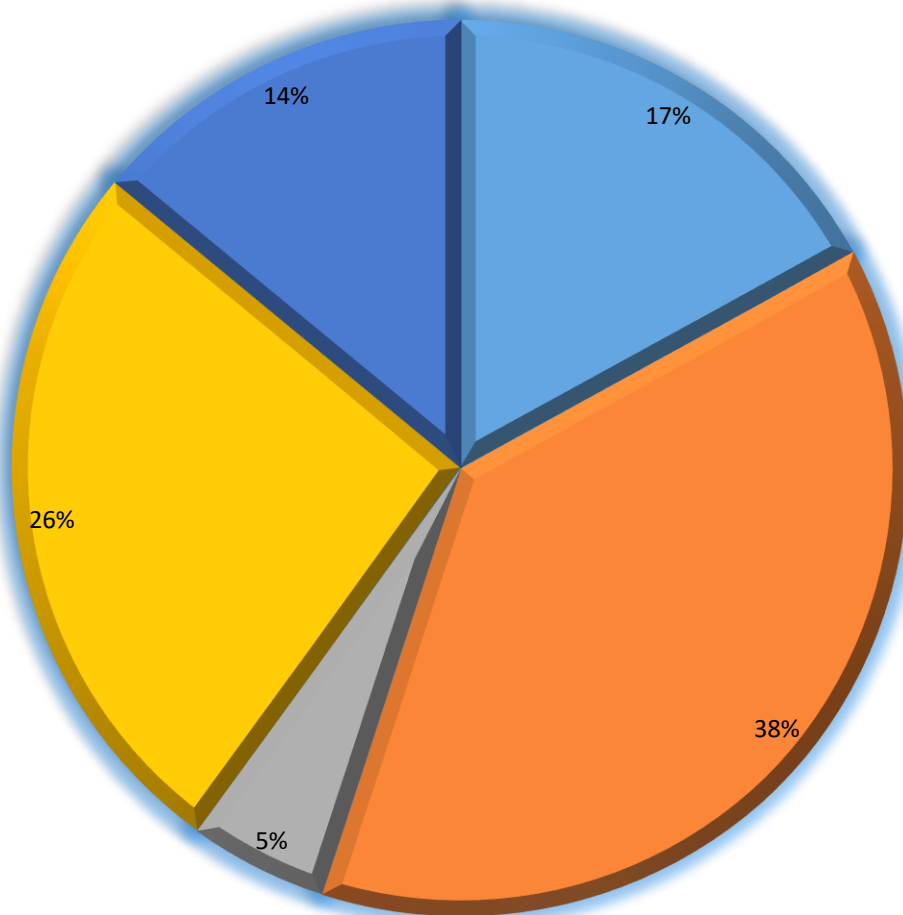
89. Токар В. П. Из історії суфікса -шик (-чик) в українській мові // Наукові записки Дніпропетровського ун-ту: Збірник праць іст.-філол. фак. – 1958. – Т. 64. – Вип. 15. – С. 81-91.
90. Трубачев О. Н. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 21 с.
91. Тяпкіна Н. Демонологічна лексика української мови / Н. Тяпкіна // Лінгвістичні студії. – Запоріжжя, 2006. – С. 31.
92. Українські говірки південно-західного наріччя. Тексти / Упорядник та автор передмови Н. М. Глібчук. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 238 с.
93. Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Наталя Хобзей, Ксеня Сімович, Тетяна Ястремська, Ганна Дидик-Меуш; 4-те вид., змін. і допов. – Львів: Вид-во Старого Лева, 2019. – 892 с. – (Серія “Діалектологічна скриня”) – С. 633.
94. Худаш М. Л. Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст. (На матеріалах Львівського Ставропігійського братства). – К.: Вид-во А НУРСР, 1961. – 164 с.
95. Чернов Є. І. З історії професійно-виробничої лексики української мови // Дослідження з лексикології і словотвору. – К.: Вища школа, 1985. – С. 97-100.
96. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Юрій Шевельов. – Харків: Акта, 2002. – С. 582.
97. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Гаврило Шило; відп. ред. Л. Полюга, Н. Хобзей; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, Наук. т-во ім. Шевченка в Америці. – Львів; Нью-Йорк: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. – 287 с.
98. Шило Г. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра. – Львів: Вид-во Львів, пед. інституту, 1957. – 254 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Класифікація діалектизмів

- Фонетичні
- Словотвірні
- Семантичні
- Лексичні
- Не відрізняються від літературного відповідника

Додаток 2

Запозичення

